

Rozvod a jeho dopad na psychiku rodičů a výchovu dětí

Martina Hladíková, DiS.

Bakalářská práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Martina HLADÍKOVÁ, DiS.**
Osobní číslo: **H118085**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Rozvod a jeho dopad na psychiku rodičů a výchovu dětí**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na rozvod a jeho fáze bolesti, se kterými se rodič při rozvodu potýká;
- na to, jak rozvod, z pohledu rodiče, dítě ovlivnil;
- na možnost sociální pedagogiky při řešení následků rozvodu.

Součástí práce bude kvalitativní výzkum zaměřený na zjištění způsobu vypořádávání se rodiče s rozvodem a jeho dopadem na výchovu dítěte.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

BAKALÁŘ, Eduard. Rozvodová tématica a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1089-2.

DUDOVÁ, Radka a Šárka HASTRMANOVÁ. Otcové, matky a porozvodová péče o děti. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-807-3301-248.

ELLIOT, Julian a Maurice PLACE. Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0182-0.

NOVÁK, Tomáš. Péče o dítě po rozvodu a její úskalí. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4110-9.

POUPĚTOVÁ, Šárka. Netrapte se po rozvodu. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2046-3.

TEYBER, Edward. Děti a rozvod. Praha: Návrat domů, 2007. ISBN 978-80-7255-163-7.

WARSHAK, Richard Ades. Jak neotrávit děti rozvodem. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-558-2.

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Jiří Dalajka, Ph.D.

Katedra pedagogiky a psychologie

Datum zadání bakalářské práce:

11. listopadu 2013

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2014

V Brně dne 11. listopadu 2013

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PaedDr. Slavomír Laca, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

MARTINA HLADÍKOVÁ

Jméno, příjmení studenta

V Brně 14.2.2014

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělčně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo, není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výtisky, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užitje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpůrčí-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybného projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělků jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k výši výdělků dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Předložená bakalářská práce pod názvem „Rozvod a jeho dopad na psychiku rodičů a výchovu dětí“ se zabývá dopadem rozvodu na osamělého rodiče pečujícího o nezletilé dítě a jeho výchovu. Teoretická část práce je zaměřena na problematiku rozvodu. Popisuje příčiny rozvodu, jeho fáze a následky rozvodu na pečujícího rodiče a jeho dítě. Snaží se popsat porozvodovou adaptaci neúplné rodiny. Podává přehled o výchově dítěte v rozvedené rodině a její změny. Praktická část práce obsahuje kvalitativní výzkum a je věnována analýze rozhovorů s pečujícími rodiči. Studie zkoumá způsob, jakým se pečující rodiče vyrovnávají s rozvodem a jak vidí jeho dopad na dítě. Cílem výzkumu je zjistit, jak vidí pečující rodič vlastní zvládnání porozvodové situace a jak hodnotí vliv, který to mělo na dítě a jeho výchovu.

Klíčová slova: rodina, rozvod, porozvodová adaptace, výchova

ABSTRACT

This bachelor thesis entitled „Divorce and its impact on the psyche of parents and the upbringing of children“ deals with the impact of divorce on single parents caring for a minor child and their education. The theoretical part is focuses on the issue of divorce. It describes the causes of divorce, the phases and the effects of divorce on the caring parent and their child. It tries to describe an after divorce adaptation of an incomplete family. It gives an overview of the upbringing of the child in a divorced family and their changes. Practical work includes qualitative research and is devoted to the analysis of interviews with caring parents. The study examines the way in which caring parents cope with divorce and how they see its impact on the child. The aim of the research is to find out how they see the caring parent's own coping post-divorce situation and to assess the impact that it had on the child and their education.

Keywords: family, divorce, after-divorce adaptation, upbringing

Děkuji panu Mgr. Jiřímu Dalajkovi Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, cenné rady a připomínky, ochotu a vstřícný přístup, které mi poskytl během zpracování této práce. Mé poděkování patří také rodině za podporu, kterou mi během psaní práce věnovala.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická, nahraná do IS/STAG, jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 RODINA A ROZVOD	12
1.1 PŘÍČINY ROZPADU RODINY	12
1.2 PROBÍHAJÍCÍ FÁZE ROZVODU	14
1.3 MOŽNÉ NÁSLEDKY ROZPADU RODINY NA JEJÍ ČLENY	17
1.3.1 Následky rozvodu u pečujícího rodiče	18
1.3.2 Dopady rozvodu na dítě	19
2 POROZVODOVÁ ADAPTACE RODINY	24
2.1 PŘÍZPŮSOBENÍ SE RODIČŮ NOVÉ SITUACI.....	24
2.2 ZMÍRNĚNÍ OBTÍŽÍ U DÍTĚTE.....	25
2.3 POROZVODOVÁ PÉČE ZE STRANY ODBORNÍKŮ	26
3 ROZVOD RODIČŮ A JEHO VLIV NA VÝCHOVU DÍTĚTE	29
3.1 VÝCHOVNÉ SOUVISLOSTI RODIČOVSKÉHO ROZCHODU	29
3.2 PŘÍSTUPY K VÝCHOVĚ	31
3.2.1 Autoritářský přístup	31
3.2.2 Shovívavý přístup.....	32
3.2.3 Nezúčastněný přístup	32
3.2.4 Autoritativní přístup	32
3.3 VÝCHOVA DÍTĚTE A JEJÍ ZMĚNY	33
II PRAKTICKÁ ČÁST	35
4 ÚČEL VÝZKUMU	36
4.1 VÝZKUMNÁ OTÁZKA	36
4.2 KONCEPTUALIZACE.....	36
5 METODA VÝZKUMU	39
5.1 VÝZKUMNÝ SOUBOR	39
5.1.1 Kritéria výběru vzorku	39
5.1.2 Popis výběru vzorku.....	39
5.2 METODA SBĚRU DAT	40
5.3 VÝZKUMNÝ POSTUP	42
5.3.1 Charakteristika komunikačních partnerů	42
5.3.2 Etické otázky výzkumu	46
5.4 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	47
5.4.1 Rozvod	47
5.4.2 Porozvodová adaptace pečujícího rodiče a dětí	50
5.4.3 Výchova dětí po rozvodu	52
6 DISKUSE	55
ZÁVĚR	59
RESUMÉ	61
RESUME	62
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	63

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	66
SEZNAM OBRÁZKŮ	67
SEZNAM PŘÍLOH.....	68

ÚVOD

Poupětová (2009: 15) píše, že: „Rozvod není krátkodobý akt, ale část životní cesty. Ta nebývá přímá, ani jednoduchá.“ Tento fenomén může mít vážný dopad na psychiku celé rodiny.

Téma pro svoji závěrečnou bakalářskou práci jsem si zvolila hned z několika důvodů. Snažila jsem se o volbu takového tématu, které je aktuální, zajímavé a v rámci kterého lze provést kvalitní výzkum. Zvolené téma, týkající se rozvodu, se dotýká života mnoha obyvatel České republiky. Rozvod sám o sobě je často skloňovaným pojmem v odborných literaturách, v mnoha studiích, ale i pojmem, který souvisí s každodenním životem lidí či životním stylem dnešní doby. Svět nezůstává konstantní a mění se nám před očima. Tak, jako se mění svět kolem nás, mění se i společenské myšlení, hodnoty i náhled na společenské postavení (na sociální role) žen a mužů ve společnosti. Ženy i muži hledají svou novou identitu. Tradiční pojetí mužských a ženských rolí se hroutí a nově vzniklý prostor nabízí zatím více nedorozumění než výhod.

Rozvod patří mezi stále aktuálnější témata současné společnosti, způsobující zátěž pro všechny členy rodiny, což dokládají i výsledky provedených výzkumů Českým statistickým úřadem (2013). Dle těchto výzkumů bylo v roce 2012 rozvedeno 26 402 manželství, což bylo o 1,7 tisíce méně než v roce 2011. Takto nízký roční počet rozvodů byl naposledy zaznamenán v 70. letech 20. století. Změny v absolutním počtu rozvodů reflektují vývoj intenzity rozvodovosti a také v nich odráží úroveň sňatečnosti z předchozích let. Z celkového počtu manželství rozvedených v roce 2012 bylo 57,5% s nezletilými dětmi.

Kromě výše popsané aktuálnosti mého předmětu bakalářské práce mne k jeho výběru vedly i další důvody. Pracuji jako sociální pracovník a během výkonu tohoto povolání jsem měla možnost přímé práce s klienty, kteří se stali v minulosti rozvedenými pečujícími rodiči. Také v mém blízkém okolí prochází velmi často mnoho mladých dvojic (resp. mladých sezdaných partnerů s dětmi) problémovým obdobím, které řeší rozvodem. V neposlední řadě byla důvodem, proč se zabývat právě tímto problémem, vlastní zkušenost, a to rozvod mých rodičů.

Problematikou rozvodu se zabývá mnoho odborníků. Například mohu jmenovat autory Z. Matějčka a Z. Dytrycha či I. Špaňhelovou, kteří svými publikacemi problematiku rozvodu a jeho následky popisují komplexně a přibližují ji tak rodinám, které rozvodem

prochází. Dále R. Dudovou, zabývající se sociologickými výzkumy rodiny a rodičovství po rozchodu rodičů.

V bakalářské práci budu zkoumat způsob, jakým se pečující rodiče vyrovnávají s rozvodem a jak vidí jeho dopad na dítě.

Cílem mého výzkumu je zjistit, jak vidí pečující rodič vlastní zvládnání porozvodové situace a jak hodnotí vliv, který to mělo na dítě a jeho výchovu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA A ROZVOD

„Rodiče ... by měli dbát o vytvoření ... hodnot v dětech dříve, než rodinu, kde se schopnost milovat vytváří, ohrozí rozpad.“

(Prekop, 2001: 7)

V úvodu své práce se věnuji popisu pojmu rodina a rozvod. Tomu, jaké faktory mohou být spouštěcími mechanismy vedoucími k rozpadu manželství, tedy partnerství (vztah mezi rodiči) i rodiny (vztah rodiče a dětí). Dále se zaměřuji na to, jak rozvod probíhá - čím si procházejí v tomto období rozvádějící se rodiče a jaké následky z toho plynou pro celou rodinu.

Rodina je charakterizována jako „skupina osob spojená manželstvím, pokrevním příbuzenstvím nebo adopcí. Podstatou rodiny jako skupiny je soužití rodičů a dítěte/dětí. Fungující rodina plní různé významné funkce pro své členy. Snad nejdůležitější ze všech, které poskytuje, je pocit emocionální a psychické bezpečnosti ... nejdříve mezi manželi a následně mezi nimi a jejich dětmi“ (Jandourek, 2012: 194-195). Z psychologického hlediska vstupuje do popředí rodiny odpovědnost mezi členy a jejich vzájemná pomoc (Hartl, Hartlová, 2000).

Oproti tomu je rozvod „zrušení manželství za života manželů rozhodnutím soudu, a je výsledkem dlouhotrvajících rozporů“ (Hartl, Hartlová, 2000: 516).

Při rozvodu vzniká dilema mezi partnerstvím rodičů a samotným rodičovstvím. Partnerství se stává vztahem získaným a početím dítěte i vztahem vrozeným. Rozvod rodičů je pak rozpadem partnerství, rodičovství však zrušit nelze. Rodič předává dítěti v rámci rodičovství především jednotu, lásku a respekt (Špaňhelová, 2010).

Lze tedy říci, že rozchod probíhá zdravě, pokud rodiče oddělí partnerství a zachovají rodičovský vztah. Tímto oddělením nedochází k zatěžování dětí, a tak tyto děti mají stále pocit, že jsou pro své rodiče důležité (Poupětová, 2009).

1.1 Příčiny rozpadu rodiny

Příčin rozpadů manželství lze popsat a vyjmenovat mnoho, a to proto, že partnerství a rodina se vztahově mění, vyvíjí se a tak je partnerství vystaveno mnoha faktorům, které

na něj působí. Faktorem může být narození dítěte, výchova dětí a s ní související změny ve vztahu (myšleno v partnerství), ve kterém dítě nebylo.

Sobotková (2007) uvádí, že na rodinu jsou kladeny vyšší požadavky, které mají za následek rozpad rodiny. Existuje vyšší očekávání od partnerů, aby pro ně vztah byl osobně uspokojivý. Mění se postupně hodnotová orientace ve společnosti i morální cítění, více se tolerují mimomanželské vztahy, protože upadá vliv náboženských kodexů na rodinu, a tím se mění i její funkce. Tlak na jedince jako na výkonnou a konzumní bytost může vést k znejistění ohledně hodnoty rodiny a manželství.

Zvyšující se křehkost manželství je dána podle Dudové (2007) všudypřítomnou ideologií lásky, která se stala podmínkou setrvání ve vztahu, a jakmile se partneři přestanou milovat nebo se zamilují do někoho jiného, manželství je ohroženo nebo se rozpadá. Dalším možným důvodem je fakt, že příjmy a výdaje nejsou v manželství vyrovnané - od žen se očekává větší časová a emocionální investice než od mužů, manželství a narození dětí zpomaluje jejich profesní dráhu a přináší jejich finanční závislost na partnerech, která je často provázena i mocenskou nerovnováhou. Vdané ženy pracující na plný úvazek, zajišťují péči o domácnost, děti a manžela, musí se vypořádat s problémem sladění, které se od nich očekává. Tyto rysy postupující individualizace společnosti vytváří rizikové faktory pro vztah a z nukleární rodiny činí nestabilní instituci.

Zdá se, že mnoho párů se rozpadá po narození dítěte, protože nedokážou přejít z partnerské pozice do rodičovské. Někteří muži nesnesou, že se z jejich partnerky stala matka. Po narození dítěte se znovu stává rodič dítětem svých rodičů ve smyslu, že znovu prožívá některé pocity z dětství, na které již zapomněl. Výsledkem může být, že se pro muže stane nesnesitelné, když vidí svou ženu jako matku, s níž by měl mít intimní doteky. Není to chyba novorozeněte, ale stalo se spouštěčem. Jeho příchod na svět zapříčiňuje další nedorozumění mezi rodiči. Jeden z partnerů tak může zjistit, že druhý není takový, jakého si ho vysnil v roli rodiče (Berger, Gravillon, 2011).

Jako další příčinu je možno označit nejednotnou výchovu dítěte. Jeden z rodičů, a to bývají především matky, cítí, že postoj otce ve vztahu k dítěti je tak nesprávný, někdy až tvrdý a despotický, že se rozhodnou v daném svazku nepokračovat (Špaňhelová, 2010).

Smith (2004) podobně jako předchozí autoři vidí rozpad dnešních manželství v tom, že jsou uzavírána s vědomím, že je lze snadno ukončit. Důvodem je zmizení společenského stigma, jež bylo spojováno s rozvodem.

Několik příčin, které autor popisuje ve své knize, shrnuji do následujících bodů:

- Rozpad manželství souvisí s nerovnoměrným rozložením moci ve vztahu.
- Emoční problémy přetrvávající z dětství ovlivní vzájemné chování lidí v blízkém vztahu.
- Děti se mohou stát druhotnou příčinou, kdy dojde k nerovnováze mezi členy rodiny, další příčinou může být rodič identifikující se s dítětem.
- Vzájemné city manželů, kteří mezi sebou mají emoční tabu, bývají zkázou pro vztah.
- Vzdálenost mezi manžely ve smyslu, kdy jeden z páru je nešťastný a začne cítit, že druhý o něj nestojí, že spolu nediskutují o důležitých věcech a nesdílí společné aktivity. Začíná pak převažovat role živitele nebo hospodyně, tzn. protějšek neoceňuje partnera kvůli němu samému, ale kvůli tomu, co dělá. Ti, co jsou v opačné pozici, mají pocit, že je vztah příliš těsný, chtějí více volnosti a nezávislosti a zapojení se do samostatných, oddělených aktivit.
- Rozdílná očekávání partnerů v citové oblasti mohou ve své podstatě vést k problémům, kdy například jeden partner se zajímá o přítomnost, ale druhý chce plánovat budoucnost.
- Nefunkční komunikace, v jejímž důsledku vznikne citová propast mezi partnery, může být jedním z faktorů rozpadu vztahu.

Příčiny rozvodu v České republice sleduje také Český statistický úřad (2013). Z jeho statistiky vyplývá, že se nejčastěji jedná o rozdílnost povah, názorů a zájmů. Konkrétními příčinami pak jsou nevěra, alkoholismus muže, nezáměr o rodinu ze strany ženy, dále se jedná o neuvážený sňatek, zlé nakládání, zdravotní důvody a sexuální neshody.

1.2 Probíhající fáze rozvodu

Tak, jako se vyvíjí partnerství mezi dospělými (jež má své určité fáze), a jak se v průběhu času mění jejich vztah, ovlivněný mnoha faktory, tak i rozvod je určitou součástí vztahu. Jde o určitý proces, který probíhá v několika fázích a má své časové ohraničení. Tento proces zasahuje do života všech zúčastněných, tedy i dětí jako členů rodiny, nikoliv jen do života rodičů, jako rozpad jejich vztahu.

Fáze rozvodu jsou jeho nedílnou součástí. Nelze se jim vyhnout, a proto k nim přistoupím z více pohledů od různých autorů. Popis jednotlivých fází tak může pomoci se zorientovat v emocích a potřebách hojení. Jejich přijetí je jeden z léků k hojení duše, jak uvádí Poupětová (2009). Autorka rozděluje fáze na:

- a) Odmítání skutečnosti (jako obranný mechanismus), je vlastně částečná ztráta vědomí reality, kdy je něco z naší reality příliš bolestné. Popírání umožňuje přežít na základní úrovni a zabránit poškození z nadměrného náporu emocí. Čím byla situace bolestnější, tím trvá déle nebo je intenzivnější. Na člověku to poznáme například tak, že situaci prožívá jako zlý sen, ze kterého se co nevidět musí probudit. Naděje se střídá se zoufalstvím, vztek na partnera se vztekem na sebe. V této fázi může dojít k uvíznutí, kdy člověk odmítá realitu a v zoufalství může přistoupit k neuváženým činům a prostředkům posilující tuto ochranu před bolestnou realitou - přejídání, užívání alkoholu, léků aj., nakonec dojde k vyčerpání, závislosti a osamělosti.
- b) Léčení bolesti nastává po otřesu duše, kdy už máme sílu unést, že náš vztah skončil, začínáme vnímat bolest z této skutečnosti. Myšlení a děláni zatím moc nefunguje. Vyskytují se prudké výkyvy nálad, pocity zoufalství, bezmoci, vztek, lítost, křivda... Zpočátku bývají tyto emoce zaměřené vůči bývalému partnerovi, později se obrací na sebe. Uvádí se, že přibližně prvních šest týdnů bývá hodně těžkých, poté dochází k postupnému vyrovnávání se se situací. Uvihneme-li v této fázi emocí, prožíváme pak nepravé pocity, které udržují otevřené rány. Přesto napětí a vyčerpání není tak nebezpečné jako v předchozí fázi „uvíznutí“.
- c) Děláni, přemýšlení, odpoutání a stabilizace, v nichž jde o stav po rozchodu, který prošel emočním hojením, se začíná stabilizovat. Bolestné emoční stavy řídnu, fungujeme v práci. Odpoutáváme se od života spojeného s expartnerem. Myšlenky na návrat se definitivně vzdáváme. Začínáme brát otěže svého života aktivně do rukou. Když neuděláme kroky k zakotvení v nové realitě, může dojít k uvíznutí v tom smyslu, že dlouhodobě strádáme nebo se dostaneme až k existenčnímu ohrožení. Nadměrná reálná úzkost zhoršuje podmínky pro hojení.
- d) Vytváření nové identity a nové koncepce života, kdy se vracíme do psychického, fyzického a sociálního normálu. Vnímáme realitu bez emoční zátěže předchozích stádií. Reálně vidíme svůj podíl na rozpadu vztahu. Lépe si uvědomujeme, co od

partnerského vztahu čekáme. Pokud byl rozvod komplikovaný, může vzniknout na duši větší jizva s dlouhodobějšími i trvalými následky, s nimiž se učíme žít. Uváznutím v této fázi se stáváme ochuzenými a osamělými, protože se neotevřeme novým možnostem a vztahům.

Jinak fáze rozvodu popisuje Klimeš (2010), který je vymezuje jako:

1. Fáze latentní, která zahrnuje narůstání vnitřního pocitu rozcházení, jenž si naléhavěji uvědomuje jeden z partnerů, druhý problémy zpravidla nevnímá nebo je přehazuje na druhého partnera - „je to jeho problém, ne můj“. Rozchod tak vyvolává ten, kdo se cítí být v nevýhodě. Fáze trvá až několik let. Oba ji prožívají jinak - navrhovatel bývá v této době pod větším napětím, obránce se snaží vztah bránit, je v relativní pohodě, protože problém nevidí.
2. Fáze spouštěcí začíná oznámením rozchodu. Odmítnutý partner se urazí, uteče, neukáže se několik dní doma, takové vnější obranné reakce mají za následek rozbití vztahu. Utvrzují si tím nejasné rozhodnutí druhého partnera do formalizované podoby a činí je tak neodvolatelným. Převažuje zdegenerovaná komunikace, partner říká opak toho, co si myslí.
3. Fáze asymetrického rozhodnutí je definována tím, že jeden partner je rozhodnut pro rozchod a druhý pro jeho zachování. U obou partnerů dochází k vyrovnání se se závažnou ztrátou, jehož stádia podle Kübler-Ross (1997 In Klimeš, 2010) jsou: akutní šoková reakce s řadou obran jako je popření; dále nespecifické obranné reakce (například necílená agrese); specifické a cílené úsilí o zvládnutí problému (vyjednání, manipulace); reaktivní deprese, vyplývající z uvědomění si marnosti vlastního úsilí; smíření se s realitou, s návratem na bazální úroveň životní spokojenosti (well-being).
4. Fyzické odloučení a fantazijní fáze, které v sobě zahrnují rysy jako fyzická separace; dočasné zakonzervování posledního status quo; převaha fantazijních interakcí nad reálnými; převaha přitažlivých sil nad odpudivými.
5. Paradoxní fáze představuje smíření obránce s tím, že je definitivní konec. Paradoxní je tato fáze tím, že si v té chvíli obránce vymění role s navrhovatelem.

Jako poslední uvádím fáze psychorozvodu podle Šmolky (2009):

- a) Popření - fáze, kdy lze něco zachránit, návrh na rozvod je volání o pomoc, jako snaha něco změnit.
- b) Zoufalství - partner to myslí vážně, nezabírají prosby ani hrozby. Nemůžeme jíst, ani spát. Nic nás nebaví.
- c) Zloba - destruktivní pocity nás nepřechází, ale alespoň na čas si potřebujeme myslet, že špatný je ten, kdo nás opouští, proto má tato fáze smysl.
- d) Druhá adolescence - začínáme se chovat jako utržení ze řetězu, nahodilé známosti, riziko alkoholu, vše ve snaze dokázat druhému, jak jsme s to si život užít.
- e) Vyrovnání - přijímáme realitu, možná s pocitem smutku, ale bez zloby a zoufalství.

Tato rozdílná pojetí autorů, týkající se fází rozvodu, mají společný průběh, protože se jednotlivé fáze hojení nedají oddělit, neprobíhají postupně za sebou, ale prolínají se. Pokud není fáze ukončena, nemůže proběhnout další - je potřeba se vrátit k nejnižším, nedokončeným krokům. Délka emočního vyrovnání se s rozvodem záleží na výchozích podmínkách, průměrná doba se uvádí mezi jedním až dvěma roky. Některé části rozvodové rány vyhojí čas spontánně, jiné vyžadují aktivní léčebné kroky. Jsou jimi přiznání si skutečnosti, že manželství definitivně skončilo; prožití emocí; stabilizace v nové životní situaci a bilance; otevření se vůči budoucnosti (Poupětová, 2009).

1.3 Možné následky rozpadu rodiny na její členy

Tím, že rozvod zasáhne všechny členy rodiny (rodiče - partnery i děti), logicky tak zanechá u dospělých i dětí následky. V této části teorie se proto zaměřuji na rozdělení a pojmenování jednotlivých možných rozvodových dopadů u dospělých i u dětí. Objevující se následky mohou být různé, avšak shledávám v nich společný bod, kterým je nebezpečí „spirály“.

Po rozvodu se v rodině předpokládá obrat v často permanentně konfliktní situaci, která byla v období rozvratu - očekává se tedy uklidnění, obnovení duševní rovnováhy a zlepšení podmínek psychického zdraví celé rodiny. Někdy ale pokračuje atmosféra plná napětí a stresu, která se formálně projevuje v nekonečně opakovaných soudních řízeních o určení styku s dítětem, o výživné, o majetek... A dítě může být jakýmsi prostředníkem, přes kterého si rodiče vyřizují účty (Matějček, Dytrych, 2002).

1.3.1 Následky rozvodu u pečujícího rodiče

Následky rozvodu u partnerů jsou podle Wolf (1994) odlišné v tom, jak vnímají tuto událost sami aktéři. Roli přitom hrají faktory jako je vztah k partnerovi, který odchází; závislost na něm; jeho osobnost; věk i pohlaví opuštěného partnera a okolnosti rozchodu. Po rozchodu s partnerem se vyrovnáváme s pocity osamělosti, protože se cítíme od svého partnera odtrženi. Dospělý člověk má v sobě schopnost žít sám a být se sebou spokojen. Mnozí z nás však tento proces přerušili před dosažením úplné nezávislosti, protože rodičovský dům zaměnili za partnerský vztah, aniž by kdy žili sami a nezávisle. Po rozchodu bývají tyto lidé konfrontováni s dobou dospívání. Hledají sami sebe a učí se vžít do nové role svobodného člověka, odpovědného za svůj život.

Dudová (2007) dospěla ve své studii, v níž provedla výzkum s rozvedenými ženami k tomu, že některé ženy se bezprostředně po rozchodu potýkají s psychickými obtížemi. Na jejich nerovnováze se podepisuje stigma spojené s neúplnými rodinami. Pocit, že jako matky zklamaly už jen tím, že dovolily, aby došlo k rozchodu, případně, že vybraly svým dětem špatného otce. Pokud žena neodchází za novým partnerem, přechází z modelu dvoupríjmového na model rodiny s jedním příjmem, kde jedna osoba živí rodinu a na ní pak spočívá péče o děti. Matky se stávají v důsledku toho skupinou ohroženou chudobou a nízkou životní úrovní. Mohou se kvůli ekonomickým dopadům stávat závislými na svých rodičích nebo na pomoci státu.

Na rozdíl od ženy může být pro muže, který zaujímal tradiční otcovskou roli v rodině, obtížné převzít roli absentující matky. Do rozvodu mu chyběly zkušenosti pramenící z každodenního soužití dítěte a matky. Otec tak mívá na začátku nového uspořádání menší přehled o možných dětských projevech, menší zkušenosti se zvládnutím péče o dítě a domácích prací. Pro muže je obtížnější osamělost a vybalancování tíže odpovědnosti za neúplnou rodinu. Po stránce finanční na tom pečující otcové bývají o něco lépe než matky samoživitelky. Častěji tak mohou využívat placených služeb pro domácnost nebo ke svým dětem (Sobotková, 2007).

Oproti otcům bývají některé z žen frustrované, protože srovnávají svou situaci s ekonomickými poměry ostatních, kteří mají úplné rodiny. A k tomu cítí povinnost vytvořit dobré materiální zázemí pro své děti (Benešová In Dudová, 2007).

Matky, které zůstávají díky rozvodu s dětmi samy, se mohou setkávat s řadou problémů. První oblastí, z níž pramení zvýšený stres, jsou praktické otázky týkající se financí, zaměstnání a vedení domácnosti. Další oblastí jsou osobní problémy, které se po rozvodu

objevují. Může jít o emoční zátěž, změny v sebepojetí či ohrožení osobní identity. Třetím možným zdrojem stresu jsou vztahy, které se rozvodem mění. Jde o problémové interakce s dětmi, stále konfliktní vztah s bývalým manželem aj. Je pravděpodobné, že ženy v takové zátěžové situaci pocítí ztrátu energie, pocity beznaděje a deprese. Mohou být přetíženy a podrážděny, což se odráží ve zhoršeném vztahu s dětmi. To zpětně vede k výčítkám a pocitům viny, pochybnostem o sobě (Sobotková, 2007).

Být rodič samoživitel, pro některé znamená, že do doby, než děti vyrostou, přestane pro ně existovat společenský život, jelikož vykonávají práci za dva. Rodič má plnou odpovědnost za výchovu - dohlíží na ranní procedury, připravuje snídani, večeři, dohled nad domácími úkoly, večerní rituály a uspávání. Do toho úklid bytu, starosti v práci i partnerství. A je toho mnohem víc. V noci, probudí-li se dítě, musí ho jít uspat. Přes den řešit koníčky, sporty, oslavy narozenin, peníze, návštěvy lékaře, dělat dětem řidiče aj. Pečující rodič má pro sebe čas prostě jen tehdy, když si dítě bere prarodič nebo druhý rodič (Warshak, 1996). Pro upřesnění dopadu rozvodu na psychiku rodiče se v krátkosti zmiňuji i o tom, že naše tělo je úzce spojeno s duševním stavem, zřetelněji pak v krizové situaci, ke které rozvod rozhodně patří. Těmi nejčastějšími pocity, u nichž se vyskytují tělesné příznaky, jsou:

- *nenávisť, zuřivost* projevující se zácpou, bolestmi kloubů, poruchou spánku, žaludečními vředy, ztrátou chuti k jídlu či žravostí, bolestmi hlavy aj.;
- *zoufalství*, které je přičítáno ke ztrátě chuti k jídlu, apatii, poruchám spánku, zácpě, náchylnosti k infekcím aj.;
- v neposlední řadě *strach, úzkost*, které souvisejí s poruchou spánku, průjmem, záchvaty pocení, závratěmi, bolestmi hlavy, gastritidou, pocity tísně aj. (Wolf, 1994).

1.3.2 Dopady rozvodu na dítě

Gardner (1991) píše, že podle některých psychologů jsou děti v jednotlivých věkových etapách odlišně citlivé na rozpad rodiny. Proto se nejdříve zaměřuji na popis rizik v jednotlivých věkových obdobích dítěte, a to až od tří let věku. Autoři se výčtu reakcí mladšího dítěte vyhýbají, zřejmě z důvodu, že mladší děti nejsou úplně schopné porozumět řeči. Několik níže uvedených autorů seznamuje s těmito obdobími:

- Období předškolní přichází po třetím roce věku dítěte. Pro toto období je charakteristická velká fantazie a doba největší sugestibility, kdy dítě otiskuje své

prostředí. Nevůli mezi rodiči si tak dítě vykládá jako důsledek svého špatného chování (Matějček, Dytrych, 2002).

Toto období nazývá Gardner (1991) obdobím oidipovského komplexu, kdy je dítě při rozchodu rodičů nejzranitelnější, protože se vyvíjí silný majetnický vztah k rodiči opačného pohlaví a zároveň snaha zastat roli rodiče stejného pohlaví jako je dítě samo.

- V mladším školním věku, tj. období mezi šestým až osmým rokem věku dítěte, zaujímá rodina ve vztahu k dítěti ústřední postavení. Dítě své rodiče vnímá jako nejlepší na světě a odchod jednoho z nich může otřást dětskou jistotou (Smith, 2004).

Některé děti vlivem rozvodu rodičů v tomto období upadají do stavu pláče, smutku či ustrašenosti (Krýslová, 2011).

- Střední školní věk začíná mezi osmým a devátým rokem a končí třináctým rokem. Je významným obdobím z hlediska rodinných vztahů. V tomto čase se objevuje u dětí instinktivní rodičovské chování vůči malému dítěti, dochází k identifikaci s životní rolí podle pohlaví. V tomto věku děti hůře snášejí rodinný neklid, rodinné krize a rozvod (Matějček, Dytrych, 2002).
- V pubertě a mladistvém věku, tj. věk čtrnáct až dvacet, platí to, co je popsáno ve středním školním věku, ale v mírnější nebo zesílenější reakci dospívajícího. V tomto období přibývá postoj soudcovský, mladistvý tak dokáže rodiče odsoudit (Matějček, Dytrych, 2002).

Z popsaných období věku dítěte vyplývá dle Gardnera (1991), že čím je dítě menší, tedy mladší, tím hůře nese ztrátu druhého rodiče, a tuto ztrátu si bere do dospělosti jako škodlivý následek.

Brzy po rozchodu projevují děti vyšší míru strachu o oba rodiče. Aby dítě situaci rozvodu rodičů zvládlo, je zapotřebí na začátku zapracovat na tom, aby dítě přijalo skutečnost, že rozvod je problém dospělých, že dospělí jsou odpovědní lidé a lze jim důvěřovat, že záležitosti související se svým vztahem dokážou vyřešit. Většina dětí prožívá po rozchodu rodičů složité a proměnlivé emoce, že pro dospělé je občas obtížné jim porozumět. Chvilí radostí pobíhají, hrají si, za chvíli pláčou a jsou smutní. Zanedlouho nastane změna a děti jsou vzpurné a zlobivé. Někdy je proto snazší pro rodiče vyrovnat se s nerozumným chováním dětí, než se přímo postavit tomu, co je jeho příčinou. Mezi faktory ovlivňující

reakci dětí na rozvod patří i ty, související s jejich osobností. Některé děti jsou houževnaté a umějí se vyrovnat s obtížemi, bývají nezávislé. Nebo jsou děti, které ztratí sebedůvěru a vnímají situaci jako nespravedlivou, připadají si opuštěné, zoufalé a nešťastné. Chová-li se dítě očividně lhostejně, možná se řídí rodinným modelem, kde rodiče popírají své pocity. Lhostejnost lze snadno zaměnit za známku emoční zralosti. Dalším častým problémem dítěte je zachovat loajalitu vůči oběma rodičům. Děti raději reagují tak, že se přidávají k jednomu rodiči, bývá to pro ně snazší, než být v neustálé rozpolcenosti. Pokud dítě přebírá roli náhradního partnera nebo na svého rodiče dohlíží, skrývá v sobě tato situace citová nebezpečí v tom, že přeroste zdravý a přirozený zájem v překročení generační hranice (Smith, 2004).

Podle Elliotta a Place (2002) je u dětí, které prožily rozchod rodičů, až dvakrát větší pravděpodobnost výskytu emočních potíží a problémů s chováním. Se separací rodičů nastupují změny ve finanční situaci rodiny a nezřídka i změna domova, školy a kamarádů. Tyto změny mohou vést ke vzniku psychického onemocnění. V důsledku rozbití předchozího rodičovského systému a emočních vazeb se bezprostředně po separaci rodičů může zhoršit i rodičovská péče o dítě, čímž pak dítě strádá nejen citově. Stejně tak problematické je, když se dítě stane pro rodiče oporou, která mu má pomoci překonat obtížné období. Taková závislost rodiče na dítěti jej totiž může značně zatěžovat při zvládnutí úkolů spojených s jeho vlastním vývojem. Pokud jsou rodiče již od sebe a stále v konfliktu, může se stát, že budou bojovat o náklonnost dítěte, což je pro dítě stresující situací.

Pavlát (2011) ve svém článku, který se zabývá dlouhodobými následky rozvodu pro děti, vychází ze zahraničních výzkumů, které lze podle něj dobře uplatnit i v našem prostředí. Víme, že děti reagují na stres spojený s rozvodem v závislosti na své odolnosti, a to značně rozdílně. V průběhu reakce na rozvod přicházejí do popředí akutní stavy, jako jsou strach, smutek, zmatení, ty ale odeznívají poměrně rychle. Dále se objevují problémy s chováním, které se časem mírní či zmizí zhruba po roce. S pokračující dobou se u dětí nemírní pocity zloby. Pomalu může odeznívat zhoršení kognitivních schopností a sociální kompetence. Přetrvávat může deprese a úzkostnost. Adolescenti rozvedených rodičů častěji sahají po drogách, alkoholu či začínají dříve se sexuálním životem. U dívek nastupuje puberta dříve, jsou časněji sexuálně aktivní, mají více sexuálních partnerů, jsou předčasně těhotné a dříve opouštějí domov. Neplatí to tak vždy, některým dětem rozvod přináší příležitost k osobnostnímu růstu a k úspěchu. V rané dospělosti cítí děti z rozvedených rodin lítost

a starost o své rodiče, především o matku. Vnímají jako povinnost poskytnout pomoc a oporu potřebnému rodiči. V dospělosti se pak u některých dětí z rozvedených rodin objevují symptomy narcismu a paranoidity.

Ballnik (2012) se zabýval ve své knižní studii tím, co může rozvod pro dítě znamenat. Popsal to „rozpolceností“, kdy dítě ztrácí orientaci, a jeho chování se změnilo. Dětem by proto měli dát rozvádějící se rodiče orientační body, aby se necítily smutně, nechtěně, rozpolceně, ztraceně nebo netrpěly pocitem viny, že za to mohou ony. Potřebují nadále cítit jistotu, lásku a bezpečí. Některé děti se mohou stydět říct svému okolí, že se rodiče rozvedli, a proto to před kamarády tají, tím se také zatěžují.

Psychické reakce dětí na rozchod rodičů, které mají krátkodobé až střednědobé dopady, jsou podle Ballnika (2012):

- agresivní chování, lhaní a záchvaty vzteku;
- deprese, strach z dalšího odloučení a zhoršený prospěch ve školském zařízení;
- psychosomatické obtíže projevující se vyrážkou, vleklými žaludečními a střevními poruchami nebo bolestmi hlavy;
- žádné bezprostřední reakce.

U poslední popsané skupiny dětí dochází podle Ballnika (2012) k vytěsnění a popření, což může mít za následek, že se projeví nekontrolované stavy v pozdějším věku, a tím ovlivní jejich budoucí život nepříznivě. V ostatních případech jsou reakce nevyhnutelné, aby se s rozvodem děti vyrovnaly, dávají tak najevo své pocity, emoce, jimiž projevují, jak jim je a rodiče na to mohou reagovat pomocí. Když se oba rodiče zajímají o to, jak dítěti je, mizí tyto následky u většiny dětí do jednoho až dvou let.

Dalším možným následkem u dítěte je jeho zhoršená školní výkonnost - špatný prospěch, přestože dítě před rozvodem rodičů dobře prospívalo. V důsledku dlouhodobého stresu se v dítěti objevuje stále více napětí a úzkosti. To vede ke snížení koncentrace, která ovlivňuje školní výkon. Dítě je za špatný výkon ve škole trestáno a rodiče se navzájem obviňují, že je to důsledkem nesprávné výchovy jednoho z rodičů. Dítě tak ztrácí zájem o školu, protože se mu stává zdrojem utrpení, tím se opět zhoršuje jeho výkonnost a bludný kruh se uzavírá (Matějček, Dytrych, 2002).

Podle Špaňhelové (2010) bychom měli projevy dítěte, které se objevují následkem rozvodu rodičů, jako je lež, drobné krádeže, noční děsy, útěk z domova, obviňování se, zamlklost, pomočování, zhoršení školního projevu, zhoršení vztahu mezi kamarády, zvýšená rozmazlenost, zvýšená ukázněnost, nechutenství, popření, koalice dítěte s rodičem proti

druhému rodiči, zvýšená agresivita, a separační úzkost, brát jako obranné reakce, které dětem pomáhají vyrovnat se s nastalou situací.

Ukazuje se, že chování dítěte pro ně v těžké traumatizující situaci může být nejednoznačné, protože se dítě může přizpůsobovat situaci za cenu vzájemně souvisejících a propojených obranných mechanismů. Pro dokreslení obranných mechanismů přináším alespoň jejich výčet: racionalizace, projekce, potlačení, identifikace, regrese, rezignace, zkruslení, altruismus, přebírání rolí, zlehčování, vytváření reakcí, upoutávání pozornosti, negativismus, únik a přehnaná reakce. Ty všechny sice umožňují určitou míru vyrovnání se s úzkostí a získání opory, ale nejsou projevem zralého, adaptivního rozvoje osobnosti. Naopak vedou k patologickému vnímání, prožívání a nevhodnému vytváření svého životního příběhu (Novák, 2012).

Závěrem lze říci, že stresové situace, kterým je dítě v průběhu rozvodu vystaveno, mohou vést k poruchám vývoje osobnosti dítěte, ke vzniku psychopatologických obrazů, ale také k antisociálnímu chování (Matějček, Dytrych, 2002).

Z kapitoly 1 vyplývá, že příčiny rozvodu souvisí i se změnou doby, kdy jsou na jedince kladeny vyšší požadavky společností a vyšší očekávání od partnera. Proto je snazší sklouznout k nevěře nebo alkoholu, který pomáhá jedinci na okamžik zapomenout na každodenní shon. Při rozvodu probíhá několik fází, které byly popsány s více hledisek od různých autorů. Rodič se zároveň začíná vyrovnávat s následky rozvodu. Postoje a zvládání rozvodu a jeho fází ovlivňuje i dítě. To se v tomto období může potýkat s nepochopením ze strany dospělých. Proto byla i na něj zaměřena kapitola s možnými dopady na jeho psychiku.

2 POROZVODOVÁ ADAPTACE RODINY

Jak bylo uvedeno v kapitole 1.2 rozvod je procesem s několika fázemi. Důležitá, z pohledu včasné pomoci, je i tzv. porozvodová fáze, v níž se „rozvedená“ rodina adaptuje na novou roli. Jedná se o fázi, kdy se členové rodiny vyrovnávají s doznívajícími následky rozvodu.

2.1 Přizpůsobení se rodičů nové situaci

Rodiče se v tomto období vyrovnávají s tím, že rozvodem se stala z rodiny tzv. rodina neúplná. Rodina sama uvnitř se s tímto faktorem vyrovnává a navíc se vyrovnává i s tím, že jí takto nově vnímá okolí.

Pocit odpovědnosti a povinnosti postarat se o děti je pro rodiče jakýmsi hnacím motorem, záchrannou sítí v situaci po rozchodu. Motivuje je to, aby si našli nebo udrželi zaměstnání, aby byli psychicky v pořádku, aby dětem zajistili dobrý život. Proto matky své vlastní osobní problémy nejdříve odkládají stranou a zaměří svou energii směrem k dětem, což jim pomáhá překonat nejhorší období. Tyto poznatky vyplývají ze studie provedené Dudovou (2007).

Rodiny s jedním rodičem mohou dosáhnout kvalitního přizpůsobení a životní spokojenosti, protože podle Goldenbergových (1998, In Sobotková, 2007) se rýsují tři dimenze, které ovlivňují úspěšnou adaptaci na situaci neúplné rodiny s jedním rodičem po rozvodu, jde o:

- Vnitřní zdroje rodiny, které zahrnují schopnost reorganizovat se a udržet si vnitřní integritu i přes změny, které se dějí ve struktuře a fungování rodiny.
- Environmentální stres, přicházející z jejího vnějšího prostředí, který může rodinu ovlivnit a záleží na tom, jak její rodina vnímá a jaké efektivní mechanismy zvládnutí používá.
- Zdroje v širší sociální síti, které má rodina k dispozici, a které je schopna v případě potřeby aktivovat. A proto je z tohoto hlediska důležitá míra a kvalita vnějších zdrojů podpory (příbuzní, přátelé).

Nově vytvořená rodina může rozvinout a udržet si pocit rodinné kompetence, integrity a stability, pokud má dostatečnou vnější podporu. Záleží i na osobnosti osamělého rodiče a na jiných okolnostech. Rizika nedostatečného zvládnutí rozvodu se zvyšují, když rodič ztrácí své známé prostředí a dosavadní podpůrné sítě tím, že se například odstěhuje

z dosahu svých rodičů a známých. Fungující podpůrná síť přitom účinně redukuje stres. Proto se jeví jako vhodné, aby osamělí rodiče vyhledali podporu a odbornou pomoc bezprostředně po rozvodu, aby se pocit bezmoci a beznaděje nerozvinul (Sobotková, 2007).

2.2 Zmírnění obtíží u dítěte

„Schopnost dětí citově se vyrovnávat se situací po rozvodu je úzce provázána s tím, jak si v této oblasti vedou rodiče“ (Everett, Everett, 2000: 129).

Porozvodová adaptace dětí na novou situaci se projevuje v několika rovinách. Viditelné bývají změny vztahu rodičů, na něž děti reagují často změnami v chování. Změna po rozvodu zasahuje do sociálního života dětí a ovlivňuje ho do budoucna. Pro dítě je důležité, aby mu byla ze strany rodičů situace vysvětlena, a zejména je podstatné to, aby dospělí, tedy rodiče dítěti naslouchali, aby pro něho byli partneři, ale zároveň, aby na dítě nepřenašeli povinnosti a starosti dospělých.

Každé dítě má základní potřeby, mezi něž patří: nepodmíněná láska vyjadřovaná způsobem přiměřeným věku dítěte; úcta k osobnosti dítěte a k tomu, co dělá, tzn. rodič má být spravedlivý ke svým dětem; čas sdílený s rodiči při společných aktivitách; stabilita nutná k tomu, aby dítě dokázalo předvídat události a důsledky svých činů; odpovědní rodiče, kteří vymezí dítěti vlídné a přijatelné hranice v rámci svobody; povzbuzení a pomoc při dozrávání (Smith, 2004).

Podle Krýslové (2011) se ukázalo, že těžkosti dětí se při přizpůsobování se s rozvodem objevovaly mnohdy již před rozvodem a rodiče byli nuceni je tak překonávat již dříve. Píše, že se odborníci shodli v tom, že skutečnými příčinami byly přetrvávající rodičovské konflikty, kdy rodiče dítě vtahovali do svých bojů, pak narůstající nefunkční rodina, v níž se dítě nemohlo zdravě vyvíjet a v neposlední řadě narušený vztah s pečujícím rodičem.

Sobotková (2007) poukazuje na to, že většina dětí i přes počáteční distres, se adaptuje na přítomnost pouze jednoho rodiče během dvou až tří let, pokud nepřetrvávají nepříznivé okolnosti nebo nehrozí nové. To, co děti potřebují, je pokračující a pokud možno stabilní vztah s dospělými, které vnímají jako své rodiče. Proto by se rozvod měl co nejméně dotknout kvality vztahu rodič - dítě, i když četnost kontaktu s jedním rodičem bude menší.

Warshak (1996) formuluje pět prospěšných faktorů, které tlumí negativní zážitky z rozvodu, a tím ulehčují adaptaci dítěte. Jedná se o dostatečný kontakt s každým z rodičů tak, aby dítěti bylo umožněno udržovat vztahy s oběma na kvalitní úrovni; kooperativní, málo konfliktní vztah mezi rodiči (což může být pro rodiče nejobtížnější částí); citlivé „autoritativní“ výchovné metody; minimum změn pro děti a vhodný systém podpůrné sítě pro děti a rodiče. Mluví-li se o podpůrné síti, nelze opomenout roli prarodiče k dítěti rozvedených rodičů. Prarodiče totiž mohou dítěti poskytovat podporu tím, že jej budou doprovázet v době rozvodu i po rozvodu. Touto podporou mohou dětem dát ujištění přinášející stabilitu a lásku a bezpečné útočiště, pokud mezi jejich rodiči panuje stále nepřátelství. Prarodiče mají stejně důležitou roli i pro své dospělé děti, tedy rodiče.

Jak se vyhnout minovému poli v nově uspořádané rodině, aby dítě nepřišlo o své dětství? To podle Warshaka (1996) obnáší stanovit pro dítě rozumné hranice a trvat na nich, jinak by se mohlo stát dítě úzkostným. Vysvětlit dítěti, že stanovení hranic není oboustranné, neměl by rodičům určovat limity pro jejich chování. Nežádat po dítěti takové povinnosti, které by jinak ležely na bývalém partnerovi. Pověření nových či dalších povinností má odpovídat věku dítěte. Rodič musí mít autoritu na dohled nad úspěšným plněním úkolů dítěte. Rodič ani nevyžaduje po dítěti, aby se staralo o základní potraviny. Nezatěžuje dítě každodenním líčením svých zklamání a starostí. Rodič však musí být k dispozici, chce-li dítě vyprávět o svých starostech. Nežádat své dítě o radu tykající se vašeho pracovního či společenského života. Povzbuzovat přátelství vašeho dítěte s jinými dětmi. Zdravé vztahy s vrstevníky mu pomohou udržet jeho identitu dítěte. Tím se sníží pravděpodobnost angažovanosti ve vašem osobním životě. Se svým dítětem musí rodič zacházet jako s dítětem.

2.3 Porozvodová péče ze strany odborníků

Jak již bylo zmíněno je potřebná intervence tam, kde se projevují, ať už u dospělých, tak i u dětí, varovné signály. Vhodná terapie by pak zabránila uvíznutí ve „vnitřním světě“. Velký důraz je proto kladen na varovné signály, které se mohou projevovat nápadnými změnami v chování, ale i hranou lhovostí, kterou nesmíme podceňovat.

Po rozvodu se mohou u rodiče objevit signály, které značí, že situaci dobře nezvládá, někdy postačí delší čas na zahojení. Jsou ale varovné signály, při nichž by rodič měl

vyhledat například psychoterapeuta: zabývá-li se rodič denně myšlenkou, že si vezme život a vymýšlí si k tomu přesný plán; chce-li se zbavit své bolesti, ale neví jak; zanedbává-li své tělo nedostatečnou hygienou a výživou, protože si myslí, že to nemá smysl; užívá-li déle než čtyři týdny léky na uklidnění či spaní; denně pije alkohol ve větší míře a jí příliš mnoho nebo vůbec; pokud by se rád někomu svěřil o svém problému, ale nemá nikoho, s nímž by si mohl otevřeně promluvit (Wolf, 1994).

Mnoho autorů, jak uvádí Sobotková (2007) se shoduje v tom, že primárním úkolem v rámci odborné pomoci je podpora osamělé matky, potažmo i otce, v roli hlavy rodiny a podpora sebevědomí. Následuje pomoc v rozvinutí sociálního podpůrného systému. Za pomoci různých terapeutických přístupů je možné posilovat sebevědomí, učit novým komunikačním dovednostem a efektivnímu řešení problémů.

Jsou také různé skupiny zaměřené na osamělé rodiče, které mohou poskytnout potřebnou emoční podporu rodiči, pokud nechce navštívit například psychologa (Warshak, 1996).

Rodičům, kteří mají po rozvodu se svými dětmi potíže, lze doporučit dlouhodobou, hlubinnou psychoterapii, v jejím rámci člověk dospěje, a stane se vnímavější k jevům, kterých si dříve nevšímal. Přístupnější bývá ale pro rodiče nabídnutí vedení, rady, návody a odkaz na literaturu, to vše může být významné pro posílení a prohloubení vztahu rodiče k dítěti (Bakalář, 2006).

U dětí z rozvedených rodin poukazuje Shaffran (2008) na výhody poradenství a psychoterapie, kde odborníci v oblasti psychologie mohou poskytnout dětem a dospívajícím, kteří trpí například úzkostí či depresí, pomoc. Nejčastěji volené metody pomoci jsou individuální, skupinová a rodinná terapie. Dalším možným způsobem pomoci je alternativní terapie - terapie hrou nebo arteterapie, které jsou vhodným doplněním k tradiční terapii, zejména u mladších dětí, které jsou příliš malé na to, aby verbálně vyjádřily, co je trápí.

Ballnik (2012) doporučuje, pokud se dítě chová i po třech měsících, kdy mu rodiče pomáhali se vypořádat s jeho stavy, rozpolceně, aby navštívilo odbornou pomoc, protože zřejmě došlo k uvíznutí v jeho vnitřním světě, s čímž si rodiče neporadí.

Rodinné konflikty a stresy jsou často problémem skrytým, tito rodiče přivedou k vyšetření dítě a prvními slovy sami sebe neobviní, naopak to rodiče mohou přičítat k pseudodiagnózám. Psycholog v pozadí problému jen tuší, že může jít o rodinný konflikt, protože i dítě se při povídání brání říci o svých rodičích něco nepříjemného. Například dítě

může svým zlobením testovat náklonnost rodiče k němu. O něco snazší to bývá s náhlým zhoršením školního prospěchu dítěte, kdy inteligenční testy napoví, jak si dítě ve skutečnosti stojí, a je-li potřeba, hledají se s pomocí rodičů příčiny selhání. Je důležité si uvědomit, že manželský konflikt vyvolává v dítěti stav nejistoty, která plodí úzkost a ta plodí agresi (Matějček, Dytrych, 2002). Tito dva autoři zdůrazňují prevenci, která je lepší a spolehlivější než náprava a terapie. Pokud rodiče začnou řešit problémy spojené s rozvodem později je na místě poradenství.

Organizace, které působí v České republice, se liší jak svými názvy, tak formou pomoci při rozvodu jak pro rodiče, tak pro jejich děti v tíživé situaci, se kterou si sami nevědí rady. Může se jednat o rozvodové a porozvodové poradny a terapie, manželské a rodinné poradny, psychologické poradny, v procesu právního rozvodu pak pomáhá partnerům mediace. Přehled poraden, které rodinám během rozvodu a po něm pomáhají ve městě Brně, je dostupný na webových stránkách města Brna (Rodina, vše pro ni a o ní, 2009-2014).

V kapitole, zabývající se porozvodovou adaptací neúplné rodiny, jsme se seznámili s možnostmi, které poskytují odborníci, zaměřující se na rozvedené rodiny. Aby neúplná rodina mohla fungovat ve společnosti, která klade na členy rodiny různé požadavky, potřebuje být informována o tom, že je mnoho nabízených služeb, které rodině pomáhají projít a překonat úskalí porozvodové situace. Rodiče mají mít přítom na paměti, že na prvním místě stojí zdraví a psychická vyrovnanost dítěte, které by nemělo být z léčebného procesu vynecháno.

3 ROZVOD RODIČŮ A JEHO VLIV NA VÝCHOVU DÍTĚTE

Rozvod má vždy v různé míře dopad na dítě, a tím pak může ovlivnit jeho budoucí život, jeho vývoj. Změnou situace po rozvodu v rodinu neúplnou se může změnit i přístup rodičů k výchově dětí, a tím také dodržování důslednosti v jejich péči, ale také se může změnit vztah dítěte k rodičům, může pokoušet jejich trpělivost.

Podle Bergera a Gravillon (2011) se v měnící společnosti ženy dožadují parity a muži v sobě objevují ženskou a mateřskou část, snaží se jí přizpůsobit a odvažují se ji projevit. Vzrůstá tak počet otců, kteří se chovají mateřsky. Úroveň jejich požadavků při rozvodu je pak vyšší, pokud jde o péči o děti. V otázce péče o dítě po rozvodu nejde jen o organizační stránky věci, jedná se o kompletní budování a ustálení citového vztahu dítěte s matkou na jedné straně a s otcem na druhé.

Citový vztah dítěte k rodiči je důležitým ukazatelem rodičovské angažovanosti vůči dítěti a její kvality. Tím je i indikátorem výchovných předpokladů rodiče. Citovou vazbu dítěte k rodiči je možné posílit aktivitami, při kterých rodič dbá na to, aby se dítě na něj a na jeho přítomnost mohlo spolehnout, jinými slovy musí být dosažitelný. Dítěti se angažovaně a kvalitně věnovat, a posilovat tím jeho sebedůvěru. Sledovat odbornou literaturu a situačně z ní čerpat. Založit například dítěti deník, kde rodič dokumentuje jeho vývoj, který v dospělosti dítěti umožní potřebnou sebereflexi (Bakalář, 2006).

3.1 Výchovné souvislosti rodičovského rozchodu

Porozvodová adaptace zahrnuje i změnu styku s rodiči. Nejlepší variantou pro výchovu dětí po rozvodu je, když jsou rodiče schopni dohodnout se na společných pravidlech ve výchově. Existují různé druhy výchovy. Rodiče by však měli mít na paměti to, že při výchově je důležitá pravidelnost.

Rodiče mají možnost upravit poměry dětí tak, že dítě bude svěřeno do výchovy jednoho z nich, přičemž tento model u nás v současnosti stále převládá. Nebo bude dítě svěřeno do společné péče či do střídavé péče obou rodičů. Společná výchova je vhodná tam, kde je dítě silně citově vázané na oba rodiče, tito spolu hodlají i po rozvodu bydlet v jednom bytě či místě a názory na výchovu dítěte se příliš neliší. U střídavé péče se volí interval, který je akceptovatelný (Everett, Everett, 2000).

Podle Teybera (2007: 183) činí „efektivní rodičovství po rozvodu náročnějším čtyři faktory:

- 1) změna modelu interakcí v rodině;
- 2) vztek dítěte;
- 3) změny v životě matky vzhledem k její nové úloze primární osoby zajišťující kázeň;
- 4) klesající angažovanost otce ve vztahu k dítěti.“

Náplň společně stráveného času rodiče s dítětem by měla odpovídat věku dítěte. Vhodné je, aby se návštěvy odehrávaly podle pravidelného vzorce, jehož součástí může být i společná klidná činnost, při které dítě dostává příležitost popovídat si s rodičem. Dítě se bude cítit lépe, bude-li mít v druhém domě vlastní koutek, který v něm navozuje pocit, že tam také patří. S přibývajícím věkem dítěte se musí měnit i rituály. Bývalí partneři by měli společně probírat pravidla, jimiž se budou řídit v obou domovech. Pro nástin je dobré zaměřit se na dobu ukládání do postele a každodenní rituály, jak a kdy zpracovávat domácí úkoly, jak často smí dítě telefonovat druhému rodiči aj. Pokud oba rodiče nespolupracují, může každá návštěva u druhého rodiče posílit obavy dítěte z dalšího konfliktu. Pečující rodič se někdy může chovat škodlivě tím, že projevuje nepřátelství vůči bývalému partnerovi slovně, nebo odmítá uznat, že dítě má radost z pobytu s druhým rodičem (Smith, 2004).

K důsledkům rozchodu patří výchovné problémy, o nichž se předpokládá dle Dudové (2007), že souvisí s nepřítomností otce v rodině. Po rozchodu se kontakty otce s dětmi stávají méně častými a trvají kratší dobu. Na druhou stranu neprobíhají jako předtím za přítomnosti matky, a otec tak musí zajistit péči o děti sám. Nejběžnější uspořádání je jeden víkend za čtrnáct dní. Hlavní změna pečovatelského repertoáru po rozchodu spočívá v odlišném časování a organizaci kontaktů s rodičem, který nežije s dítětem. Tatáž autorka provedla sociologický výzkum, z něhož vyplývá, že společné chvíle s druhým rodičem jsou sice vzácnější, ale na druhou stranu si otcové myslí, že vztah s dítětem nemůže být plnohodnotný, když se s ním nevidají denně. Vadí jim, že ztratili každodenní ritualizované momenty jako vstávání či usínání. Je rozšířen také předpoklad, že pokud ženy pracují, nenaplnují psychologický ideál správného mateřství, který předpokládá, že i po rodičovské dovolené se v první řadě bude matka věnovat dětem a jejich potřebám. Vzorek žen z výzkumu je přesvědčen, že jejich děti potřebují mužský vzor, že matka sama nemůže vlastními silami děti dobře vychovat. V průběhu času se snaží nalézt způsoby, jakými lze tuto neúplnost naplnit, nejčastěji jde o intenzivní zapojení širší rodiny. Dále se z výzkumu

můžeme dozvědět, že primárně pečující otcové jsou si vědomi, že dovednostem spojených s péčí o dítě, se lze naučit. Sami se o tom přesvědčili již za doby manželství a také po rozvodu.

Podobný názor zastává Sobotková (2007), která dokládá, že osamělí otcové, kteří se jimi stali, protože matka rodinu opustila, dovedou pečovat o děti stejně dobře jako matky. Výchovný styl, který zaujmají ke svému dítěti, se liší v porovnání s výchovou v péči matky, ale nelze říci či styl je lepší nebo horší. U obou pohlaví určuje přístup k dítěti osobnost rodiče, jeho osobní historie, finanční zabezpečení a podpůrná síť, která je k dispozici.

3.2 Přístupy k výchově

V předchozích kapitolách jsme se dočetli, že rozvod může způsobit potíže v adaptaci dítěte, naproti tomu Teyber (2007: 175) tvrdí, že „Rozvod sám o sobě nezpůsobuje dlouhodobé adaptační problémy. Za viníky bychom mohli označit nesprávné výchovné postupy.“ Přístupy, jež popisuji níže, a které propojují s možnými obtížemi po rozvodu, pochází od Teybera, který se výchovou dítěte podrobněji zabývá ve své knize.

3.2.1 Autoritářský přístup

Autoritářský přístup je označován jako nejčastěji aplikovaný u dětí. Tato metoda se dá definovat vysokou mírou kontroly a nízkou mírou citu. Rodiče dávají dětem důrazně najevo, co se od nich očekává. Stanovená pravidla jsou důsledně aplikovaná. Takto přísní rodiče mají na své děti vysoká až přehnaná očekávání, děti nesmějí být děti, ale musí se chovat zrale.

Autoritářský rodič otálí s pochvalou, spíše reaguje na nežádoucí chování - zlobení, které se po rozvodu u dítěte může objevit, zejména v době, kdy dítě zkouší trpělivost rodiče, se kterým žije. Děti se v takovém prostředí naučí poslouchat, ale bývají úzkostlivé, protože se autoritě podrobují ze strachu. Mnoho z nich se potýká s pocitem viny, neprůbojností a nízkou sebedůvěrou. Přestože bývají v dospělosti odpovědní a úspěšní, je to za cenu toho, že vnitřně zažívají již zmíněné pocity.

Již bylo napsáno, že se v úplné rodině objevuje nejčastěji autoritářský typ, který někdy zůstává i po rozvodu. Častěji se ale mění z tohoto typu výchovy k výchově shovívavé.

3.2.2 Shovívavý přístup

Pečující rodič u tohoto přístupu vykazuje nízkou míru kontroly a vysokou mírou citu. Liberální rodiče jsou milující a komunikativní, ale mívají neukázněné děti, protože jim projevují značnou míru svobody tím, že nestanovují pevná pravidla, která dítě pro svůj vývoj potřebuje. Děti tak vlastně nevědí, jaké chování se od nich očekává.

Přístup s přílišnou shovívavostí se uplatňuje častěji v rodinách právě po rozvodu. Rodič v tomto citlivém období obtížněji prosazuje pravidla, nemá-li nikoho, kdo by ho podpořil, což se děje právě po rozvodu, kdy rodič zůstává na výchovu sám. Po rozvodu se tito rodiče cítí někdy bezmocní vůči svým dětem, snaží se slušné chování u dítěte nastolit smlouváním či prosbami. V takové rodině jsou děti závislé, nezralé i nešťastné. V dospělosti se u nich projevuje větší sklon k sebestřednosti, hůře snášejí zklamání a obtížně vycházejí s autoritami.

Uvádí se, že shovívavý přístup u rodiče po rozvodu, může nevědomky svým zvyšujícím se nezájmem o dítě vyústit až do nezúčastněného typu výchovy.

3.2.3 Nezúčastněný přístup

Tento přístup vychází z části z předešlého. Jde v něm o to, že rodiče neprojevují o své děti potřebný zájem, který dítě pro svůj zdravý růst potřebuje. Ze strany rodiče jde o nízkou míru kontroly i citu ke svému dítěti.

I rodiče, kteří v době před rozvodem uplatňovali efektivní přístup výchovy, se můžou v důsledku zahlcení rozvodem stát nezúčastněnými, zejména když dochází u pečujícího rodiče k frustraci, rodič má pak pocit, že své dítě nemůže zvládnout a začne se od něj distancovat. Takové nekontrolované a odcizené dítě může mít později v životě patologické chování, je ohroženo drogami či kriminalitou.

3.2.4 Autoritativní přístup

Autoritativní přístup v sobě spojuje z předešlých přístupů vřelost, pevnost a důslednost. Jde v něm o to, že rodiče u tohoto postupu dávají najevo jaké chování je přístupné a jaké už ne. K účinné kázi patří trvání na důsledcích za porušení pravidel. To vše rodič uplatňuje bez rozčílení či ponižování dítěte, pomocí efektivní komunikace, která zahrnuje empatické porozumění potřebám dítěte a jeho naslouchání. Přístup klade důraz na přísné hranice

a pevně daná pravidla; vysvětlování pravidel; vysoká očekávání a předpoklad zodpovědného a zralého chování; vřelost a otevřeně projevovaný cit.

Po rozvodu se tyto děti nejlépe adaptují. Dítě, vedené v takové rodině, bývá v dospělosti samostatné, dobře se ovládající, mající pozitivní vztahy s vrstevníky a kladný názor na život.

Doporučuje se, vychovávat dítě v jakémkoliv typu rodiny právě autoritativně, aby byla výchova úspěšná. Při takové výchově dítě pociťuje tolik potřebný pocit bezpečí a jistoty, i když se původní rodinné stereotypy rozvodem zhroutily.

3.3 Výchova dítěte a její změny

Z provedeného výzkumu zaměřeného na rozvedené rodiny v letech 1971 až 1977 v USA se ukázalo, že kritickým obdobím je první rok po rozchodu, kdy se musí mimo jiné matka dostatečně věnovat dětem, stanovit nová pravidla a získat výchovnou autoritu. Děti přitom přicházejí o každodenní přítomnost otce a navíc o většinu času, který jim dříve věnovala matka. Po roce se ale většinou situace stabilizuje, protože ženy posilují svoji sebedůvěru, jelikož dokázaly svoji situaci zvládnout a děti si zvykají na novou situaci, dokonce s hrdostí na získanou zodpovědnost a samostatnost (Wallerstein, Kelly, 1980 In Dudová, 2007).

Jak bylo zmíněno výše, je v prvním roce po rozpadu výchova dítěte náročnější, podle Teybera (2007) je to z důvodu toho, že změny v rodinných vztazích probouzí v dítěti neklid a nejistotu. Dítě se snaží docílit pocitu bezpečí, proto začne posunovat hranice - stanovená pravidla a omezení, tím si ověřuje jejich platnost. Děti mohou být vůči káznění ze strany rodiče méně vstřícné, protože se na rodiče zlobí. Ze strany rozvedených rodičů je jednou z nejčastějších polemik správný způsob káznění dětí a to, zda upřednostnit výchovu láskyplnou nebo přísnou. Otcové a matky, kteří pečují o své děti, mají každý své silné a slabší stránky jiné. Zdá se, že k mladším dětem přistupují se stejnou péčí obě pohlaví, jimiž bylo dítě svěřeno. Ale ukazuje se, že zejména matka, která pečuje nadále o dítě, po rozvodu přístup k výchově mění, a to špatným směrem. Přestává být ve výchově důsledná. Matka dává dítěti mnoho příkazů, ale jen málo z nich nakonec prosadí. Tyto matky mívají sklon neustále něco dítěti nařizovat a stěžovat si, ale dětem přesto dovolují, aby je vyrušovaly, i když nesmějí, a opakovaně přistupují na jejich požadavky. Nedostatečně komunikují s dítětem, věnují jim málo pozornosti, například se synem matka může bojovat

o moc. Naproti tomu otcové pečující o dítě s dětmi hůře komunikují, obtížněji sdílejí své pocity a prožitky. Otec bývá úspěšnější v káznění dítěte než matka. Přesto nemívá otec dobrý přehled, kde se jeho starší dítě právě nachází, protože jej nekontroluje tolik jako matka. Ač dítě může vyhledávat mírnější výchovu, neměl by se důsledný rodič zaleknout, a trvat si nadále na své výchově, protože tak bude pro dítě dělat to, co je pro něj dobré a ne co chce. Nakonec se děti z dlouhodobějšího hlediska rozhodnou pro takového rodiče, kterého si můžou vážit, protože benevolentní rodič dětem nemůže zajistit bezpečí nebo je chránit.

Jednota v základních výchovných procesech znamená, že dítě si pak bude připadat jistější. Tak jak je to u mámy, je to i u táty. Dítě pak druhého rodiče nemusí pokoušet (Špaňhelová, 2010).

Tato kapitola pojednávala o výchovných souvislostech, které doprovázejí rozvod a porozvodové období. V nich jsme se dozvěděli, že efektivní rodičovství po rozvodu komplikuje zejména nefungující vztah mezi rodiči dítěte. Dominující prvky výchovných přístupů, které se uplatňují v rodině úplné nebo neúplné, dávají vznik předpokladům pro jejich vliv na další vývoj dítěte. Teoretická část práce je završena takovými změnami ve výchově, které se objevují nebo nastávají běžně po rozvodu.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 ÚČEL VÝZKUMU

V životě se setkávám s názory lidí, že rozvod je psychicky náročný a děti jím mohou přicházet o stabilní prostředí, a tím ztrácet dosavadní stabilitu a jistoty, které má rodina primárně zajišťovat. Domnívám se, že ač jde o bolestivé období pečující rodiče a děti rozvodem trpět nemusí vzhledem k dnešnímu pohledu společnosti na rozvod, kdy k rozvodům dochází častěji než v minulosti. A tuto svou myšlenku bych chtěla v rámci svého výzkumu zjistit.

Ve své práci proto zkoumám způsob, jakým se pečující rodiče vyrovnávají s rozvodem a jak vidí jeho dopad na dítě. Přitom se zajímám o emoce po rozvodu u pečujících rodičů a jejich dětí, a také zda se mění výchovný přístup pečujícího rodiče k dítěti, a to vše z pohledu pečujících rodičů.

4.1 Výzkumná otázka

Cílem mého výzkumu je odpověď na výzkumnou otázku, která zní: „Jak vidí pečující rodič vlastní zvládnání porozvodové situace a jak hodnotí vliv, který to mělo na dítě a jeho výchovu?“

Jako dílčí výzkumné otázky, na které se chci pokusit najít odpověď, jsem si stanovila:

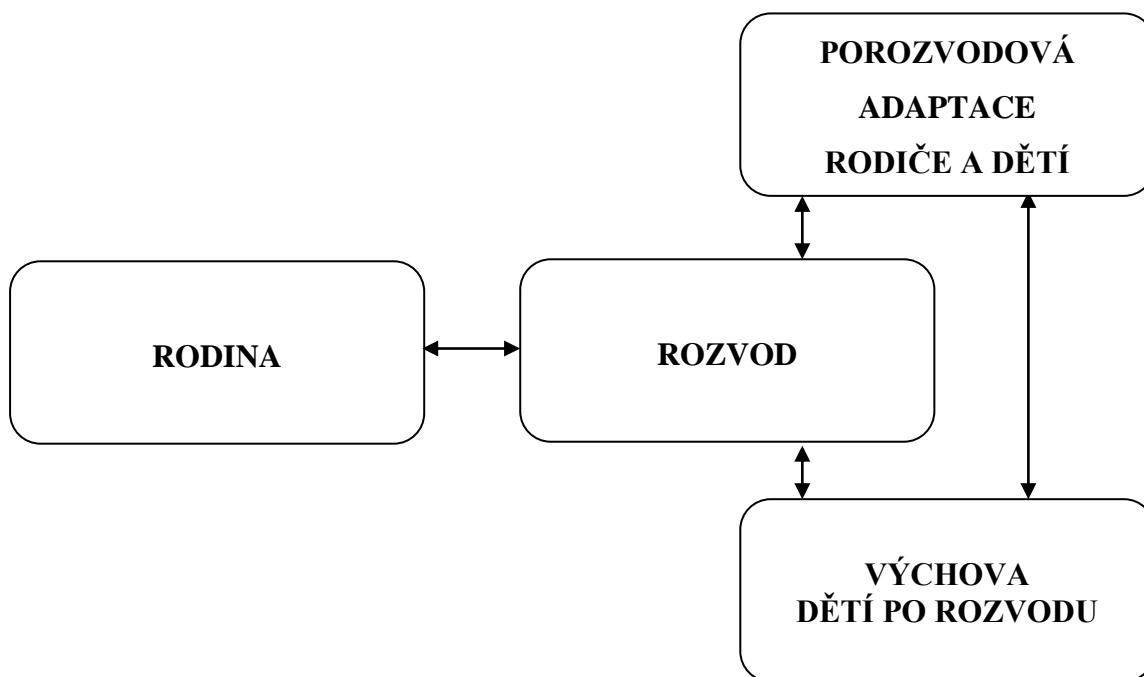
Jaké nejčastější emoce reflektuje pečující rodič u sebe a u svých dětí po rozvodu?

Jak vidí pečující rodič adaptaci na novou roli neúplné rodiny?

Jaké rozdíly vidí pečující rodič ve výchovném přístupu ke svým dětem po rozvodu?

4.2 Konceptualizace

Konceptualizace se tvoří pomocí konceptů, což jsou teoretické pojmy, které jsem navrhla z teoretické části a graficky znázornila do konceptuálního schématu zobrazeného na následující straně. Konceptualizace následně slouží k uchopení výzkumu (Hendl, 2012).

Obr. 1. Konceptuální schéma

Zdroj: Autorka

Rodina ↔ rozvod

Po uvědomění si příčin, které vedou k rozpadu partnerství, dochází následně k samotnému rozvodu, po němž se rodič vypořádává se svými myšlenkami a zároveň pomáhá dítěti, aby si zvyklo na nové rodinné uspořádání tak, aby rodina byla schopna fungovat. Po odstěhování jednoho partnera (otce nebo matky) ze společného obydlí nastávají změny, a to nejen v sociální oblasti, ale i v psychologické (změny nálad, strach ze samoty, častější nervozita, rozladěnost...), s nimiž se musí rodič vypořádat. Osobnost aktéra, který zůstává s dětmi, je v tomto období důležitá. Aby pečující rodič překonal následky rozvodu, jako jsou finance, ztráta bydlení, změny v sebepojetí, problémový vztah s dítětem, tak musí být silný, mít podporu v širší rodině a okolí. Snažit se zachovat roli rodiče pro dítě, které se samo s odchodem druhého rodiče z domu potýká. Zejména v předškolním období neumí dítě správně chápat nové uspořádání a rozvod u něj může zanechat negativní následky. A proto tohle složité období dítěte volím jako jedno z hledisek pro práci. Podle Matějčka a Dytrycha (2002) se v předškolním věku (tj. 3-6 let), dítě domnívá, že je viníkem rozchodu rodičů. Dítě nedokáže pochopit disharmonii mezi rodiči, přičítá ji svému chování, vše cítí ve vztahu k sobě. U dítěte pak může docházet k psychosomatickým obtížím, jako jsou pomočování, neurózy, noční děsy, nechutenství...

Chci zjistit, jaké nejčastější emoce reflektuje pečující rodič u sebe a u svých dětí po rozvodu.

Rozvod ↔ porozvodová adaptace rodiče a dětí

Pro rodiče je důležité, aby se co nejdříve adaptoval na život samoživitele, pokud nemá nového partnera. V situacích samoživitele je těžší zvládat péči o dítě, při zvládnutí domácnosti a zaměstnání. Rozvod je tedy těžké období, se kterým se nevyrovnává pečující rodič a dítě snadno. Pokud se rodiči nepodaří překonat následky, nemůže dojít ke stabilizaci neúplné rodiny. Porozvodová adaptace může trvat i několik let. Může dojít k tomu, že pečující rodič se neumí vypořádat s dopady rozvodu, pak by měla přijít na řadu pomoc ze strany odborníků. Stejně tak dítě může mít problémy, se kterým si rodič neumí poradit, a volí tresty namísto pochopení a vyhledání pomoci odborníka. Zvládají tedy porozvodovou adaptaci rodiče s dětmi sami, za pomoci širší rodiny, přátel nebo jsou ochotni a potřebují vyhledat odbornou pomoc při nezvládnuté porozvodové adaptaci? Chci zjistit, jak vidí pečující rodič adaptaci na novou roli neúplné rodiny.

Rozvod ↔ výchova dětí po rozvodu

Pečující rodič má zodpovědnost za výchovu svých dětí. Odchodem jednoho dospělého rodiče z domu nastává pro pečujícího rodiče chaotické období, které trvá většinou první rok po rozchodu, kdy musí pečující rodič zastávat všechny role a funkce v domácnosti, tím je pro něj komplikovanější věnovat se dítěti, být tu pro něj, aby co nejméně pociťovalo ztrátu druhého rodiče. Dohlížet u dítěte na ranní a večerní procedury, docházet do zaměstnání, zaplatit dítěti kroužky ve školském zařízení, uvařit mu zdravé jídlo, vstávat k němu v noci, chystat mu oblečení a jiné, je zatěžkávajícím obdobím. Často se stává, že rodič mění výchovný styl špatným směrem. Pečující rodič může ve svých požadavcích polevit a zapomenout na řádnou výchovu nebo naopak může sklouznout do autoritářské až nezúčastněné výchovy. Jakýkoliv krátký styk s druhým rodičem narušuje zvyklosti, které si dítě doma s pečujícím rodičem postupem času osvojilo. Pro nenarušení výchovy je vhodné, aby se rodiče sjednotili, a dítě mělo u obou rodičů své zázemí a podobný režim. Dokonalé vztahy většinou neexistují, zajímá mě tedy, zda je možné po smíření se s rozvodem vycházet s druhým partnerem ve věcech týkajících se dítěte tak, aby to nenarušilo vztah rodič - dítě, tedy výchovu dítěte.

Chci zjistit, jaké rozdíly vidí pečující rodič ve výchovném přístupu ke svým dětem po rozvodu.

5 METODA VÝZKUMU

V praktické části jsem si zvolila kvalitativní výzkum, který lze zjednodušeně definovat jako výzkum, který nevyužívá statistických metod a zároveň hledá vzájemné vztahy u skupiny jedinců, kterých se dotýká aktuální fenomén „rozvod“, pomocí různých technik, v mém případě rozhovoru, o kterém píše v jedné z následujících kapitol (Hendl, 2012).

5.1 Výzkumný soubor

V této kapitole se zaměřuji na výzkumný vzorek, který jsem si stanovila pro svůj výzkum. Vzorek definuje Disman (2011: 93) jako „skupinu jednotek, které skutečně pozorujeme.“ Mnou zkoumaný vzorek je skupina sedmi žen a tří mužů, kteří sami po rozvodu celodenně pečují o své nezletilé děti.

5.1.1 Kritéria výběru vzorku

Jako důležité kritérium u mých komunikačních partnerů (dále jen KP) jsem si určila dobu uplynutí od rozvodu. Dle teoretických poznatků se pečující rodič vyrovnává s porozvodovou situací do dvou let. Proto jsem vybírala KP, kteří měli po rozvodu 2-4 roky, aby nebyly odpovědi zkreslené bezprostředními dopady rozvodu. Dále je pro mou práci směrodatný věk dětí, který by se měl pohybovat v době rozvodu nebo těsně po rozvodu v období předškolního věku, tj. 3-6 let. Tento věk jsem určila proto, že se jedná o citlivé období, kdy změny, v tomto případě rozvod, na dítěti mohou zanechat nepříjemné následky.

Dále budu při sběru dat zjišťovat základní demografické charakteristiky: věk a zaměstnání osamělého rodiče; délku partnerského vztahu; počet a pohlaví dětí; návštěvu mateřské školy a placení výživného na dítě.

5.1.2 Popis výběru vzorku

Při výběru vzorku jsem postupovala pomocí účelového výběru, který je podle Dismana (2011: 112) „založen na úsudku výzkumníka o tom, co by mělo být pozorováno, a co je možné pozorovat.“ Kontaktovala jsem odbor sociální péče Magistrátu města Brna, kde mi ochotně poskytli základní informace o KP 1-2, 4-5, 8. KP byli následně zkontaktováni

a dotázání, zda se chtějí zúčastnit na mém výzkumu anonymně. Dále jsem využila snowball technique, která „spočívá ve výběru jedinců, při kterém nás nějaký původní informátor vede k jiným členům naší cílové skupiny“ (Disman, 2011: 114). KP s nimiž byly dělány rozhovory, byli požádáni o doporučení dalších osob z cílové skupiny, ochotně mi předali kontakty na KP 3, 6-7, 9-10. Celkem bylo během sběru dat zkontaktováno 12 KP, ale dva z nich vzhledem ke své vytíženosti rozhovor odmítli.

5.2 Metoda sběru dat

Při rozhodování metody sběru dat jsem vycházela z načtené literatury a následné intuice, kdy jsem si z několika možností sběru dat vybrala rozhovor, a to z důvodu, že rozvod je citlivé téma a zajímalo mě, jak osoba nejen odpoví, ale i zareaguje.

Cílem rozhovoru je získání informací. To, co si myslíme či cítíme, není možné, zejména když se s osobou neznáme, vyjádřit slovně, proto je důležité sledovat i mimoslovní vyjádření KP (Ferjenčík, 2000).

Z hlediska formalizování řečové výměny informací se rozhovor člení na několik typů. Pro svůj sběr dat jsem si vybrala polostrukturovaný rozhovor, který dle Hendla (2012) představuje předem připravený seznam otázek, jež je nutné v rámci rozhovoru probrat. Umožňuje provést rozhovory s KP strukturovaněji, a tím ulehčuje jejich porovnávání. Zároveň je vedený rozhovor pružnější než strukturovaný rozhovor. Při rozhovorech lze tak měnit pořadí, volbu slov a formulace otázek. Tuto techniku jsem zvolila, protože jsem chtěla minimalizovat různorodost otázek tak, aby se odpovědi výrazně strukturně nelišily a zároveň jsem chtěla prostor pro případné vlastní doplnění otázek v průběhu rozhovorů.

Při výběru otázek jsem se snažila volit takové, aby byla možná otevřená odpověď, aby otázky nebyly zavádějící, záporné či jinak matoucí. Takovým otázkám se říká primární. V průběhu rozhovorů docházelo i na otázky sekundární, tzv. podněcující, doplňující, což byly z mé strany projevy porozumění, zopakování primární otázky, parafrázování odpovědi KP (Ferjenčík, 2000).

*Scénář rozhovoru***Koncept: rozvod**

1. Jaké byly hlavní důvody Vašeho rozvodu?
2. Podíváte-li se na rozvod zpětně, udělal/a byste něco jinak? Co?
3. Přišly Vám tyto důvody (co jste vyjmenoval/a) „dostačující“ k rozvodu?
4. Jaké emoce jste prožíval/a po rozvodu?
5. Po jak dlouhé době“ negativní“ emoce, které jste vnímal/a po rozvodu, odezněly?
6. Vnímal/a jste nějaké změny v prožívání svého dítěte, nebo jste na ně byl/a upozorněn/a jinou osobou z okolí dítěte?
7. O jaké změny se jednalo?

Koncept: porozvodová adaptace rodiče a dětí

8. Jak dlouho po rozvodu Vám trvalo adaptovat se na neúplnou rodinu?
9. Co Vám ztěžovalo porozvodovou adaptaci?
10. Obrátil/a jste se o pomoc na své širší okolí v době porozvodové adaptace?
11. V čem spočívala tato pomoc?
12. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vás v době porozvodové adaptace?
13. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vaše dítě v době porozvodové adaptace?
14. Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc?
15. Můžete nyní říci, že jste s rozvodem vyrovnaný/á a proč?
16. Jakými pocity byste Váš současný stav popsal/a?

Koncept: výchova dětí po rozvodu

17. Cítil/a jste nějaké změny ve Vašem chování k Vašemu dítěti?
18. O jaké změny se jednalo?
19. Je odlišná výchova Vašeho dítěte po odchodu druhé dospělé osoby?
20. Můžete mi říci, v čem je nyní výchova jiná, hlavní rozdíl?
21. Jakou výchovnou metodu jste používal/a při výchově svého dítěte před rozvodem?
22. Jakou výchovnou metodu používáte při výchově po rozvodu?
23. Stýká-li se Vaše dítě s druhým partnerem a jste na výchově dohodnutí, komunikujete spolu s druhým rodičem o výchově (o denním režimu)?
24. V jakém duchu tato komunikace s expartnerem probíhá?

5.3 Výzkumný postup

V rámci výzkumného postupu jsem si nejdříve vybrala na odboru sociální péče okruh rozvedených pečujících rodičů, se kterými jsem se telefonicky domluvila na konkrétním datu našeho rozhovoru, což bylo pět rodičů. Další rodiče mi byli doporučeni a byly mi na ně dány kontakty. Při domluvených schůzkách jsem se představila, následně představila svou práci a účel výzkumu a vysvětlila v krátkosti výchovné přístupy. KP byli poté dotazováni na základní informace neboli kritéria vzorku, abych se před rozhovory ujistila, že KP spadají do výzkumného vzorku, který jsem si na začátku práce stanovila, poté mohl rozhovor pokračovat dále. Rozhovor byl přizpůsobován každému KP podle rozpoložení jeho osoby a situace.

Rozhovory byly mnou provedeny v období od 7.2. do 21.2. 2014 tak, abych měla časovou rezervu na jejich zpracování a analýzu, dále kvůli čerstvosti zpráv, abych měla v sobě uchovány výpovědi rodičů a byla s nimi schopna pracovat a mohla posoudit jednotlivé rozhovory závisle na sobě. Rozhovory byly dělány většinou v odpoledních až večerních hodinách, v době, kdy byli již rodiče ze zaměstnání doma. Ve dvou případech jsem byla pozvána do zaměstnání KP, a to v ranních hodinách.

V průběhu zaznamenávání jednotlivých rozhovorů na diktafon bylo pracováno na převodu mluveného projevu do písemné podoby. Transkripce je podmínkou pro podrobné vyhodnocení výzkumu. Byla proto zvolena doslovná a z části komentovaná transkripce, tj. úplným přepsáním mluveného slova do textové podoby s komentáři v podobě neverbálního projevu (podrobně viz. Hendl, 2012).

5.3.1 Charakteristika komunikačních partnerů

Pro znemožnění identifikace mých KP jsem jejich jména pozměnila. Rozhovory byly po ústním souhlasu nahrávány na diktafon a trvaly zhruba 15 až 40 minut. Jeden z rozhovorů (KP 5) byl zaznamenáván písemně, kdy si KP nepřála být nahrávána. Tento rozhovor trval déle, cca hodinu.

KP 1

KP je ve věku 29 let a pracuje jako administrativní pracovnice. Partnerský vztah s otcem nezletilých trval 9 let. KP je rozvedená 3 roky, je samoživitelkou pečující o nezletilou dceru, které byly v době rozvodu rodičů 3 roky. Dcera navštěvovala a dosud navštěvuje mateřskou školu. Otec nezletilých se s dcerou pravidelně stýká. Výživné na dceru platí již pravidelně.

Rozhovor s KP probíhal ve večerních hodinách v bytě u KP v příjemné atmosféře. Dcera byla ve svém pokoji a sledovala pohádky. KP byla otevřená, nad otázkami přemýšlela. Nebyly jsme ničím rušeny.

KP 2

KP je ve věku 32 let a byla po rozvodu rok nezaměstnaná, poté začala podnikat. Partnerský vztah s otcem nezletilých trval 7 let. KP je rozvedená 3 a půl roku, je samoživitelkou pečující o dva nezletilé syny, kterým bylo v době rozvodu rodičů 3 a 5 roků. Oba synové navštěvovali mateřskou školu, nyní dochází starší syn do základní školy. Otec nezletilých se se syny nestýká. Výživné na syny neplatí.

Rozhovor s KP probíhal ve večerních hodinách u KP v bytě, v rušivější atmosféře, protože synové KP si hráli po celém bytě. KP byla v rozhovoru velmi otevřená, nezakrývala slovy, co cítí a vyjadřovala to slovy jí vlastními.

KP 3

KP je ve věku 35 let a je po celou dobu zaměstnán jako technik v dopravě. Partnerský vztah s matkou nezletilých trval 10 let. KP je rozvedený 3 roky, je samoživitelem pečujícím o dvě nezletilé dcery, kterým bylo v době rozvodu rodičů 5 a 6 let. Obě dcery navštěvovaly mateřskou školu, nyní jsou na základní škole. Matka nezletilých se s dcerami pravidelně stýká. Výživné na dcery si rodiče nestanovili.

Rozhovor s KP probíhal v dopoledních hodinách u něho v bytě, v klidné atmosféře, protože děti byly v té době na návštěvě u své matky. Rozhovor s KP byl obsáhlejší, ale nad svými odpověďmi tolik nepřemýšlel.

KP 4

KP je ve věku 32 let a je zaměstnaná jako zdravotní sestra. Partnerský vztah s otcem nezletilých trval 9 let. KP je rozvedená 2 roky, je samoživitelkou pečující o dvě nezletilé děti - syna a dceru, kterým bylo v době rozvodu rodičů 4 a 6 let. Obě děti navštěvovaly mateřskou školu, nyní dochází starší dcera do základní školy. Otec nezletilých se s dětmi nestýká. Výživné na děti otec neplatí.

Rozhovor s KP probíhal v odpoledních hodinách v bytě u KP v přívětivé atmosféře. KP byla v rozhovoru otevřená, některé otázky se KP citově velmi dotýkaly a vracely jí nepříjemné vzpomínky, přesto se snažila odpovídat na vše, ač do toho nebyla mnou tlačena.

KP 5

KP je ve věku 36 let a je nezaměstnaná, s občasnými brigádami. Partnerský vztah s otcem nezletilého trval 5 let. KP je rozvedená 2 a půl roku, je samoživitelkou pečující o nezletilého syna, kterému byly v době rozvodu rodičů 3 roky. Syn navštěvoval a dosud navštěvuje mateřskou školu. Otec nezletilého se se synem stýká. Výživné na syna platí.

Rozhovor s KP probíhal v odpoledních hodinách v kavárně, v mírně rušivém prostředí. Její syn byl v tu dobu ve školce. KP byla v rozhovoru stručnější. Působila dojmem, že je se vším rychle hotová.

KP 6

KP je ve věku 36 let a je zaměstnán ve státní sféře. Partnerský vztah s matkou nezletilých trval 11 let. KP je rozvedený 3 roky, je samoživitelem pečujícím o dvě nezletilé děti - dceru a syna, kterým bylo v době rozvodu rodičů 3 a 6 let. Obě děti navštěvovaly mateřskou školu, starší syn nyní chodí do základní školy. Matka nezletilých se s dětmi stýká sporadicky. Výživné na děti platí.

Rozhovor s KP probíhal v odpoledních hodinách v kavárně, v klidném prostředí. Děti byly ve školském zařízení. KP byl v rozhovoru, co se týče odpovědí, stručný, ale jasně vyjadřující, co cítí.

KP 7

KP je ve věku 37 let a je po celou dobu zaměstnána ve státní správě. Partnerský vztah s otcem nezletilých trval 9 let. KP je rozvedená 3 roky, je samoživitelkou pečující o dvě nezletilé dcery, kterým bylo v době rozvodu rodičů 5 a 7 let. Obě dcery navštěvovaly mateřskou školu a nyní dochází do základní školy. Otec nezletilých se s dcerami nestýká. Výživné na dcery platí.

Rozhovor s KP probíhal v odpoledních hodinách v bytě u KP v rušivější atmosféře, protože děti byly v té době doma a zajímaly se, co s jejich matkou podnikáme. KP byla v odpovědích rychlejší, byl cítit hněv na bývalého partnera.

KP 8

KP je ve věku 37 let a pracuje jako prodejce. Partnerský vztah s otcem nezletilé trval 10 let. KP je rozvedená 4 roky, je samoživitelkou pečující o nezletilou dceru, které byly v době rozvodu rodičů 5 a půl roku. Dcera navštěvovala mateřskou školu a nyní navštěvuje základní školu. Otec nezletilé se s dcerou pravidelně stýká. Výživné na dceru platí také pravidelně.

Rozhovor s KP probíhal v ranních hodinách na pracovišti KP, v nerušivém prostředí. Dcera byla v tu dobu ve škole. KP zvažovala své odpovědi, komunikovala bez větších emocí, které mohly způsobit podávané otázky.

KP 9

KP je ve věku 25 let a je zaměstnaná jako administrativní pracovnice. Partnerský vztah s otcem nezletilého trval 5 let. KP je rozvedená 2 roky, je samoživitelkou pečující o nezletilého syna, kterému byly v době rozvodu rodičů 4 roky. Syn navštěvoval a dosud navštěvuje mateřskou školu. Otec nezletilého se se synem nestýká. Výživné na syna platí.

Rozhovor s KP probíhal v ranních hodinách na pracovišti KP, v nerušivém prostředí. Její syn byl v tu dobu ve školce. KP byla při rozhovoru nesvá, na osobní otázky se jí hůře odpovídalo, protože to bylo pro ni stále čerstvé. Působila nejistým dojmem.

KP 10

KP je ve věku 34 let a je zaměstnaný jako technik v soukromé firmě. Partnerský vztah s matkou nezletilého trval 10 let. KP je rozvedený 2 roky, je samoživitelem pečujícím o nezletilého syna, kterému bylo v době rozvodu rodičů 6 let. Syn navštěvoval mateřskou školu a nyní dochází do základní školy. Matka nezletilého se se synem stýká pravidelně. Výživné na syna platí.

Rozhovor s KP probíhal v odpoledních hodinách v kavárně, v dostatečně tichém prostředí pro rozhovor. Jeho syn byl v tu dobu ve škole. KP byl při rozhovoru usměvavý, bylo slyšet z hlasu, že má v odpovědích jasno a je vyrovnaný s rolí osamělého rodiče.

5.3.2 Etické otázky výzkumu

KP byli seznámeni s mou prací a účelem výzkumu. Před zahájením každého rozhovoru jsem s KP jednala o souhlasu s účastí na mé studii, který mi oslovení rodiče dali pasivním souhlasem. Byly jim podány informace, jak bude s rozhovory nakládáno, a že k informacím o jejich osobě nebude mít nikdo další přístup. Nezatajila jsem žádné informace, které bych musela odtajňovat. Dala jsem každému KP možnost odmítnout rozhovor, ale žádný z nich se k tomu odmítavě nestavěl, naopak chtěli pomoci. KP byli informováni o anonymitě. Identita KP nesmí být odhalena nikomu dalšímu, což bylo splněno v mé práci změnou jejich identifikace tím, že jsem použila ke každé osobě označení KP a číslo rozhovoru (KP 1, KP 2, ..., KP 10).

Na etické problémy, které by mohly vyvstat během prováděných rozhovorů, jsem se snažila vnitřně připravit, a tak jsem měla možnost jednat dle svého nejlepšího vědomí a svědomí.

5.4 Způsob zpracování dat

V této kapitole analyzuji a interpretuji výpovědi svých KP, které mi vyplynuly z uskutečněných rozhovorů.

Data jsem analyzovala pomocí ruční analýzy, kterou popisuje např. Hendl (2012), s použitím barevných fixů a poznámek, které jsou zahrnuty v dalším popisném textu.

Analýza polostrukturovaných rozhovorů se mnou vybranými KP má dát odpověď na to, jak vidí pečující rodič vlastní zvládnání porozvodové situace a jak hodnotí vliv, který to mělo na dítě a jeho výchovu. K docílení odpovědi mi pomáhaly tři dílčí otázky, které jsem si stanovila:

Jaké nejčastější emoce reflektuje pečující rodič u sebe a u svých dětí po rozvodu?

Jak vidí pečující rodič adaptaci na novou roli neúplné rodiny?

Jaké rozdíly vidí pečující rodič ve výchovném přístupu ke svým dětem po rozvodu?

Analýzu a následnou interpretaci rozhovorů rozděluji na tři hlavní oblasti dle předchozí konceptualizace.

- Rozvod
- Porozvodová adaptace rodiče a dětí
- Výchova dětí po rozvodu

5.4.1 Rozvod

Rozvod zasahuje všechny členy rodiny, rodiče i děti. Nová, neúplná rodina se vyrovnává s psychickými problémy souvisejícími s novým stavem, který dosud nepoznala. Vliv na vyrovnání se s novou situací mají v neposlední řadě důvody rozvodu.

Na počátku prováděných rozhovorů jsem zjišťovala příčiny rozvodu u jednotlivých KP a to, zda by s odstupem času hodnotili tyto důvody jako opodstatněné. Z provedených rozhovorů vyplývá, že k většině rozvodů dochází z vážných důvodů, přičemž příčiny, které KP uvádějí, jsou v souladu s celostátním průměrem. Jedná se v první řadě o nevěru, alkohol, finance, většinou všechny tři důvody společně. V menší míře uvádí ztrátu porozumění, nefungující komunikaci a odlišný náhled na způsob společného soužití.

Jak je z provedeného výzkumu patrné, tak je nevěra nejčastějším důvodem k rozvodu, v případě mých dotázaných KP nevěru uvedlo sedm z celkového počtu deseti dotázaných.

KP 6: „*Důvodem rozvodu byla opakovaná nevěra a moje manželka se rozhodla usadit se se svým posledním pánem a založit si novou rodinu.*“

KP 7: „*... hlavním důvodem byla nevěra partnera ...*“

Vedle nevěry jsou dalšími častými důvody rozvodu, jak uvádím výše, alkohol a finance. Tento problém uvedli čtyři KP z deseti.

KP 9: „*... alkohol manžela, s tím pak taky souvisely finance ...*“

Za zmínku stojí, že se ruku v ruce s alkoholem, objevuje přítomnost násilí.

KP 2: „*... no, takže prakticky zlikvidoval všechny sociální jistoty naše ... A taky ... chlast, pak aji to násilí.*“

KP 1: „*... násilí, alkoholismus, neschopnost sdílet domácnost společnou, finance, všechno prostě, všechno špatně.*“

Z výše uvedeného lze konstatovat, že rozvod byl pro většinu KP vysvobozením ze stávajícího způsobu „rodinného“ života. Je proto na místě říci, že u většiny KP nastala po rozvodu značná psychická úleva, která pomohla překonat potíže, které následovaly po rozvodu v životě pečujícího rodiče a dítěte.

Je zajímavé, že rodič, který po rozvodu zůstal sám s dítětem či dětmi, téměř se stoprocentní jistotou tvrdí, že důvody rozvodu byly zásadní, dostatečné a že by se, i kdyby to šlo vrátit, nikdy do manželství s tímto partnerem nepouštěl.

KP 1: „*... jo, v životě bych si ho nevezala, v životě bych s ním ani nežila.*“

Samotné příčiny rozvodu a prožívané situace v rodině, které vedly k rozvodu, mohou následně ovlivňovat emoce a jednání partnerů v době rozvodu a v porozvodové adaptaci. Většina z rozvedených partnerů prožívala smíšené pocity. U KP se projevují emoce značně individuálně, jedná se například o nenávist, úzkost, znechucení, úlevu, strach, radost a štěstí, bezmoc, smutek, osvobození, pohrdání či nespravedlnost.

KP 1: „*... pláč, radost, a pak už takovou svobodu vnitřní. Cítila jsem osvobození, nenávist, co bude dál... strach, že zůstanu sama.*“

KP 5: „*... byla to směs štěstí a lítosti.*“

KP 7: „*... pociťovala jsem pohrdání a docela i úlevu, že nebudeme žít ve stresu, a že jsme jako volní ...*“

Jen jeden z KP v odpovědi uvedl zejména pocit méněcennosti a osamělosti.

KP 4: „*Spíš ten pocit méněcennosti z mé strany. Strach, co bude dál, jak to budu zvládat všechno. Osamělost. Smutek, osamělost a strach. Strach z budoucnosti.*“

Z provedených rozhovorů vyplývá také to, že pokud byla příčinou nevěra nebo alkoholismus druhého partnera, objevují se po rozvodu u osamělého rodiče stále ve větší míře zejména negativní emoce jako znechucení, nenávisť, vztek, pohrdání aj.

KP 9: „... *znechucení, vztek, nespravedlnost.*“

Ukazuje se, že rozvod byl pro většinu KP úlevou a vysvobozením, u některých doprovázen zlostí a vztekem k předešlému partnerovi. Tento stav provázal porozvodové období u šesti pečujících rodičů jeden až dva roky. Ve čtyřech případech dosud u pečujících rodičů neodezněl vůbec a stále trvá.

KP 10: „*Po rozvodu převládala úleva, ulevilo se mi. Ale občas cítím zlost, hlavně, když exmanželku vidím... Ta zlost stále trvá, ale postupně cítím, že slábne.*“

KP 4: „... *ta méněcennost zhruba tak po roce, když jsem zjistila, že to s těma dětima tak nějak zvládám sama, a že naopak tím, že už s ním nejsou, tak ten život je hezčí a jednodušší a klidnější i pro mě i pro děti.*“

KP při rozhovoru také popisovali vnitřní pocit v podobě „výčitek“ vůči dětem tím, jak jim rozvod zasáhl do jejich dětství, a jako konkrétní uváděli případy nezájmu druhého partnera o vlastní dítě.

KP 7: „*Pohrdám stále, a to z důvodu, že se úplně přestal bývalý partner zajímat o své děti, to je neodpuštělné jako. To mu neodpustím a ani děti si myslím, že ne (důraz).*“

U dítěte je období během rozvodu náročné, zejména z pohledu psychického. Je-li dítě již ve věku, kdy je schopno vnímat určité životní situace a ještě v tom horším případě je přímo jejich svědkem - hádky rodičů, vzájemné potyčky rodičů apod., může to u něj zanechat následky například v podobě poruch spánku, nočního pomočování, úzkostlivosti, strachu aj. Tři rodiče se shodli v tom, že jejich děti se po rozvodu nijak zvlášť nezměnily nebo jejich změny dosud nezaregistrovali. Sedm rodičů odpovědělo, že změny u svých dětí vnímali. Jako příkladem uvádím, že šlo o změny, kdy děti byly více smutné nebo plačtivější, uzavřely se do sebe, či pociťovaly depresi ze ztráty druhého rodiče, naopak u dvou došlo k opaku, kdy byly děti veselejší či klidnější.

KP 8: „Mm... no, víte (přemýšlení) asi tak trochu ano, byla taková jiná, víte, ještě to asi nechápala.“ O jaké změny se jednalo? „Učitelka ve školce říkala, že je smutnější a asi i doma byla smutnější, é, uzavřenější. Ale ze začátku jako v rozvodovém období jsem to úplně nevnímala, řešila jsem jiné věci, v sobě.“

KP 2: „Jo, to právě pozitivně nebo jak to říct.“ O jaké změny se jednalo? „Po tom rozvodu se právě oba dva, protože mladší syn nemluvil pořádně ... ale po tom rozvodu se rozmluvil, aji starší syn začal být takovej klidnější, a (zamyšlení) právě, že to zvládali dobře, ten rozvod, si myslím, aji to, že byl pryč, pak jo, že nebyl nějaký problém, že by chtěli být s tatínkem, nebo to ...“

5.4.2 Porozvodová adaptace pečujícího rodiče a dětí

Ihned po rozvodu se dá říci, že je pečující rodič spolu s dítětem či dětmi postaven do nové role samoživitele s nutností zajišťovat chod domácnosti, získávat finance, pečovat o dítě, sám. A to převážně v ne zcela uspokojivém a narušeném psychickém stavu plném různých emocí. V první řadě je nutné stabilizovat neúplnou rodinu tak, aby plnila svou funkci.

Po provedené analýze odpovědí, týkajících se porozvodové adaptace u KP, překvapivě zjišťuji, že téměř u všech se toto období podařilo zdárně překonat do jednoho roku.

KP 3: „No, řekněme zhruba tak rok.“

KP 4: „Já si myslím, že nakonec, jakože docela rychle, protože jsem byla, spíš jsem to měla ten rozvod jako úlevu, jo, že tím, že jsme šli od sebe, tak to bylo pro mě potom ten život míň náročnej. I když byl náročnej s dětma, ale tím, že mi jakoby ubylo nevychovaný dítě v bývalým manželovi, tak to pro mě bylo jednodušší ten život.“

Nejvíce se v tomto období ukázala důležitost pomoci ze strany rodiny (rodičů, sourozenců), a v neposlední řadě možnost komunikace, svěřením se se svými problémy a morální podpory ze strany přátel či kolegů ze zaměstnání.

Důležité pro všechny oslovené bylo nezůstat na všechno sám, sama. Pomocí rodiny a přátel se téměř všichni mnou oslovení KP vypořádali s obtížnou porozvodovou situací bez odborné pomoci psychologů, psychiatrů či jiných poskytovatelů porozvodové péče.

KP 4: „Babička, rodina mně pomáhala hodně ... ale potom, jak jsem šla do práce, tak zase jako i ta práce mi pomáhala, že jsem zas měla takovej pocit, že jsu zas nějakěj užitečnej člověk prostě, kterej něco umí ... Tak od těch kamarádek nebo od těch kolegyň v práci, tak to naslouchání, že jsem se mohla vypovídat a ... a se švagrovou jsem si taky hodně

povídala, to se mně taky moc ulevilo a jejich názory prostě, a to, že mne utvrzovaly v tom, že prostě se nemám cítit tak, jak se cítím, že mám být ráda, že to dopadlo, tak jak to dopadlo. A od babičky zase právě s tím hlídáním, prostě jo, s dětima, že mně pomohla, odvést do školy, že jsem měla takovou pracovní dobu, že to nešlo prostě, abych je vodila do té školy a školky. Takže určitě bych se neobešla bez rodiny, bez kamarádů.“

Vyhledání odborné pomoci využili pouze dva z mých KP, kterým následně pomohlo to, že mohli s někým nestranným svoji situaci sdílet.

KP 6: *„Ano, je to tak, musím být v práci psychicky v pořádku.“* Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc? *„No, to... takže jsem si potřeboval popovídat s odborníkem, abych to viděl jasně a neužíral se tím.“* A pomohl Vám se s tím vyrovnat? *„Ano to ano, bylo to pro mě pak velkou úlevou, chápete.“*

Ve třech případech u mnou oslovených KP byla nutná součinnost s odborníkem (psychologem) při řešení problémů u jejich dětí, ať už se jednalo o problém nočního pomočování, nebo stavy strachu či úzkosti dítěte.

KP 2: *„... když byl konec toho manželství, že z nás nebo ze mě chtěl vymlátit prostě to, abysme byli spolu, tak to vlastně ... viděl, ten starší, a z toho začal mít prostě strach, a proto se pomočoval a do teďka, když má nějaký vnitřní problém jako děcko, tak to řeší tím, že se prostě večer počůrá. Navštívili jsme psychologa, ... ale nemám pocit, že to pomohlo ...“*

KP 6: *„Museli jsme navštívit psychologa, který vysvětlil dětem, že to není zlé, co se kolem nich děje a předepsal jim potřebné léky, jako na tu chvíli po rozvodu, na uklidnění.“*

KP 9: *„Se synem jsem navštívila dětského psychologa, protože měl ten strach z toho manžela (smutek). Chodíme tam stále.“*

Samostatně uvádím rodiče, který řekl, že odborná pomoc pro jeho dítě nebyla vyhledána. Rodič zmínil jen, že požádal o odklad nástupu do základní školy z důvodu, že je dítě více hravé na svůj věk, což není v současné době neobvyklé. Z odpovědi v průběhu rozhovoru ale vyplynulo, že dítě bylo přítomno násilí rodičů, které se mohlo na dítěti projevit právě tímto chováním.

KP 1: *„... dcera ale jinak navštěvuje pedagogicko psychologickou poradnu.“* Aha. Proč dcera navštěvuje tuto poradnu? *„Dcera tam chodí, protože jsem požádala o odklad sama, byla ještě hodně hravá. Otec má dceru rád, ale s ním by byla zaostalá (důraz). Doporučili*

mi tedy předškolní kurz ... teď si vybavuju, že dcerka u známých pohádek, které má ráda, si přetáčí násilí, nedělá jí to dobře.“

Ostatní pečující rodiče odbornou pomoc pro své děti nevyhledali. Ze zbývajících šesti KP se však tři zmínili o tom, že u jejich dětí nastaly nějaké změny v chování. Rozhodli se, že tyto změny budou řešit sami.

KP 10: *„... že si sem tam vzpomněl na maminku...“*

Poslední tři KP u svých dětí žádné změny v chování neregistrovali.

KP 7: *„Děti se chovaly normálně.“*

5.4.3 Výchova dětí po rozvodu

Výchova dětí po rozvodu se mění už jen tím, že v rodině místo dvou dospělých osob zůstává pouze jedna, která na sebe přebírá otěže výchovy.

KP 3: *„... jo, že se plno věcí jsem se musel naučit dělat sám a starost o ty děcka...“*

Se změnou rodinného uspořádání nastalo v šesti případech u dotazovaných přehodnocení výchovy probíhající v době úplné rodiny, přičemž za hlavní změny KP považovali následující: zrušení fyzických trestů, nepřenášení vlastních emocí na děti, vedení dětí k větší samostatnosti.

KP 6: *„Ano, jiné tresty ... že nejsou fyzické, ty tresty jako.“*

KP 3: *„... že ty děcka musela být trochu víc samostatnější, jo, že začaly hodně věcí si dělat samy, protože samozřejmě všechno jsme nestíhali tím pádem nebo jsem nestíhal a bydlely se mnou, že. Takže, tam si myslím, že byl zásadní jako takovej zlom nebo zásadní změna, že byly daleko víc samostatní, víc musely uklízet a podobně, prostě musely se víc starat o tu domácnost, i v tom věku.“*

Výchovný přístup se u KP měnil v závislosti na tom, jakým způsobem probíhala výchova před rozvodem a jak ji ovlivnil následný rozvod.

U dvou KP, kde vlivem předrozvodové situace byla výchova založena na přísnosti, se po rozvodu změnila na autoritativní v jednom případě.

U pěti KP se výchovný přístup nezměnil, což bylo způsobeno tím, že před rozvodem vychovávali KP své děti de facto sami, tak jak je tomu nyní. Dva z těchto KP vychovávali autoritativním a tři shovívavým přístupem.

Ve třech případech nelze výchovný styl v období před rozvodem hodnotit, protože KP - otcové nevychovali své děti před rozvodem a veškerou zodpovědnost za výchovu měla

jejich bývalá manželka. Nově se tak přístup změnil tím, že děti začali vychovávat právě otcové, kterým byly děti svěřeny do péče. V rámci analyzovaného vzorku KP - otců je patrné, že jejich výchovný přístup je založen na shovívavosti.

KP 6: *„Nyní je více shovívavá a plánuji v tom pokračovat (úsměv).“*

Většina pečujících rodičů se snaží vychovávat své děti, jak nejlépe umějí, snaží se neměnit zavedený způsob výchovy, který byl uplatňován před rozvodem. Věří, že jejich výchova, kterou zvolili pro své děti, je ta správná.

KP 2: *„Co se řekne, to se udělá, jo, člověk už je nebije, teď už stačí, když je nějaká ta akutní situace, tak prostě zařvat a oni poslechnou, že tam jako... a o problémech se mluví.“*

Bylo zjištěno z rozhovorů otců, že u svých dětí polevují ve výchovném režimu, který byl nastaven bývalou manželkou. Otcové tak činili z důvodu toho, aby si s dětmi vytvořili nekonfliktní vztah, a aby tak co nejlépe dokázali nahradit nepřítomnost matky. Proto tedy u otců převládá shovívavý přístup.

KP 3: *„Pokud se týká po rozvodu, ta výchova byla spíš taková liberálnější, bych řekl taková spíš, tak nějak, no zdá se shovívavě, a aby byly co nejmenší problémy, dá se říct, takový, aby to nějak běželo prostě.“*

Součástí těchto změn byla i změna přístupu k dítěti pečujícím rodičem, spočívající v zaměření se na projevování více lásky, přilepšování dětem, sblížení se s dítětem, ale také strach o dítě a nevěnování se mu. Tyto souvislosti byly individuální u každého KP.

V mém vzorku KP jde o rozpad manželství, kde poté pečuje rodič sám o dítě či děti v předškolním věku. Pohled na uspořádání výchovy dětí po rozvodu je podmíněn množstvím skutečností. Základní vliv, jak vyplynulo z rozhovorů, má způsob, jakým proběhl vlastní rozvod, jak spolu manželé po rozvodu komunikují, zda se oba podílejí na výchově či nikoliv. Z rozhovorů vyplývá, že šest z deseti dotázaných spolu komunikují a druhý rodič se o dítě v menší či větší stanovené míře stará. Dá se říct, že čtyři z těchto šesti výše uvedených KP umožňují druhému rodiči častější styk s dítětem, druhý rodič má tak možnost zasahovat kladně do výchovy svého dítěte. Rovněž tito partneři spolu i po rozvodu často komunikují, a to bez vzájemné averze. Udržují spolu tak kladný rodičovský vztah.

KP 5: „*Jak jsem již uvedla, syn se s tatínkem vídá velmi často, což by se dalo přirovnat ke střídavé péči. S bývalým manželem velmi dobře komunikujeme ... Bez problému (důraz), řešíme vše bez přítomnosti syna a myslím, že komunikace nám v tomto směru jde lépe než naše společná manželská, partnerská (smích).*“

U dvou případů spolu rodiče komunikují s obtížemi, ale hádkám před dětmi se již varují.

KP 8: „*Jako, kdy si dceru bude brávat, máme stanovený, to oba dodržujeme, ale bavíme se spolu spíš přes právníky, protože mezi náma to stále vážne, a kvůli dceři, aby nebyla ve stresu, raději mlčíme. Ale hlavně s ním nejde komunikovat prostě. Nějak to neskouzl, že to takhle dopadlo, chtěl ze mě mít asi matku v domácnosti, která mu udělá, co mu na očích vidí, a sám si bude užívat, ale takhle já teda žít odmítla, což ho překvapilo a dost se to mezi námi vyostřilo.*“ V jakém duchu tato komunikace s expartnerem probíhá? „*No, hm (přemýšlení) v klidné atmosféře určitě ne, protože on je dominantnější a má pocit, že, é, má lepší výchovu, podmínky než já, takže určitě ne v klidu. Ale v přítomnosti dítěte rozhodně ne, snažíme se tomu už vyvarovat.*“

Zbývající čtyři z celkového počtu deseti dotázaných KP mají problém s tím, že druhý rodič o dítě nejeví žádný zájem.

KP 7: „*Děti se se svým otcem nestýkají, protože on nemá zájem, tudíž se na výchově vůbec nepodílí. My spolu nekomunikujeme, on nechce.*“

6 DISKUSE

V této kapitole se vracím k předešlým poznatkům a snažím se je uvést do kontextu se současnou literaturou spolu s mými dojmy, které ve mně zanechalo psaní mé práce.

V průběhu analýzy se ukázalo, že nejčastějším důvodem byla nevěra. V tom shledávám podobnost s odborným názorem Dudové (2007), která popsala, že láska je podmínkou setrvání ve vztahu a partneri, kteří se přestanou milovat, případně se zamilují do někoho jiného, často opouští rodinu.

Může to být způsobeno změnou společnosti, která je náročnější na výkon zaměstnání každého jedince, z čehož vyplývá, že lidé nemají dostatek času věnovat se naplno plnohodnotnému vztahu. Současně s tím souvisí, že je společnost ve vztazích uvolněnější. V minulosti byl rozvod společensky méně přijatelný, než je tomu dnes. Nevěry byly obtížněji zjištělné a spíše se jednalo o tabu, v dnešní době díky mobilním a internetovým sítím je nevěra snadněji odhalitelná. Stává se tak častým důvodem zapříčiňujícím konflikty v manželství, které spolu s dalšími krystalizujícími problémy mohou vést k rozvodu.

Potíže, se kterými se pečující rodič musel po rozvodu vyrovnat, byly finance, bydlení, psychické obtíže, problémy v zaměstnání, problematické vztahy s rodičem, který rodinu opustil, věk dětí, ztráta druhé dospělé osoby v domácnosti, nedostatek času. Většinu těchto problémů popisují v teorii, například mohu zmínit Sobotkovou (2007), která uvádí, že se jedná o potíže u rodičů, kteří zůstávají díky rozvodu s dětmi sami, mezi které patří již zmiňované finance, dále zaměstnání a vedení domácnosti, problémové interakce s dětmi a stále konfliktní vztah s bývalým manželem aj.

Myslím, že je to zapříčiněno tím, že dnešní uspěchaná doba, která je postavena na konzumní společnosti, nutí rodiče v první řadě zajistit ekonomicky svou rodinu, až následně řešit svou psychiku. Rodiče sami pak nepřipouští, že by s nimi něco bylo v nepořádku v oblasti emocionální, protože jsou plně soustředěni na zajištění domácnosti. Dle mého názoru by psychická a sociální oblast měla být řešena společně, ne každá zvlášť, aby se předcházelo možným psychickým dopadům na jednotlivce. Ty se mohou projevit i v pozdějším období vlivem různých spouštěčů.

Při zvládání porozvodové situace se u pečujícího rodiče objevovaly různé, proměnlivé emoce. Tyto emoce, které popsali pečující rodiče, jsou uváděny i různými autory. Například Wolf (1994) nejčastěji píše v této oblasti o nenávisti, zuřivosti, zoufalství, pocitu osamělosti, strachu a úzkosti. Teoretické poznatky doplňují o výpovědi KP, kteří navíc

uváděli jako nejčastější úlevu, pak znechucení, radost, bezmoc, smutek, pohrdání, bezmoc, nespravedlnost a osvobození.

Proměnlivé emoce u pečujících rodičů většinou ustoupily do dvou let od rozvodu. Délka emočního vyrovnání se s rozvodem záleží sice na výchozích podmínkách, přesto je možné stanovit určitou průměrnou dobu, která se uvádí a lze ji vyčíst u Poupětové (2009) mezi jedním a dvěma lety. Někteří pečující rodiče se s emocemi dosud nevyrovnali, což podle autorky může znamenat, že se nevyrovnali s některou fází rozvodu, potom je potřeba se vrátit k nedokončeným krokům, aby bylo možné dosáhnout stabilizace v nové životní situaci.

Pečující rodiče v prožívání svých dětí viděli nějaké změny v chování. Převažoval smutek, pláč, strach, vyskytovala se i uzavřenost či deprese, které doprovázely psychosomatické obtíže. Naopak některé děti začaly být usměvavější a klidnější.

Výše uvedené dokládám částí z teorie, kde píše Smith (2004), že dítě prožívá po rozvodu rodičů složité, proměnlivé období, kterým rodiče nemusí rozumět. Chvilí radostí pobíhají, hrají si, za chvíli pláčou a utápějí se ve smutku. Některé děti jsou houževnaté a umějí se vyrovnat s potížemi, proto je rozvod nezasáhne tolik jako jiné děti, které ztratí sebedůvěru a vnímají situaci jako nespravedlivou a připadají si opuštěné, zoufalé a nešťastné.

Jsem toho názoru, že prožívání období po rozvodu nezávisí pouze na povaze dítěte, ale i na vztahu s rodičem, který odešel či opustil rodinu, také na tom, jaký byl jejich vztah před rozvodem a v neposlední řadě i na rodinné atmosféře v době před, při a po rozvodu (alkohol, násilí, hádky aj.).

Pečující rodiče se adaptovali na neúplnou rodinu zdárně většinou do jednoho roku. Pomohlo jim k tomu, že měli všichni ve svém okolí pomoc rodiny - svých rodičů, sourozenců. Potvrdily se tak závěry Sobotkové (2007), která píše, že tím, že mají rodiče nastavenou dobře fungující podpůrnou síť, pomáhá jim zmírnit tlak pečujícího rodiče a poskytne podporu bezprostředně po rozvodu.

Ač to nebylo mým původním záměrem, všichni mnou oslovení pečující rodiče měli to štěstí, že mají vedle sebe stále širší rodinu, která jim pomáhá. Ale jsou také jiné případy, se kterými jsem se setkávala ve své praxi, kdy pečující rodiče neměli ani jednoho z rodičů, a proto neměli dostatečnou podpůrnou síť, která by jim pomohla překonat porozvodovou situaci. Tito rodiče se častěji obracejí na odbor sociální péče, aby jim pomohli zajistit bydlení a finance, popř. zaměstnání, jinak by jim hrozil propad záchrannou sociální sítí, v níž může dojít až k odebrání dětí z jejich péče.

Někteří rodiče uvedli, že u svých dětí vnímali nějaké náznaky změn, ale přesto se jim zdály nedůležité, takové, které není potřeba řešit návštěvou odborníka.

Vyplývá mi z toho, že mají snahu řešit problémy svých dětí sami, nebo je dosud nevidí. Nyní se zabírám tím, co píše Matějček, Dytrych (2002). Autoři radí rodičům, aby vyhledali pro své děti pomoc zavčas, protože prevence je lepší a spolehlivější než náprava a dlouhodobá terapie.

I když pečující rodiče si všimli změn u svých dětí, jejich pocity neřešili úplně všichni. Usuzuji z toho, že u nás nejsou dosud rodiče zvyklí vyhledat odbornou pomoc, jak je to v jiných zemích, kde panují jiné společenské podmínky. Rodiče raději své problémy řeší uvnitř rodiny, čímž mohou nevědomky u dětí zanechat skryté psychické rány, které se mohou projevit v dospělosti.

Ve výchově pečujících rodičů ke svým dětem, zejména pokud se jednalo o osamělou matku, nedošlo ke změně výchovného přístupu, protože matky většinou uváděly, že vychovávají své děti stejně, jako tomu bylo před rozvodem, protože již v době úplné rodiny otec do výchovy nezasahoval. K tomu Teyber (2007) udává, že zejména matka pečující o dítě mění výchovu po rozvodu špatným směrem tím, že přestává být ve výchově důsledná. Což se v mém vzorku tedy úplně nepotvrdilo. Matky měly liberální výchovu před rozvodem i po rozvodu.

Podle Teybera (2007) otec bývá úspěšnější v káznění dítěte než matka. Toto ve výzkumu zjištěno nebylo, ale výchova otců směřovala ke shovívavému přístupu, aby se vyhnuli problémům se svými dětmi, aby sobě i jim usnadnili přechod z úplné na neúplnou rodinu. Z čehož lze dle mého názoru usoudit, že kázeň u svých dětí nenastavovali.

V této části diskuse se kriticky zaměřuji na svou bakalářskou práci a chci zdůraznit, že jsem si vědoma možných nepřesností, případně zkreslení, které se v mé práci mohou objevit.

K teoretické části uvádím, že rozvod a jeho dopad na psychiku rodičů a výchovu dětí je tématem velice rozsáhlým a často diskutovaným, a z důvodu omezeného limitu mé práce jej nemohu obsáhnout v celé jeho šíři, jak jsem ze začátku zamýšlela.

Jsem si také vědoma toho, že jsem se mohla během svého výzkumu dopustit určitých chyb. Pokud se tak stalo, i když jsem práci psala podle svého nejlepšího vědomí, snažila se nejasnosti upřesňovat pomocí odborné literatury a konzultací se svým vedoucím práce, je možné, že mohlo dojít k určitému pochybení.

Zvolené téma pro mě bylo velkým přínosem, obohatilo mě o nové vědomosti, ale i zkušenosti, a to především v plnění praktické části při realizaci rozhovorů. I přes teoretickou přípravu, kterou jsem věnovala rozhovorům, a která předcházela výzkumu, jsem čelila novým situacím a jsem si vědoma toho, že s každým dalším rozhovorem jsem se snažila vyvarovat předchozím nepřesnostem. Během práce jsem si ale uvědomila, že časová rezerva, kterou jsem si stanovila pro provedení rozhovorů a následnou analýzu, se ukázala jako malá. Musela jsem proto vynaložit více sil, abych dodržela splnění termínu, které jsem si stanovila sama, abych měla dostatek času na konečnou úpravu práce.

Analýza dat byla pro mě při tvorbě práce méně problematická, než následná interpretace. Zde jsem se potýkala se stanoveným rozsahem, ale také se svou slohovou neobratností.

Mé výsledky z výzkumu nelze vztáhnout na celou populaci rozvedených pečujících rodičů, protože kvalitativní rozhovory jsem provedla s deseti KP.

Na závěr bych chtěla podotknout, že přes vytíženost, kterou mi práce přinesla, mě pozitivně obohatila, zejména v oblasti výchovy.

ZÁVĚR

K získání odpovědi na výzkumnou otázku: „Jak vidí pečující rodič vlastní zvládnání porozvodové situace a jak hodnotí vliv, který to mělo na dítě a jeho výchovu?“ jsem si nejprve zobecnila odpovědi na tři základní oblasti, které mi umožnily dílčími kroky dojít k jejímu zodpovězení.

V první oblasti jsem si stanovila, jaké nejčastější emoce reflektuje pečující rodič u sebe a u svých dětí po rozvodu. Mohu konstatovat, že se u pečujících rodičů objevovaly smíšené emoce od nenávisti, lítosti, strachu, pohrdání, až po úlevu, osvobození, klid a štěstí. Těmito emocemi procházeli po rozvodu všichni z dotazovaných. U dětí se objevoval pláč, smutek, strach, úzkost, ale i radost a uvolnění.

Ve druhé části okruhu otázek jsem zjišťovala, jak vidí pečující rodič adaptaci na novou roli neúplné rodiny. Ukázalo se, že nejdůležitějším prvkem tohoto porozvodového období se stala podpora zejména ze strany rodičů a sourozenců. Pokud se této podpory pečujícím rodičům dostávalo, dařilo se jim v poměrně krátké době do půl až jednoho roku po rozvodu adaptovat na novou roli neúplné rodiny bez větších psychických či jiných problémů.

Ve třetí a poslední oblasti otázek jsem hledala, jaké rozdíly vidí pečující rodič ve výchovném přístupu ke svým dětem po rozvodu. Lze usoudit, že výchovný přístup se měnil v závislosti na tom, jakým způsobem probíhala výchova před rozvodem. Změny u pečujících rodičů - matek nenastaly ve většině případů, protože své děti vychovávaly stejně již před rozvodem. U některých matek došlo vlivem rozvodu k úlevě, díky níž si uvědomily své chyby ve výchově, které následně v neúplné rodině napravily změnou výchovného stylu. Změny nastávaly zejména u pečujících rodičů - otců, kteří se před rozvodem na výchově dětí nepodíleli buď vůbec nebo jen okrajově. Po rozvodu se výchově svých dětí začali věnovat plně, byť někdy s větší podporou svých rodičů.

Nyní jsem se dostala k dopovězení výzkumné otázky: „Jak vidí pečující rodič vlastní zvládnání porozvodové situace a jak hodnotí vliv, který to mělo na dítě a jeho výchovu?“ Pečující rodiče vidí zvládnání porozvodové situace kladně, dá se říci, že ji hodnotí úspěšně, ať již s dopomocí podpůrné sítě (rodiče, sourozenci, kolegové) a to převážně, tak s pomocí odborné pomoci ze strany psychologů. Ukázalo se, že rozvod neměl zásadní vliv na výchovu a výchovný přístup pečujícího rodiče k dítěti. Změny nastávaly zejména u pečujících rodičů - otců, kteří se před rozvodem na výchově dětí nepodíleli buď vůbec nebo jen okrajově.

Zjistila jsem, že v naší společnosti, která již není tak konzervativní, se dá s podporou rodiny či s odbornou pomocí jak psychologickou, tak i sociální, úspěšně překonat porozvodovou situaci i pro mnou oslovené pečující rodiče, kteří zůstali s dětmi sami a na jejichž osobě spočívá právě výchova.

V dnešní době je těžké udržet stabilitu rodiny, natož být se svými starostmi a pocity na výchovu dítěte sám. Rodiče se rozhodli vymanit z nefungujícího prostředí úplné rodiny, přestali být partnery, a převzali roli osamělých rodičů pečujících o své děti.

Je důležité, aby rodiče předávali svým dětem emoční stabilitu a jistotu, kterou má rodina plnit v rámci jejich funkcí, ať už se jedná o úplnou či neúplnou rodinu. Po rozvodu se může někdy zdát, že tato funkce není dostatečně naplňována, jak u dětí, tak i u samotných rodičů. Ale rozvedení pečující rodiče, které jsem oslovila, se dokázali s porozvodovou situací vyrovnat tak, aby funkce rodiny byly nadále naplňovány.

Přesvědčila jsem se z provedeného výzkumu, že rozvod je sice pro zúčastněné značným zásahem do života, ale dá se s pomocí blízké rodiny a svého okolí zvládnout bez vážnějších následků pro pečujícího rodiče i dítě.

Sociální pedagogika ve vztahu k mému tématu „Rozvod a jeho dopad na psychiku rodičů a výchovu dětí“ se může spolupodílet zejména při další výchově dětí v neúplné rodině, pokud by nastala situace, která vyžaduje pomoc v oblasti socializačních procesů v utváření a rozvoji osobnosti ve výchovně vzdělávacím procesu v neúplné rodině, ve škole či ve volném čase. Dle výsledků provedeného výzkumu navrhuji pečujícím rodičům prevenci, aby více spolupracovali s odborníky, kteří pomohou neúplné rodině v překonání obtíží ve výchově. Obtíže se totiž mohou objevit v průběhu delšího časového období fungování neúplné rodiny, které si dosud pečující rodiče v mém výzkumu zcela nepřipouštějí, čímž neříkám, že by se následky měly nutně projevit, ale chci tím říci, že je lepší rizikům předcházet.

RESUMÉ

Bakalářská práce „Rozvod a jeho dopad na psychiku rodičů a výchovu dětí“ zkoumá způsob, jakým se pečující rodiče vyrovnávají s rozvodem a jak vidí jeho dopad na dítě. Byla rozdělena na část teoretickou a praktickou. Teoretická část byla zpracována na základě poznatků z odborné literatury a výzkumných studií. První kapitola teoretické části se věnovala popsání příčin, které mohou vést k rozvodu, dále na fáze probíhajícího rozvodu a v neposlední řadě na následky rozvodu pro rodiče a jejich děti. V druhé kapitole byla popsána porozvodová adaptace rodiny na neúplnou rodinu. Byla zmiňována odborná pomoc pro rodinu. Poslední kapitola teoretické části zahrnovala rozvod a jeho vliv na výchovu dítěte. V této části byly popsány druhy výchovných přístupů a změny ve výchově dítěte po rozvodu rodičů, které mohou mít neblahý vliv na dítě. V praktické části bylo zkoumáno, jak vidí pečující rodič vlastní zvládnání porozvodové situace a jak hodnotí vliv, který to má na dítě a jeho výchovu. Zkoumání vycházelo z kvalitativního výzkumu. Při sběru dat byl použit polostrukturovaný rozhovor s rozvedenými rodiči pečujícími alespoň o jedno nezletilé dítě. Pomocí analýzy a interpretace rozhovorů z výzkumu vyplynulo, že rozvod je sice pro pečující rodiče značným zásahem do života, ale dá se s pomocí blízkého okolí - tj. rodiny, sourozenců a přátel zvládnout bez vážných psychických následků pro pečujícího rodiče i děti. Ukázalo se, že rozvod nemá zásadní vliv na výchovu a výchovný přístup pečujícího rodiče k dítěti. Změny nastávaly zejména u pečujících otců, kteří se před rozvodem na výchově dětí nepodíleli buď vůbec nebo jen okrajově.

RESUME

Bachelor thesis „Divorce and its impact on the psyche of parents and the upbringing of children“ examines the way in which caring parents cope with divorce and how they see its impact on the child. It was divided into theoretical and practical. The theoretical part has been prepared on the basis of scientific literature and research studies. The first chapter of the theoretical part is devoted to describing the causes that can lead to divorce then the phase of the current distribution and ultimately, the consequences of divorce for parents and their children. The second chapter described the family after-divorce transformation to a non complete family. Also was mentioned special assistance for the family. The last chapter included a divorce and its impact on the child's upbringing. This section described the types of educational approaches and changes in child care after his parents divorce which may have an adverse effect on the child. In the practical part was examined a caring parent and how they cope in a post-divorce situation and to assess the impact that it has on the child and his education. The examination was based on qualitative research. For data collection I used semi-structured interviews with divorced parents caring for at least one minor child. Through the analysis and interpretation of research interviews, it revealed that divorce does indeed impact caring parents life but it can be overcome with help from their surroundings - for example: family, siblings and friends. These influences assist in the overall outcome of parents and children with no long term psychological consequences. It revealed that the divorce has no significant influence on education and educational access to the parent and child. Changes occurred especially in caring fathers who divorce before the upbringing of children, not involved at all or only marginally.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BAKALÁŘ, Eduard. Citový vztah dítěte k rodiči a jak jej posílit. In: BAKALÁŘ, Eduard et al. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006, s. 59-67. ISBN 80-246-1089-2.
- BALLNIK, Peter. *Otcem i po rozvodu*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012, s. 255. ISBN 978-80-262-0150-2.
- BERGER, Maurice a Isabelle GRAVILLON. *Když se rodiče rozvádějí: jak pochopit citění dítěte a jak mu pomoci*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011, s. 131. ISBN 978-80-7367-843-2.
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Nezměn. vyd. 4. Praha: Karolinum, 2011, s. 372. ISBN 978-80-246-1966-8.
- DUDOVÁ, Radka. Rozvod a konstrukce neúplné rodiny. In: DUDOVÁ, Radka a Šárka HASTRMANOVÁ. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Vyd. 1. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2007, s. 15-19. ISBN 978-80-7330-124-8.
- DUDOVÁ, Radka. Rozvod a otcovství v České republice. In: DUDOVÁ, Radka a Šárka HASTRMANOVÁ. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Vyd. 1. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2007, s. 20-40. ISBN 978-80-7330-124-8.
- DUDOVÁ, Radka. Mateřství po partnerském rozchodu. In: DUDOVÁ, Radka a Šárka HASTRMANOVÁ. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Vyd. 1. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2007, s. 41-71. ISBN 978-80-7330-124-8.
- ELLIOT, Julian a Maurice PLACE. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, s. 208. ISBN 80-247-0182-0.
- EVERETT, Craig a Sandra Volgy EVERETT. *Zdravý rozvod pro rodiče i děti: původní, klinicky ověřený program provázející čtrnácti etapami procesu rozchodu, rozvodu až k případnému uzavření nového manželství*. Vyd. 1. Praha: Talpress, 2000, s. 212. ISBN 80-7197-169-3.
- FERJENČÍK, Ján. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, s. 256. ISBN 80-7178-367-6.
- GARDNER, Richard A. *Rozvod - a čo d'alej?* Martin: Osveta, 1991, s. 223. ISBN 80-217-0328-8.

- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, s. 774. ISBN 80-7178-303-X.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2012, s. 407. ISBN 978-80-262-0219-6.
- JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012, s. 258. ISBN 978-80-247-3679-2.
- KLIMEŠ, Jeroným. *Partneři a rozchody*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010, s. 239. Psychologie (Portál). ISBN 978-80-7367-745-9.
- KRÝSLOVÁ, Mária. Vplyv rozvodu na dieťa. In: *Rozvod - rozchod* [online]. 12.1.2011 [cit. 2014-01-04]. Dostupné z: <http://www.rozvod-rozchod.sk/vplyv-rozvodu-na-dieta/d-1080/p1=1202>
- Manželské a rodinné poradny. *Rodina, vše pro ni a o ní* [online]. Magistrát města Brna, © 2009-2014 [cit. 2014-02-28]. Dostupné z: <http://www.brno-prorodiny.cz/manzelske-a-rodinne-poradny>
- MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002, s. 128. ISBN 80-247-0332-7.
- NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Vyd. 1. Grada, 2012, s. 144. ISBN 978-80-247-4110-9.
- PAVLÁT, Josef. Dlouhodobé následky rozvodu pro děti. *Česká a slovenská psychiatrie*. Praha: Česká lékařská společnost J.E.Purkyně, 2011, roč. 107, č. 5, s. 297-300. ISSN 1212-0383.
- POUPĚTOVÁ, Šárka. *Netrapte se po rozvodu: [právní rozvod a psychorozvod, děti rozvedených rodičů, nový vztah, nová rodina]*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, s. 176. Psychologie pro každého. ISBN 978-80-247-2046-3.
- PREKOP, Jirina. *Jak být dobrým rodičem: krůpěje výchovných moudrostí*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2001, s. 83. Pro rodiče. ISBN 80-247-9063-7.
- Rozvodovost. *Český statistický úřad* [online]. 19.8.2013 [cit. 2013-11-30]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>
- SHAFFRAN, Michael. The psychological effects of divorce on children. In: *Michael Shaffran* [online]. [cca. 2008] [cit. 2014-4-4] Dostupné z: <http://www.sanluistherapy.com/blog/72-the-psychological-effects-of-divorce-on-children.html>

- SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, s. 183. ISBN 80-7178-906-2.
- SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, s. 219. ISBN 978-80-7367-250-8.
- ŠMOLKA, Petr. *Muž a žena - návod k použití*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, s. 160. ISBN 978-80-7367-573-8.
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, s. 184. ISBN 978-80-247-3181-0.
- TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Vyd. 1. Praha: Návrat domů, 2007, s. 227. ISBN 978-80-7255-163-7.
- WARSHAK, Richard A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1996, s. 237. Rádci pro život. ISBN 80-7178-089-8.
- WOLF, Doris. *Když partner odchází: praktické rady k překonání osamělosti z rozchodu a rozvodu*. Praha: Ikar, 1994, s. 144. ISBN 80-85830-23-X.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

KP Komunikační partner/ka

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1. Konceptuální schéma	37
-----------------------------------	----

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha I: Scénář rozhovoru
- Příloha II: Rozhovor s KP 1
- Příloha III: Rozhovor s KP 2
- Příloha IV: Rozhovor s KP 3
- Příloha V: Rozhovor s KP 4
- Příloha VI: Rozhovor s KP 5
- Příloha VII: Rozhovor s KP 6
- Příloha VIII: Rozhovor s KP 7
- Příloha IX: Rozhovor s KP 8
- Příloha X: Rozhovor s KP 9
- Příloha XI: Rozhovor s KP 10

PŘÍLOHA I: SCÉNÁŘ ROZHOVORU

Koncept: rozvod

1. Jaké byly hlavní důvody Vašeho rozvodu?
2. Podíváte-li se na rozvod zpětně, udělal/a byste něco jinak? Co?
3. Přišly Vám tyto důvody (co jste vyjmenoval/a) „dostačující“ k rozvodu?
4. Jaké emoce jste prožíval/a po rozvodu?
5. Po jak dlouhé době“ negativní“ emoce, které jste vnímal/a po rozvodu, odezněly?
6. Vnímal/a jste nějaké změny v prožívání svého dítěte, nebo jste na ně byl/a upozorněn/a jinou osobou z okolí dítěte?
7. O jaké změny se jednalo?

Koncept: porozvodová adaptace rodiče a dětí

8. Jak dlouho po rozvodu Vám trvalo adaptovat se na neúplnou rodinu?
9. Co Vám ztěžovalo porozvodovou adaptaci?
10. Obrátil/a jste se o pomoc na své širší okolí v době porozvodové adaptace?
11. V čem spočívala tato pomoc?
12. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vás v době porozvodové adaptace?
13. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vaše dítě v době porozvodové adaptace?
14. Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc?
15. Můžete nyní říci, že jste s rozvodem vyrovnaný/á a proč?
16. Jakými pocity byste Váš současný stav popsal/a?

Koncept: výchova dětí po rozvodu

17. Cítil/a jste nějaké změny ve Vašem chování k Vašemu dítěti?
18. O jaké změny se jednalo?
19. Je odlišná výchova Vašeho dítěte po odchodu druhé dospělé osoby?
20. Můžete mi říci, v čem je nyní výchova jiná, hlavní rozdíl?
21. Jakou výchovnou metodu jste používal/a při výchově svého dítěte před rozvodem?
22. Jakou výchovnou metodu používáte při výchově po rozvodu?
23. Stýká-li se Vaše dítě s druhým partnerem a jste na výchově dohodnutí, komunikujete spolu s druhým rodičem o výchově (o denním režimu)?
24. V jakém duchu tato komunikace s expartnerem probíhá?

PŘÍLOHA II: ROZHOVOR S KP 1

1. Jaké byly hlavní důvody Vašeho rozvodu?

(Zamyšlení) násilí, alkoholismus, neschopnost sdílet domácnost společnou, finance, všechno prostě, všechno špatně.

2. Podíváte-li se na rozvod zpětně, udělala byste něco jinak?

Ne, (zdůraznění), (rychlá změna) jo, v životě bych si ho nevzala, v životě bych s ním ani nežila.

3. Přišly Vám tyto důvody (co jste vyjmenovala) „dostačující“ k rozvodu?

Ano.

A Vy jste měla pocit, že jste k tomu přispěla?

Asi jsem byla víc hubatější, ale to už prostě šlo ráz na ráz, jinak si myslím, že jako by větší vina byla z jeho strany, nedokázal se adaptovat jako na rodinný život.

4. Jaké emoce jste prožívala po rozvodu?

Hm... pláč, radost, a pak už takovou svobodu vnitřní. Cítila jsem osvobození, nenávisť, co bude dál... strach, že zůstanu sama.

5. Po jak dlouhé době „negativní“ emoce, které jste vnímala po rozvodu, odezněly?

Úplně, jako že úplně, já nevím, rok, dva, že už jsem neměla ani fakt strach nic jako, ty dva roky a už jsem byla úplně čistá, jak se říká.

6. Vnímala jste nějaké změny v prožívání svého dítěte nebo jste na ně byla upozorněna jinou osobou z okolí dítěte?

Mm..., když jí byly tři roky, tak to bylo v pořádku, čtyři v pořádku, v pěti začala už vnímat takovej ten okolní svět, a že s maminkou, a že maminka s tatínkem už nežije (prerušeni). Takže od pěti let jsem zažila s dcerou změnu.

A řekl Vám to někdo z okolí dcery, že se změnila?

Ne, neupozornil mě nikdo.

7. O jaké změny se jednalo?

Kdy vlastně si ju tatínek brával, jednou fakt jako za, jednou za měsíc na dvě hodinky, což vím, že hodně plakávala, byla z toho nešťastná, a pak jsme teda nějak, jakože urovnali, že jsem mu dala tak svým způsobem nůž na krk, a řekla jsem mu, že si ju bude brávat na tejdén, na celý týden, ať ta holka je prostě v pořádku a funguje to.

8. Jak dlouho po rozvodu Vám trvalo adaptovat se na neúplnou rodinu? Tím myslím, že jste zůstala s dcerou sama.

Dva roky, hm... první dva měsíce jsem měla strach, když otevře dveře, někdo zachrastil klíčkama, a pak už se to vlastně zlepšovalo, takže dejme tomu, že po dvou letech jsem s tím byla úplně srovnaná, že jsem neměla už žádný deprese, z ničeho strach a už jsem prostě věděla, že jsem sama.

9. Co Vám ztěžovalo porozvodovou adaptaci?

Ehm... volal mně, psal mně, vyhrožoval mně, neplatil na malou peníze, co měl, dělal mně naschvály.

10. Obrátila jste se o pomoc na své širší okolí v době porozvodové adaptace?

Hm... ne, já jsem to nějak vyřešila sama, (zaváhání) pomáhaly mi kamarádky samozřejmě, ale hlavně taky hodně pomáhala jeho babička.

Myslíte jako babička expartnera?

Jo, jo přesně ta.

11. V čem spočívala tato pomoc?

Ty kamarádky v naslouchání a psychicky. Babička v hlídání dcery.

12. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vás v době porozvodové adaptace?

Ne (zdůraznění).

13. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vaše dítě v době porozvodové adaptace?

Ne... já jsem se snažila, aby byla v pořádku, takže jsem se snažila i ohledně toho, když si ju měl vyzvednout, tak aby mně ju dával, tak jak měl, jo, aby prostě jsme spolu v tomto spolupracovali. (Přemýšlení) dcera ale jinak navštěvuje pedagogickopsychologickou poradnu. Aha.

14. Proč dcera navštěvuje tuto poradnu?

Dcera tam chodí, protože jsem požádala o odklad sama, byla ještě hodně hravá. Otec má dceru rád, ale s ním by byla zaostalá (důraz). Doporučili mi tedy předškolní kurz placený, který má deset lekcí, je jednou za čtrnáct dní. (Zamyšlení) teď si vybavuju, že dcerka u známých pohádek, které má ráda, si přetáčí násilí, nedělá jí to dobře. Aha, a řešíte to? Ne, zatím ne. A proč ne? Každěj něco máme ne...

15. Můžete nyní říci, že jste s rozvodem vyrovnaná a proč?

Ano. Protože už s ním nežiju (zdůraznění, pak úsměv).

16. Jakými pocity byste Váš současný stav popsala?

Šťastná (úsměv).

17. Cítíte nějaké změny ve Vašem chování k Vašemu dítěti?

Ú... ano, malé.

18. O jaké změny se jednalo?

Ú... byla jsem k ní taková uplejší, ale jinak jsou taková matka, že prostě jsem to brala jak to je, a snažila jsem se ju vychovávat a srovnávat ju.

Takže nedošlo k tomu, že byste ji věnovala méně pozornosti?

Ne, furt stejně.

19. Je odlišná výchova Vašeho dítěte po odchodu druhé dospělé osoby?

Samozřejmě je to jiný, dcera je klidnější, i v té domácnosti celkově, a (zaváhání) všechno se prostě srovnalo, funguje to. Bere to úplně v pohodě dcera, už teďkom jo, ale dřív nechápala jako.

20. Můžete mi říci, v čem je nyní výchova jiná, hlavní rozdíl?

21. Jakou výchovnou metodu jste používala při výchově svého dítěte před rozvodem?

Snažila jsem se vychovávat normálně, jako autoritativně, ale tak ona byla malinká, to jako srovnávat tři letý dítě, který nevnímalo okolí, a teďkom, když té holce je šest, to je prostě změna... ona byla v pořádku, jo, spíš potom tatínkovi furt jako plakávala. (Váhání) funguje úplně v pořádku, hlavně i v těch školkách vám ty paní učitelky řeknou, jestli to dítě má nějaký problémy nebo jestli potřebuje nějakýho psychologa, vůbec, nebyla potřeba.

22. A po rozvodu používáte stejné výchovné metody nebo se výchovný přístup změnil?

Já jsou autoritativní, furt jsou stejná, snažím se porozumět, i příkazy, prostě musí doma fungovat, na její roky, jo takže, hrajeme si, pak jí normálně nechám v pokojíčku v té samostatnosti, učím se s ňou. Takže všechno.

23. Stýká-li se Vaše dítě s druhým partnerem a jste na výchově dohodnuti, komunikujete spolu s druhým rodičem o výchově a denním režimu?

Někdy se stalo, někdy se stalo, že jsem vybuchla, a je teda pravda, že dcera svým způsobem trošičku má z tatínka strach, že byla u toho, když tatínek mě napadnul a má to furt v hlavince, a když prostě vidí, jo tatínka, tak mu říká, (váhání) tatínku hlavně maminku nebij, jo, takže ano, má to trošinku v té hlavince, ale myslím si, že všechno je v pořádku. Pak je vlastně s ním, a když se ptám, jako co s tatěkem dělala, jestli všechno v pořádku, tak ano, těší se.

Denní režim on samozřejmě moc nedodržuje, jo, tam je to prostě takový, že dcera dojde, má tam hodně volný režim, jo, má. Řeknu jí, že u tatky musí být hodná, že si musí čistit zoubky, musí se koupat, jenomže dítě furt jako by v sobě má to, že si musí vyčistit zuby, že se musí umýt, ale jak nad ní člověk nezavělí, tak prostě se jí nechce, jo, neudělá to, a otec samozřejmě nezavělí, no, takže on si ju bere prostě na týden jedenkrát za tři měsíce. Svým způsobem on mě moc do té výchovy moc nemluví. Já si ju vždycky pak srovnám, když od něho přijde. Ona už si tak nějak zvykla, ona prostě ví, že doma jede určitý řád, takže se prostě snaží...

Po rozvodu to bylo taky tak, jak jste to popsala výše? Musí se s tím dcera nějak vyrovnávat?

Ono je to furt nějak nastejno, no, někdy je v pohodě, někdy mě po něm pláče, hlavně když je večer, já chcu za tátém, jo, ale já jí řeknu takový to, že tatka se ozve, až prostě bude, jo z práce doma, on si tě pak zase vezme, takže se zase zklidní, trvá to asi den. Den, kdy je taková jakoby rozhozená, když přijde jakoby od něho ke mně dom, ale ona je tady šťastná, má svůj pokoj, soukromí.

24. V jakém duchu tato komunikace s expartnerem probíhá?

Někdy se stalo, že jsem vybuchla, ale teď už je to v klidu.

Můžu se zeptat, s čím jste se nejvíc potýkala po rozvodu?

Ty finance, to mu dělalo problém, že jsem fakt ty peníze z něho každé měsíc pomale fakt jako lámala, aby mě aspoň něco na malou dal, a mu to taky trvalo než vlastně celkově, on byl celej život byl takovej, že byl nespolehlivej, jo, teďkom je pravda, že už opravdu ví, že musí na tu dceru, musí platit. Byli jsme aji u soudu, jo, zvyšovali jsme si alimenty, došlo mu to soudně, takže asi už zřejmě zjistil, že prostě tak, jak to je, tak to prostě musí být, aby ta holka hlavně byla spokojená, kvůli ní to dělám, aby ona mohla kroužky, aby měla oblečení, aby prostě se jí neposmívali ve školce, aby prostě byla jakoby srovnaná s těma dětima, co mají prostě úplnou rodinu.

Jak jste řešila po rozvodu Vy sama finanční stránku?

Já jsem chodila do práce, jo, takže ano, zvládala jsem to, ale samozřejmě ty peníze chyběly. Dítě onemocní, dítě potřebuje oblečení, jo, nějaký ty kroužky, platí se školka, platí se obědy a není to zrovna nejlevnější, takže to bylo takový, jakože na těsno, na uši.

Pomáhal Vám v té době stát?

Ano, s příspěvkem na bydlení, to pomáhá vlastně do teď.

Jak Vy sama jste se cítila po rozvodu, když dcera usnula, a vy jste byla večer sama?

Já jsem komunikovala s kamarádkama, jo, necítila jsem se sama, tak ano, chyběl mi chlap, takže jsem to prostě řešila jsem to schůzkama s kamarádkama, a že třeba kamarádka u mě přespala, která měla třeba dítě, dcera si vyhrála. Já jsem se s tím srovnávala dobře.

PŘÍLOHA III: ROZHOVOR S KP 2

1. Jaké byly hlavní důvody Vašeho rozvodu?

Mm... no, takže prakticky zlikvidoval všechny sociální jistoty naše, že jo, obral nás. A taky (přemýšlení) nevěry, chlast, pak aji to násilí.

2. Podíváte-li se na rozvod zpětně, udělala byste něco jinak?

No udělala bych to dřív ještě.

3. Přišly Vám tyto důvody (co jste vyjmenovala) „dostačující“ k rozvodu? Nepřemýšlela jste o tom, že byste ten vztah chtěla zachránit?

Ne, tak prakticky, nevěru, chlast, tak to všechno člověk kvůli těm děckám jakoby potlačoval, ale ve chvíli, kdy nás připravil vlastně o byt, tak to skončilo, protože to bylo jediný, že, co ta rodina v dnešní době může mít, a on jako chlap nás o to jako prostě připravil a dostal nás do té situace, že prostě jsme byli v prdeli, tak proč s ním být, že, když se o nás nedokázal postarat, no (ironický posměšek).

4. Jaké emoce jste prožívala po rozvodu?

Lítost a vztek (důraz).

5. Po jak dlouhé době „negativní“ emoce, které jste vnímala po rozvodu, odezněly?

Nikdy, to jako furt vůči těm děckám, jak je to teda prostě nefér, a vztek furt, protože člověk se musí snažit o ty děcka a chlap když nefunguje vůbec, jako ani že, když ho nevidíš tak dlouho, tak je člověk nasranej, že mu to prochází, že prostě dokonce má stanovený, že nějaký výživný a něco a neplní to a nepomůže policajti, ti budou vykládat, že prostě jako, jak to maj udělat svým způsobem (zoufalství až vztek v hlase).

6. Vnímala jste nějaké změny v prožívání svých dětí nebo jste na ně byla upozorněna jinou osobou z jejich okolí?

Jo, to právě pozitivně nebo jak to říct.

7. O jaké změny se jednalo?

Po tom rozvodu se právě oba dva, protože mladší syn nemluvil pořádně, před tím rozvodem, a rozmluvil se, tak to samozřejmě může souviset s tím, že byl prostě mladší děčko jako jo, ale po tom rozvodu se rozmluvil, aji starší syn začal být takovej klidnější, a (zamyšlení) právě, že to zvládali dobře, ten rozvod, si myslím, aji to, že byl pryč, pak jo, že nebyl nějaký problém, že by chtěli být s tatínkem, nebo to... spíš se báli, když se šlo s tím psem, abych ho nepotkala venku a něco neudělal mě, že.

8. Jak dlouho po rozvodu Vám trvalo adaptovat se na neúplnou rodinu?

To minimálně tři roky.

9. Co Vám ztěžovalo porozvodovou adaptaci?

To, že byly děcka malý, a že vlastně člověk nemohl jenom tak jít hnedka do práce, a prostě musel všechno zařídit sám, co se týká děček a veškeré té péče o domácnost, nákup s malým děckem (zdůraznění), venčení psa s malým děckem, prostě tady tyhle věci.

10. Obrátila jste se o pomoc na své širší okolí v době porozvodové adaptace?

Jo.

Kdo Vám nejvíce pomáhal?

Mm... sousedi, rodina, hlavně teda babička a ségra.

11. V čem spočívala tato pomoc?

É... buď to, že pohlídali děcka, když nebyly peníze, tak půjčili peníze na jídlo, nebo přivezli jídlo, nebo pomohli zaplatit nějaký účet, nebo když jsem si potřebovala odpočnout, tak si ty děti vzali prostě na chvíli pryč, jo, když jsem byla nemocná, a takhle. Samozřejmě, tím, že byl člověk bez auta, tak museli pomáhat vozit do nemocnic, že, syn byl nemocný s ušima.

12. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vás v době porozvodové adaptace?

Já osobně jsem své deprese neřešila nikde.

13. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vaše děti v době porozvodové adaptace?

U staršího syna, protože prakticky celou tu situaci jako vnímal. (Přerušeni). Kvůli čemu to bylo? Tím, že viděli oba dva vlastně, když byl konec toho manželství, že z nás nebo ze mě chtěl vymlátit prostě to, abysme byli spolu, tak to vlastně ten malej viděl, ten starší, a z toho začal mít prostě strach, a proto se pomočoval a do ted'ka, když má nějaký vnitřní problém jako děčko, tak to řeší tím, že se prostě večer počůrá.

14. Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc?

Navštívili jsme psychologa kvůli pomočování staršího syna, ale nemám pocit, že to pomohlo, takže jsem to dál neřešila. Spíš se snažím u něj vyvarovat stresovým situacím, když to jde, ne vždy to jde. A jaké jsou ty situace, můžete mi je přiblížit? No hlavně, když občas jede k babičce od bývalého manžela, tam se mu to pomočování vrací.

15. Můžete nyní říci, že jste s rozvodem vyrovnaná a proč?

Určitě, protože jsem ho chtěla (úsměv).

16. Jakými pocity byste Váš současný stav popsala?

Mm... v pohodě. Akorát, že člověk musí řešit ty sociální jistoty, že je na to sám.

17. Cítila jste nějaké změny ve Vašem chování k Vaším dětem?

Během toho, když se to řešilo, tak asi byl člověk víc nervózní, ale potom, jak vypadl svým způsobem z baráku, tak, é, to bylo najednou takový lepší s těma děckama.

18. O jaké změny se jednalo?

Bylo to takový hezčí, že si to člověk víc užil, že věděl, že ten blbec nebude do toho mluvit, (úsměv) do té výchovy a do všeho.

19. Je odlišná výchova Vašich dětí po odchodu druhé dospělé osoby?

Hm, tak asi jo, ale musíte brát, že sem předtím na ně byla taky jakoby sama, jo, když chodil na noční, přes den chrápal, takže, (zamyšlení) ale spíš člověk jakože se cítil tak jako volněji v té výchově jo, že věděl, že mu do toho nebude nikdo mluvit, a že prostě, když se něco řekne, tak to platí a nikdo jinej to prostě nemůže zrušit, jo, prostě.

20. Můžete mi říci, v čem je nyní výchova jiná, hlavní rozdíl?

21. Jakou výchovnou metodu jste používala při výchově dětí před rozvodem?

Ony byly malý na dialogy, no jenže ono vlastně to byla taková rychlost, (zamyšlení), že když tam ještě žil, tak jako se to neřešilo, a pak jak odešel, tak se to prostě těm děckám vysvětlilo, ale ony byly prostě jako braly to, že to je dobře, protože se necítily dobře, když byly ty hádky.

22. A po rozvodu používáte jakou výchovnou metodu?

Co se řekne, to se udělá, jo, člověk už je nebije, teď už stačí, když je nějaká ta akutní situace, tak prostě zařvat a oni poslechnou, že tam jako... a o problémech se mluví.

Takže máte pocit, že vychováváte stejně, že jste se nezměnila, že byste jim třeba uhýbala po tom rozvodu?

Určitě ne.

23. Stýkají-li se Vaše děti s druhým partnerem a jste na výchově dohodnutí, komunikujete spolu s druhým rodičem o výchově a denním režimu?

Nestýkají, ani do telefonu, ani žádný dárky.

Co nejvíc Vás po rozvodu zasáhlo, oblast psychická či sociální nebo jiná?

Sociální, víc jak jako psychická. Z té psychické stránky to bylo spíš vždycky špatný jako z pohledu toho, že se člověk díval, že si to na sebe přebíral, jak jsem posrala já děckám život, jo tím, že jsem prostě měla takovýho chlapa, že prostě, é, místo toho, aby člověk si to s něma užil to dětství a to, tak prostě musí řešit celý jejich dětství peníze, musí obracet korunu, aby mohl si dovolit vůbec jim koupit jednou za týden bonbóny svým způsobem, jo (hněv).

PŘÍLOHA IV: ROZHOVOR S KP 3

1. Jaké byly hlavní důvody Vašeho rozvodu?

Tak hlavní důvod rozchodu, můžu říct, samozřejmě, bývalá manželka s tím nesouhlasila, ale já si myslím, že hlavní důvod byl ten, že si našla nového partnera a byli spolu spokojeni, to byl podle mě hlavní důvod.

Takže Vy vidíte chybu pouze v manželce?

Jako správněj chlap žádnou chybu na sobě nevidím, ani si nevzpomínám, no... tak samozřejmě, všichni máme nějaký chyby, ale jako takovou chybu, aby byla důvodem k rozvodu, si myslím, že jsem z mé strany neviděl.

2. Podíváte-li se na rozvod zpětně, udělal byste něco jinak?

(Přemýšlení) no... asi ne... nemyslím si, že bych udělal něco jinak.

3. Přišly Vám tyto důvody (co jste vyjmenoval) „dostačující“ k rozvodu? Takže jste se nesnažil tomu rozvodu zabránit?

Tak... nesnažil zabránit, jde o to, čemu se říká snaha zabránit, já jsem o tom věděl rok zhruba. Celou dobu, co měla manželka přítele, snažil jsem se spíš chovat normálně, furt stejně a věřil jsem, že se to třeba vrátí zpátky, nevrátilo, je to tak, jak to je, podle mě je to takhle lepší.

4. Jaké emoce jste prožíval po rozvodu?

Spíš naštvání, jsem byl takovej naštvanej, myslel jsem si, že to nemuselo dojít k tomu, už kvůli děckám (zamračení).

5. Po jak dlouhé době „negativní“ emoce, které jste vnímal po rozvodu, odezněly?

Hm, já si myslím, tak do roka, než se to všechno zkonsolidovalo, nějak jako urovnalo všechno, vznikly nějaké ty návyky, které musely vzniknout, zvládly se všechny povinnosti, takže... začla škola a podobně, takže pak už to, pak už to šlo nějak jako samo.

6. Vnímal jste nějaké změny v prožívání svých dětí nebo jste na ně byl upozorněn jinou osobou z okolí dětí?

Já jsem žádné změny u svých dětí nezaregistroval, už z těch důvodů, které jsem řekl před tím a myslím, že ani z okolí jsem nedostával nějaké informace, že by nějaké změny v chování dětí byly.

7. O jaké změny se jednalo?

8. Jak dlouho po rozvodu Vám trvalo adaptovat se na neúplnou rodinu?

No, řekněme zhruba tak rok.

9. Co Vám ztěžovalo porozvodovou adaptaci?

(Pousmání)... co to ztěžovalo? (Přemýšlení). Tak samozřejmě to mohlo ztěžovat nebo ztěžovalo, rozpad toho manželství, ztráta té jako manželky, jo, že se plno věcí jsem se musel naučit dělat sám a starost o ty děcka samozřejmě a také problémy v zaměstnání, protože já mám zaměstnání takový náročnější na čas, pracuji hodně i doma.

10. Obrátil jste se o pomoc na své širší okolí v době porozvodové adaptace?

Ne.

Skutečně? To je obdivuhodné.

Snažil jsem se zvládnout všechno sám. Samozřejmě, že někdy musí nastat situace, že někdo musel pohlídat děcka, ale to jsou výjimečné situace.

11. V čem tedy spočívala tato pomoc rodiny?

To hlídání.

Kamarádi Vám nepomáhali? Jako že jste si třeba potřeboval s někým popovídat?

Ani tak ne, protože já nejsem taková povaha, že bych se potřeboval někomu extra svěřovat, extra si vykládat, spíše jsem se více, jakoby realizuji v tý práci, takže nějaký takový ty věci už jsem nepotřeboval.

12. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vás v době porozvodové adaptace?

U mě ne.

13. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vaše děti?

(Pousmání)... Nesly Vaše děti rozvod hůře? (Zamyšlení). Tak, jelikož myslím si, že zásadní důvod, proč si myslím, že to nenesly nějak extra špatně, což je můj názor, je ten, že měly vlastně neomezenou možnost stýkat se se svou matkou, kde my jsme neměli určenej žádněj styk jednou za tejdén, jednou za čtrnáct dní, měsíc a podobně, de facto jako děti se mohly stýkat s maminkou průběžně, kdykoliv, jo, nebyl žádněj problém v tom. A díky tomu, že já, říkám mám to zaměstnání, takže i dost často byly u ní nebo tak. Takže v tomhle nebyl žádněj problém, takže nebylo potřeba nějak žádat o pomoc rodinu a podobně nějak tak, myslím z mých sourozenců nebo z mé strany rodiny nebo z rodiny manželky, myslím, že jsme to zvládali všechno v pohodě, nebo zvládáme to všechno v pohodě.

Takže nedošlo ani k žádným psychosomatickým obtížím u dětí?

Ne, ne, de facto byly skoro ve stejném věku, takže si pomáhaly navzájem, jo, takže si rozuměly, takže tam nebyl problém, si myslím, že by měly nějaký... a zásadní věc byla ta, že se mohly stýkat s obouma dvouma jo, takže to si myslím, že se nějak neřešily nějaké extra problémy.

14. Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc?

15. Můžete nyní říci, že jste s rozvodem vyrovnaný a proč?

Po třech letech jsem určitě vyrovnaný, protože... protože, (přemýšlení) řekl bych, že nenastaly žádné komplikace po rozvodu, nemám žádné finanční problémy, (přemýšlení) žiju dále klidným životem, dá se říct, všechno se dalo naplánovat, všechno vychází. Takže nemám žádné zásadní problémy.

16. Jakými pocity byste Váš současný stav popsal?

No, (přemýšlení) současný stav je takový, že jsem hlavně plně vytižen časově, jo, v závislosti na tom, že se musím starat o ty své dvě dcery a mám náročné zaměstnání, takže o to je to složitější, ale důležité taky je to, že má bývalá manželka mi v tom dá se říct pomáhá, že jsme v dobrém vztahu, takže se to dalo dále řešit. V pohodě, všechno. Veškeré problémy si spolu zkonzultujeme, takže nejsou zásadně žádné velké problémy.

Takže byste řekl, že teď jste zaneprázdněný, ale spokojený?

Řekl bych, že jsou, ano, hodně zaneprázdněný, ale jsem spokojený s tím, že se všechno dá zvládnout, že nenastávají žádné velké konfliktní situace. A že, (přemýšlení) de facto v uvozovkách mě takhle celkem nic nechybí. Všechno zvládám.

17. Cítil jste nějaké změny ve Vašem chování k Vaším dětem?

Ano.

18. O jaké změny se jednalo? V tom smyslu, že jste se jim začal více či méně věnovat?

No, je fakt, že jsem se snažil potom, é, jakoby jim trochu přilepšovat, což možná bylo špatně, díky tomu, že jsem byl hodně málo doma nebo byl hodně v práci tak, takže jsem se snažil spíš někdy uhýbat aji, ale myslím, že to bylo všechno v normálu, že to nebyl žádný velký problém, a že se s tím srovnaly dobře a já taky tenkrát asi.

19. Je odlišná výchova Vašich dětí po odchodu druhé dospělé osoby? Věnoval jste se dětem před rozvodem?

É... asi byla určitě nějaká jiná, protože před rozvodem jsem se tomu já moc nevěnoval, tomu se věnovala hlavně manželka, protože já jsem, jak říkám vytiženej, a takže tam ta nějaká změna nastala samozřejmě, ale myslím, že to nebylo tak nějak jako abnormální, nějaký krutý nebo nějaký velký zlomový, protože, jak jsem říkal, stejně měly možnost s tou mamkou stýkat, takže ona na ně měla vliv furt, takže stále. Takže tam nějaké žádné zlom extra, možná ty děti byly výjimečný, v pohodě v uvozovkách, takže ten styk byl dál vlastně de facto skoro jakoby normální, takže myslím si, že ne.

20. Můžete mi říci, v čem je nyní výchova jiná, hlavní rozdíl?

No, tak hlavní rozdíl byl v tom, že si myslím, že ty děcka musela být trochu víc samostatnější, jo, že začaly hodně věci si dělat samy, protože samozřejmě všechno jsme nestíhali tím pádem nebo jsem nestíhal a bydlely se mnou, že. Takže, tam si myslím, že byl zásadní jako takovej zlom nebo zásadní změna, že byly daleko víc samostatní, víc musely uklízet a podobně, prostě musely se víc starat o tu domácnost, i v tom věku. Protože i po sobě všecko musely uklidit, protože já už jsem na to neměl čas. Nějak v tom smyslu bych si myslel, že tam ta změna byla asi zásadní. Neměly ten permanentní dohled nad sebou, stálej. Protože za dobu manželství manželka byla jako vychovatelka, takže byla víc doma jo, byla vlastně skoro furt doma, takže furt s níma, takže ten rozdíl určitě nastal.

21. Jakou výchovnou metodu jste používal při výchově svých dětí před rozvodem?

Tak sebe před rozvodem nebudu hodnotit, protože jsem se tomu věnoval málo. Tak před rozvodem manželka je vychovávala, tak já si myslím, jako říkám, já to nemůžu moc hodnotit, protože jsem se tomu moc nevěnoval, jo v té době, takže to byla její věc, prostě ať se stará, jak se stará a starala se asi dobře, takže jsem to nějak nemusel řešit, žádný problémy.

22. A po rozvodu používáte jaký výchovný přístup?

Pokud se týká po rozvodu, ta výchova byla spíš taková liberálnější, bych řekl taková spíš, tak nějak, no zdá se shovívavě, a aby byly co nejmenší problémy, dá se říct, takový, aby to nějak běželo prostě.

23. Stýkají-li se Vaše děti s matkou a jste na výchově dohodnutí, komunikujete spolu o výchově a denním režimu?

Samozřejmě, stýkají se, komunikujeme o výchově, stýkají se průběžně, dá se říct, jo.

24. V jakém duchu tato komunikace s exmanželkou probíhá?

V klidu.

Takže se před dětmi nehádáte. Ne, ne, ani o děti se nehádáme, pokud je potřeba, aby byly s matkou, tak jsou, pokud ne, tak jsou se mnou. Myslím si, že není v tomhle žádný problém, protože se stýkají úplně normálně, jak je potřeba.

A snaží se Vám exmanželka radit? V tom denním režimu myslím, aby byl režim dětí nějakým způsobem zachovaný, jako byl před rozvodem.

Né, (úsměv) já myslím, že se nesnaží nějak radit, ne, sem tam něco řekne samozřejmě, ale spíš mě upozorňuje, abych se jim věnoval a podobně, to je normální, ale jinak ne, jinak se o to nepřeme.

Takže si myslíte, že jako rodič jste svoji porozvodovou situaci zvládli?

No, tak to posoudí až pak čas, ale myslím si, že to zvládáme, už proto, že se... Tam je důležitý to, že se nehádáme mezi sebou s bývalou manželkou, a že nevytváříme další konflikty, který by mohly navazovat, jako takový to hádání se o děcka a takový ty další věci, takže tím, že ty děcka vidí, že to řešíme, ty problémy dohromady si myslím, že ani ony nejsou v nějakém velkém extra stresu.

PŘÍLOHA V: ROZHOVOR S KP 4

1. Jaké byly hlavní důvody Vašeho rozvodu?

Tak jako z mé strany bych v tom manželství žila asi dál, protože jsem trochu žila v tom, že jsou horší chlapi, tam na tý dědině to tak jako bylo, ale vlastně manžel mě vystěhoval, že si našel mladší partnerku, takže mne vlastně poslal s dětima prostě bydlet k mamince. Ale jako z mé strany by to byl alkohol jako na prvním místě, což jsem si pak zpětně uvědomila, že ten rozvod byl pro mě vlastně úlevou, prostě (úsměv).

2. Podíváte-li se na rozvod zpětně, udělala byste něco jinak?

Ne, jsu ráda, že to tak dopadlo, jsem strašně ráda, že už jsu rozvedená (úsměv).

3. Přišly Vám tyto důvody (co jste vyjmenovala) „dostačující“ k rozvodu?

Jo... (náznak položení další otázky).

4. Jaké emoce jste prožívala po rozvodu?

Spíš ten pocit méněcennosti z mé strany. Strach, co bude dál, jak to budu zvládat všechno. Osamělost. Smutek, osamělost a strach. Strach z budoucnosti.

5. Po jak dlouhé době „negativní“ emoce, které jste vnímala po rozvodu, odezněly?

(Přemýšlení). Mluvila jste o tom, že jste se cítila méněcenně, měla strach z budoucnosti a z osamělosti. Cítíte tyto emoce stále nebo jste se s nimi dokázala už vyrovnat?

No, to určitě, to určitě, no. A po jak dlouhé době? Tak takový ty... ta méněcennost zhruba tak po roce, když jsem zjistila, že to s těma dětima tak nějak zvládám sama, a že naopak tím, že už s ním nejsou, tak ten život je hezčí a jednodušší a klidnější i pro mě i pro děti.

6. Vnímala jste nějaké změny v prožívání svých dětí nebo jste na ně byla upozorněna jinou osobou z okolí dětí?

To ani ne. Ani ne?

7. To znamená, že byly nějaké změny?

Děcka byly takový... ony byly malý, takže ony to podle mě až tak nevnímaly, ale pak mě připadlo, že naopak jsou taky rádi, že mě mají takovou víc v klidu, protože v manželství jsem na ně byla víc na ně zlá, víc prostě nervózní, prostě a víc jsem, víc jsem na ně byla přísná, i když jsem nemusela být jo, potom jsem si nadávala trošku, když jsem sama, si dávám víc pozor v tý výchově na to prostě, na ty hranice nějaký, taky že nejsou taková roztěkaná, nejsou na ně tak zlá zbytečně, ale nejsou, že bych je nějak rozmazlovala jako to ne, protože jsu na ně zase sama, tak je to zase trošku jiný, že se snažím, abych je zvládla, ale, ale nejsou tak nervózní, jsu klidnější prostě a myslím si, že děcka, nevím, že v tomto věku to až tak, že asi vnímaly to naše manželství jakože špatně, takže pro mě je to taky takový trošku vysvobození, že jsou takový veselejší, mě spíš připadne. Víc jsu s nima a víc jsu pro ně taková klidná, nejsou na ně... nevybuchnu kvůli hloupostem prostě, že to vnímají jako dobře, a že nemají žádný... ony teda myslím si, že teda nemají trauma z rozvodu, myslím si, že pro ně to je tak, jak asi pro mě, úleva (úsměv).

8. Jak dlouho po rozvodu Vám trvalo adaptovat se na neúplnou rodinu?

Já si myslím, že nakonec, jakože docela rychle, protože jsem byla, spíš jsem to měla ten rozvod jako úlevu, jo, že tím, že jsme šli od sebe, tak to bylo pro mě potom ten život miň náročnej. I když byl náročnej s dětma, ale tím, že mi jakoby ubylo nevychovaný dítě v bývalým manželovi, tak to pro mě bylo jednodušší ten život.

9. Co Vám ztěžovalo porozvodovou adaptaci?

No bydlení, to teda určitě (důraz), jako zajistit si s dětma slušný bydlení. Prostě mít pocit nějakýho i pro ty děti udělat jim nějaký zázemí, aby se prostě cítily dobře. Aby to nebyla úplně nějaká kuča, něco asociálního, aby to bylo trošičku slušný bydlení. To bylo teda v naší společnosti úplně nejnáročnější, si myslím, něco takovýho, i když jsu slušnej člověk, sehnat (smutný pohled).

10. Obrátila jste se o pomoc na své širší okolí v době porozvodové adaptace?

Určitě, určitě. Babička, rodina mně pomáhala hodně. Bratr s manželkou, mamka. Kamarádky ani ne, protože ty jsem hodně ztratila tím, že jsem bydlela prostě hodně let mimo to Brno, takže to jsem jich tady ani tak moc neměla, ale potom, jak jsem šla do práce, tak zase jako i ta práce mi pomáhala, že jsem zas měla takovej pocit, že jsu zas nějakej užitečnej člověk prostě, kterej něco umí.

11. V čem spočívala tato pomoc?

Tak od těch kamarádek nebo od těch kolegyň v práci, tak to naslouchání, že jsem se mohla vypovídat a... a se švagrovou jsem si taky hodně povídala, to se mně taky moc ulevilo a jejich názory prostě, a to, že mne utvrzovaly v tom, že prostě se nemám cítit tak, jak se cítím, že mám být ráda, že to dopadlo tak, jak to dopadlo. A od babičky zase právě s tím hlídáním, prostě jo, s dětima, že mně pomohla, odvést do školy, že jsem měla takovou pracovní dobu, že to nešlo prostě, abych je vodila do té školy a školky. Takže určitě bych se neobešla bez rodiny, bez kamarádů.

12. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vás v době porozvodové adaptace?

Pro mě potom, vlastně, jak jsem se dozvěděla o tý sebevraždě, tak to jsem potom jako...

Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc?

No ne, že bych vyhledala, ale měli jsme v rámci práce seminář, kde teda nám přednášela psychologka a s tou jsem si potom jako osobně povídala, a to mi teda pomohlo. Ale nevyhledala jsem jako odbornou pomoc, ale tou náhodou, vlastně náhoda.

13. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vaše děti v době porozvodové adaptace?

Pro děti ne, jako ne, ani ve školce neměly problém, ani ve škole teď, oni jsou takový přátelští.

14. Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc?

15. Můžete nyní říci, že jste s rozvodem vyrovnaná a proč?

Po těch dvou letech, nó... s tím se asi nějak nedá... asi celý život vyrovnat, si myslím. Nevím, nee. Stoprocentně určitě ne. Zanechalo to ve mně něco.

16. Jakými pocity byste Váš současný stav popsala?

No ještě rok zpátky jsem měla pocity méněcennosti, že jsem se cítila taková... jakože ostuda prostě společnosti a teď se cítím občas na sebe hrdá, že to zvládám sama s děckama. Nebo pomáhá mi babička samozřejmě, ale víceméně prostě práce, děti, jo, že jsem na ně tak jako sama, ale jsou taková opičí matka, si myslím. Myslím, že jsem nějak zahodila svůj osobní život a prostě děti, děti a moc ani... trošku jim bránit v nějakým vlastním rozvoji a nikam moc se je snažím nepouštět, mám o ně takový větší strach, než bych měla mít. Snažím se to v sobě jako potlačit tu opičnost, ale tím, že jsem s nimi sama, tak se jim snažím dát všechno to nejlepší, i když vím, že to asi není úplně to správný, až tak jako moc se jim věnovat, tak nějak přehrášle a pořád být s nimi, když to jde.

17. Cítila jste nějaké změny ve Vašem chování k Vaším dětem?

No to právě jo, to právě jsem se bála, že to přejde úplně v nějakou tu opičí lásku, že prostě budu... moc nebo moc se jim věnovat, to je dobře, no, že prostě, že se na ně upnu, až ztratím úplně nějak zájem o okolí, o přátele, o svůj nějaký osobní, kulturní život, jo, což tak jakože, že ta práce mě hlavně drží, teda tak nějak nad vodou, že tam mám dobrou kolektiv, prostě rodina mě drží nad vodou, abych teda já nějak sama taky.

18. O jaké změny se jednalo?

Je fakt, že zanedbávám tak nějak svůj život jako takovej, že se snažím co nejvíc těm dětem dávat, prostě.

19. Je odlišná výchova Vašich dětí po odchodu druhé dospělé osoby?

Hm. To teda určitě, rozhodně i z mé strany teda a mužskej bývalej nějak nevychoval, on spíš jako byl ten hodnej, kterej prostě jednou za čas přišel a jakože se jim věnuje, ale že by nějak si s nima hrál nebo to, jo, to ne. A já tím, že jsem prostě byla v manželství a chodil opilý a prostě a občas mě zbil, tak jsem byla prostě na ně zlejší, nervóznější a zbytečně jsem na ně byla přísná, i když to nebylo potřeba (povzdych).

20. Můžete mi říci, v čem je nyní výchova jiná, hlavní rozdíl?

No klidnější, to teda rozhodně.

21. Jakou výchovnou metodu jste používala při výchově svých dětí před rozvodem?

Před tím právě spíš ta přísnost jo, trochu autoritářskou no. A ty emoce tam byly až jako že, byly tam, ale, nebyly takový, jaký bych chtěla, aby byly, nevím. Tím, že... tím, že jsem byla taková nervozní, podrážděná, tak se to odrazilo i na té výchově no, což mě teda teď mrzí, ale naštěstí se to utlo zavčas, snad no (úsměv).

22. A po rozvodu používáte jaký výchovný přístup?

Výchovu po rozvodu bych popsala takovou láskyplnější, daleko víc láskyplnější, ne tak, ne tak přísnou, takovou tvrdou prostě, jemnější, mateřštější, citlivější, před tím mě to přišlo takový jako normální, že jsou přísná prostě, že z nich vyrostou aspoň slušní lidi, ale, ale zbytečně přísná, vím to, že jsem byla zbytečně, někdy jsem vybuchla zbytečně prostě, jo, že, že tenkrát mi to tak nepřišlo a teď to vím, že prostě to bylo špatně (povzdych), že se to manželství na těch dětech by dál určitě špatně odráželo.

23. Stýkají-li se Vaše děti s druhým partnerem a jste na výchově dohodnuti, komunikujete spolu s druhým rodičem o výchově?

Teď nestýkají, ještě tak do půl roka o ně jakoby měl zájem, že si je bral jednou za tři týdny na víkend, ale víceméně jezdily ke tchýni bývalé, protože on pořád a to, že jako nemá na to, aby jim jídlo dal, že moc snijou a takový a prostě, že by je neuživil, tak že s nima většinou jezdil k tchýni, a když byly u něj, tak prostě škrabaly cihly a nějak jim tam opravovaly... hm... a pak už vůbec (důraz).

PŘÍLOHA VI: ROZHOVOR S KP 5

1. Jaké byly hlavní důvody Vašeho rozvodu?

S bývalým manželem jsme měli rozdílný pohled na zajištění rodiny a chod domácnosti. Tím jako myslím finance. Taky každý měl trochu jinou představu o společném stráveném času. Byl zde ještě jeden důvod, který byl hlavním důvodem našeho rozchodu, ale nerada bych jej zde uváděla (dlouhá odmlka).

2. Podíváte-li se na rozvod zpětně, udělala byste něco jinak?

Ano a mohu s jistotou nyní říci, že bych tento krok udělala ještě před narozením syna (zdůraznění).

3. Přišly Vám tyto důvody (co jste vyjmenovala) „dostačující“ k rozvodu?

Ano.

4. Jaké emoce jste prožívala po rozvodu?

(Zamyšlení) byla to směs štěstí a lítosti.

5. Po jak dlouhé době „negativní“ emoce, které jste vnímala po rozvodu, odezněly?

(Zamyšlení) asi po jednom roku. Pomohlo mi, že si našel bývalý manžel současnou partnerku.

6. Vnímala jste nějaké změny v prožívání svého dítěte nebo jste na ně byla upozorněna jinou osobou z okolí dítěte?

Ne, určitě ne, a to vzhledem k tomu, že syn je s otcem ve velmi častém kontaktu, který se dá srovnat se střídavou péčí.

7. O jaké změny se jednalo?

8. Jak dlouho po rozvodu Vám trvalo adaptovat se na neúplnou rodinu?

(Zamyšlení)... asi půl až jeden rok.

9. Co Vám ztěžovalo porozvodovou adaptaci?

Největším problémem byla pro mě určitě finanční stránka a musela jsem si zajistit pro mě a pro mého syna nové bydlení.

10. Obrátila jste se o pomoc na své širší okolí v době porozvodové adaptace?

Ano, obrátila (úsměv).

11. V čem spočívala tato pomoc?

Pomoc jsem hledala u své rodiny, která mi byla velkou oporou a u svých nejbližších přátel, kteří mně pomáhali právě s hledáním podnájmu. Rodina mi pomohla s financemi. Pro mě bylo v tomto období hodně důležité se vypovídat, kde jsem se vnitřně ujišťovala, že chyba nebyla na mé straně, a že mé rozhodnutí bylo nejlepší pro mě a mého syna.

12. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vás v době porozvodové adaptace?

Ne.

13. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vaše dítě v době porozvodové adaptace?

Taky ne. (Přemýšlení) nemyslím si, že by byl tím, jakože nějak ovlivněnej, zatím žádné známky něčeho nevidím prostě, takže není třeba někde něco s někým řešit.

14. Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc?

15. Můžete nyní říci, že jste s rozvodem vyrovnaná a proč?

Ano, protože to bylo nejlepší rozhodnutí mého života (smích).

16. Jakými pocity byste Váš současný stav popsala?

Jedním slovem jsem spokojená (úsměv).

17. Cítila jste nějaké změny ve Vašem chování k Vašemu dítěti?

(Zamyšlení) hm, nevím, jestli to řeknu přesně, ale mám pocit, že jsem si k synovi, po rozchodu s exmanželem, vytvořila ještě silnější pouto.

18. O jaké změny se jednalo?

No, když je syn s otcem, tak mám o něj strach. Víím, že bývalý manžel je dobrým otcem, ale je tam vždy to ALE (zdůraznění).

19. Je odlišná výchova Vašeho dítěte po odchodu druhé dospělé osoby?

Ne, není, protože před rozvodem jsem byla v domácnosti a otec byl zaměstnán a po rozvodu to bylo stejné.

20. Můžete mi říci, v čem je nyní výchova jiná, hlavní rozdíl?

21. Jakou výchovnou metodu jste používala při výchově svého dítěte před rozvodem?

Vzhledem k nízkému věku syna v době rozchodu a rozvodu s jeho otcem je výchova stejná, jako liberální. Snažím se syna vychovávat v přátelském duchu, podporuji hlavně jeho samostatnost. Snažím se hlavně vyhýbat autoritářskému přístupu (důraz).

22. A po rozvodu je tedy výchova stejná, jak jste uvedla.

Jo, jo.

23. Stýká-li se Vaše dítě s druhým partnerem a jste na výchově dohodnuti, komunikujete spolu s druhým rodičem o výchově a denním režimu?

Jak jsem již uvedla, syn se s tatínkem vidá velmi často, což by se dalo přirovnat ke střídavé péči. S bývalým manželem velmi dobře komunikujeme. (Zamyšlení). Samozřejmě mám někdy pocit, a asi se jej nikdy nezabavím, že já pro syna budu ta přísnější máma a táta bude pro něj spíše ten kamarád než otec.

24. V jakém duchu tato komunikace s expartnerem probíhá?

Bez problému (důraz) řešíme vše bez přítomnosti syna a myslím, že komunikace nám v tomto směru jde lépe než naše společná manželská, partnerská (smích).

PŘÍLOHA VII: ROZHOVOR S KP 6

1. Jaké byly hlavní důvody Vašeho rozvodu?

Důvodem rozvodu byla opakovaná nevěra a moje manželka se rozhodla usadit se se svým posledním pánem a založit si novou rodinu (smutný hlas).

2. Podíváte-li se na rozvod zpětně, udělal byste něco jinak?

(Zamyšlení) ne, neudělal.

3. Přišly Vám tyto důvody (co jste vyjmenoval) „dostačující“ k rozvodu?

Myslím, že důvody byly více dostačující.

4. Jaké emoce jste prožíval po rozvodu?

Rozhodně znechucení, nenávisť a bezmocnost.

5. Po jak dlouhé době „negativní“ emoce, které jste vnímal po rozvodu, odezněly?

Zhruba po dvou letech.

6. Vnímal jste nějaké změny v prožívání svých dětí nebo jste na ně byl upozorněn jinou osobou z okolí dětí?

Hm... (přemýšlení)... můj syn byl blíže své matce a první rok se do sebe uzavřel, ale rodina a psycholog hodně pomohli a už je zase sám sebou. Dcera hodně plakávala, ale mluvila o svých pocitech otevřeně.

7. O jaké změny se jednalo?

U syna uzavření do sebe, u dceři mírná deprese. Ach jo, nedalo se tomu předejít (smutný hlas). Rozumím.

8. Jak dlouho po rozvodu Vám trvalo adaptovat se na neúplnou rodinu?

Zhruba rok.

9. Co Vám ztěžovalo porozvodovou adaptaci?

Vědomí, že se manželka zřekla dětí, a moc jim to ublížilo (znechucení).

10. Obrátil jste se o pomoc na své širší okolí v době porozvodové adaptace?

Ano, obrátil.

11. V čem spočívala tato pomoc?

Hlídaní dětí víceméně.

12. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vás v době porozvodové adaptace?

Ano, je to tak, musím být v práci psychicky v pořádku.

Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc?

No, to... takže jsem si potřeboval popovídat s odborníkem, abych to viděl jasně a neužíral se tím. A pomohl Vám se s tím vyrovnat? Ano to ano, bylo to pro mě pak velkou úlevou, chápete. Ano, chápu.

13. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vaše děti v době porozvodové adaptace?

Uf, ano.

14. Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc?

Museli jsme navštívit psychologa, který vysvětlil dětem, že to není zlé, co se kolem nich děje a předepsal jim potřebné léky, jako na tu chvíli po rozvodu, na uklidnění.

15. Můžete nyní říci, že jste s rozvodem vyrovnaný a proč?

Ano, jsem vyrovnaný, protože mi manželka byla několikrát nevěrná.

16. Jakými pocity byste Váš současný stav popsal?

(Přemýšlení) spokojenost a ta vyrovnanost.

17. Cítil jste nějaké změny ve Vašem chování k Vaším dětem?

Jediná změna byla, když jsem musel odejít do práce nebo odjet na výcvik na delší dobu z domu, hrozná hysterie, že je opustím také (smutný).

18. O jaké změny se jednalo?

Hysterie (povzdech).

19. Je odlišná výchova Vašich dětí po odchodu druhé dospělé osoby?

(Úsměv) ano, jiné tresty.

20. Můžete mi říci, v čem je nyní výchova jiná, hlavní rozdíl?

Že nejsou fyzické, ty tresty jako.

21. Jakou výchovnou metodu jste používal při výchově svých dětí před rozvodem?

Před rozvodem byla výchova hlavně v rukách mé bývalé manželky, jelikož jsem byl hodně pryč díky své práci.

22. A po rozvodu je výchova jaká?

Nyní je více shovívavá a plánuji v tom pokračovat (úsměv).

23. Stýkají-li se Vaše děti s matkou a jste na výchově dohodnuti, komunikujete spolu o výchově?

Děti se s matkou stýkají jednou za měsíc, a domluva na výchově je myslím, že je, je vzájemná.

24. V jakém duchu tato komunikace s expartnerkou probíhá?

Dříve jsme se hádali, ale teď už vše probíhá v klidu, jo.

PŘÍLOHA VIII: ROZHOVOR S KP 7

1. Jaké byly hlavní důvody Vašeho rozvodu?

Ech (přemýšlení) no... hlavním důvodem byla nevěra partnera a vážla komunikace, přestali jsme spolu tak jako komunikovat, no a potom už jsme si vůbec nerozuměli, ale hlavní problém byla ta nevěra, myslím jako prvotní teda.

2. Podíváte-li se na rozvod zpětně, udělala byste něco jinak? Co?

No... asi, asi určitě ne. Nic bych jinak neudělala, nebylo, myslím tedy, ani co změnit. Prostě si našel jinou přítelkyni.

3. Přišly Vám tyto důvody (co jste vyjmenovala) „dostačující“ k rozvodu?

Ano, než setrávat v takovém vztahu, tak raději rozvod. Myslím, že nevěra mého bývalého partnera jako byla dostačující pro rozvod (důraz).

4. Jaké emoce jste prožívala po rozvodu?

Ehm... pocity? Ano. Pociťovala jsem pohrdání a docela i úlevu, že nebudeme žít ve stresu, a že jsme jako volní, teda jako víte, jak to myslím. Ano, rozumím Vám.

5. Po jak dlouhé době „negativní“ emoce, které jste vnímala po rozvodu, odezněly?

Pohrdám stále, a to z důvodu, že se úplně přestal bývalý partner zajímat o své děti, to je neodpuštělné jako. To mu neodpustím a ani děti si myslím, že ne (důraz).

6. Vnímala jste nějaké změny v prožívání svých dětí, nebo jste na ně byla upozorněna jinou osobou z okolí dětí?

No (povzdech), teď konc si vzpomenout... asi mě nic nenapadá, asi jako se nic vážného, co by mi jako utkvělo v paměti, nestalo jako. Děti se chovaly normálně (úsměv).

7. Takže žádné změny v prožívání dcer nenastaly?

Ne, žádné změny v jejich chování jsem nezaznamenala.

8. Jak dlouho po rozvodu Vám trvalo adaptovat se na neúplnou rodinu?

Adaptovali jsme se téměř hned (úsměv), protože děti vyrůstaly se mnou a s manželem od malinka u mých rodičů, takže se dá říct, že pořád jsme fungovali jako úplná rodina, i když tam nebyl ten chlap jako vzor, ale byl tam zas dědeček, takže jo, v pohodě se to dalo.

9. Co Vám ztěžovalo porozvodovou adaptaci?

Dost mi pomáhali jako při mě stáli mí rodiče, měla jsem jejich podporu, vycházeli jsme spolu dobře, takže jsem to měla asi jednoduší, jako než jiní.

10. Obrátila jste se o pomoc na své širší okolí v době porozvodové adaptace?

Asi ani (přemýšlení) ne, neměla jsem potřebu, měla jsem rodiče, bydleli jsme teda spolu, takže v pohodě. Vlastně na ně jsem se obracela, že (úsměv). Ano.

11. V čem konkrétně Vám rodiče pomáhali?

No, rodiče mi teda hlídali děti, říkala jsem, bydleli jsme u nich, takže v hlídání nebyl problém a asi i finančně mi sem tam pomáhali, podrželi mě.

12. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vás v době porozvodové adaptace?

Odborník? Jako psycholog myslíte? Ano, nějakou porozvodou poradnu jste nechtěla navštívit? To né, my jsme v pohodě byli.

13. Takže pro Vaše dcery nutná podpora zvenčí též nebyla?

Taky né, děti měly mě a babičku s dědou (úsměv).

14. Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc?

15. Můžete nyní říci, že jste s rozvodem vyrovnaná a proč?

Vyrovnaná jó, s tím nebyl problém, je klid teď aspoň.

16. Jakými pocity byste Váš současný stav popsala?

Jak říkám, jsme v pohodě, všechno klape - musím zaklepat na dřevo (úsměv), (klepe na dřevo), jsem spokojená a nelituju toho, že jsem se rozvedla.

17. Cítila jste nějaké změny ve Vašem chování k Vaším dětem?

Hm, hm, ani né, my jsme jako, když to tak řeknu, užívaly ten jakoby klid chápete mě, jako prostě to pokračovalo dál.

18. Takže jste se k dětem chovala stejně?

Ano, stejně. Nebyla jste třeba klidnější k dětem po rozvodu, když Vám partner před tím ublížil, mohla jste být v době rozvodu podrážděná, což se mohlo odrážet i na dětech?

Hm, no, nepamatuji si úplně, ale tak podrážděná jsem byla, ale tak to jsem řešila mimo pokoj dětí, chápete, ony podle mě nic nepoznaly, tak prostě jsem se k nim chovala stejně před i po rozvodu, jo, to rozhodně.

19. Je odlišná výchova Vašich dětí po odchodu druhé dospělé osoby?

Asi né, víte, on partner se moc nestaral o výchovu, spíš jako o sebe, tak jsem vychovávala, abych tak řekla, já s rodiči, děda byl asi něco jako otec náhradní nebo tak.

20. Můžete mi říci, v čem je nyní výchova jiná, hlavní rozdíl?

Není jiná, máme se dobře.

21. Jakou výchovnou metodu jste používala při výchově svých dětí před rozvodem?

No, já jsem vychovávala od mala svoje děti, jak nejlíp umím, aby z nich něco vyrostlo (úsměv), aby byly užiteční pro naši společnost. Tak k nim přistupuju od malička. Byla jsem více taková autoritativní, jestli to jde říct, i když dřív se s nimi až tak komunikovat nedalo. Ale rozhodně jsem na ně zbytečně nezvyšovala hlas, nebo jim nedávala na zadek, nechávala jsem je trochu prosazovat.

22. Jakou výchovnou metodu používáte při výchově po rozvodu?

S dcerami si hodně povídám, pocítuji, že čím jsou starší, tím víc můžu polevit, protože už mají základy v sobě. Takže bych to nazvala liberální výchovou.

23. Stýkají-li se Vaše děti s druhým partnerem a jste na výchově dohodnutí, komunikujete spolu s druhým rodičem o výchově?

Děti se se svým otcem nestýkají, protože on nemá zájem, tudíž se na výchově vůbec nepodílí.

My spolu nekomunikujeme, on nechce.

S čím jste se tedy nejvíc potýkala po rozvodu?

Po rozvodu mě nejvíc trápí to, že jsou děti vlastním otcem odmítány (povzdech).

V situaci, kdy například byl večer, děti spaly a Vy jste neměla vedle sebe oporu - partnera, se kterým byste si mohla popovídat, jste se cítila jak? Chyběla Vám tato osoba, byla jste sklíčená, vyčerpaná z celodenní péče o dítě či pozitivně smýšlející?

Ne, byla jsem ráda, že jsem sama, měla jsem klid od věčných hádek a říkala jsem si, že jsem udělala dobře, nikdy jsem se péčí o děti necítila vyčerpaná.

Myslíte si, že jako rodič jste porozvodovou situaci zvládla?

Porozvodovou i předrozvodovou situaci jsem určitě zvládla velmi dobře.

PŘÍLOHA IX: ROZHOVOR S KP 8

1. Jaké byly hlavní důvody Vašeho rozvodu?

Hm, tak, jak bych začala (přemýšlení) no hlavně asi ta nevěra, no víte, navazující hádky s manželem. My jsme se hádali i před dítětem ohledně té nevěry, víte. Už nám nešlo normálně mluvit.

2. Podíváte-li se na rozvod zpětně, udělala byste něco jinak? Co?

Něco jinak, no víte asi né, snad, že bych si ho nevezala (úsměv).

3. Přišly Vám tyto důvody (co jste vyjmenovala) „dostačující“ k rozvodu?

Ano, nevěra mi přijde jako opravdu, víte, dostatečný důvod k rozvodu. To už prostě nešlo dál, víte. Celý se to mezi náma pokazilo tím.

4. Jaké emoce jste prožívala po rozvodu?

Víte, ulevilo se mi, že už se nemusím s nikým dohadovat, z tohohle hlediska se mi ulevilo, no byl to konečně takový pocit klidu a pohody.

5. Po jak dlouhé době „negativní“ emoce, které jste vnímala po rozvodu, odezněly?

Pokud tam byly nějaké nepříjemné emoce, tak byly hodně malé a v okamžiku rozhodnutí soudu odezněly naprosto.

Brala jste rozvod pozitivně, mám to tak chápat?

Pozitivní není nikdy, ale, é, prostě byla to věc, která byla nezbytná a vyvolala určitě úlevu na obě dvě strany.

6. Vnímala jste nějaké změny v prožívání svého dítěte, nebo jste na ně byla upozorněna jinou osobou z okolí dítěte?

Mm... no, víte (přemýšlení) asi tak trochu ano, byla taková jiná, víte, ještě to asi nechápala.

7. O jaké změny se jednalo?

Učitelka ve školce říkala, že je smutnější a asi i doma byla smutnější, é, uzavřenější. Ale ze začátku jako v rozvodovém období jsem to úplně nevnímala, řešila jsem jiné věci, v sobě.

8. Jak dlouho po rozvodu Vám trvalo adaptovat se na neúplnou rodinu?

Myslím si, že hned, do několika týdnů po rozvodu. Sladily jsme se s dcerou rychle, pak už, jak jsme zůstaly samy.

9. Co Vám ztěžovalo porozvodovou adaptaci?

Mm. Ano, snad jen finanční situace, myslím si, že nic víc. Ty peníze chyběly, ale zase už jsme nebyli tři, ale dvě, takže se tolik neutrácelo, a když tak za dceru, já jsem se musela uskromnit, ale беру to jako dočasně... nebudeme snad pořád samy, že (smích).

10. Obrátila jste se o pomoc na své širší okolí v době porozvodové adaptace?

Ano, na rodiče a na svoje přátele.

11. V čem spočívala tato pomoc?

No, tak rodiče mi pomohli finančně, které chyběly po tom rozvodu a hlavně s hlídáním malého a v naslouchání. To víte takový to tlachání (úsměv) s kamarádkami taky, no.

12. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vás v době porozvodové adaptace?

Ne, to opravdu ne (zdůraznění).

13. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vaše dítě v době porozvodové adaptace?

Ne, ani pro ni ne. Jako dceru něco trápí, asi vím co, ty víkendy u otce ji vždy rozhodí, ale nechci ju zatěžovat doktorama, snažím se jí víc věnovat. A pak to trvá jen jeden večer, další ráno už bývá normální, usměvavá.

14. Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc?

15. Můžete nyní říci, že jste s rozvodem vyrovnaná a proč?

Ano jsem s rozvodem vyrovnaná, konečně já i dcera žijeme v klidném prostředí bez hádek a v klidu.

16. Jakými pocity byste Váš současný stav popsala?

Asi ten klid. No, to hlavně.

17. Cítila jste nějaké změny ve Vašem chování k Vašemu dítěti?

(Přemýšlení) po rozvodě? Ano. No, myslím, že ne, určitě ne.

18. Takže žádné změny nenastaly ve vašem vztahu s dcerou?

Ne, mluvíme spolu, hrajeme si, taková pohoda, je pravda, že před tím ta pohoda (zaváhání) ano, nebyla taková s tím chlapem, ale to byla dcera ještě malá, nekomunikovala, a o samotě jsem se jí věnovala normálně, takže to nějak náš vztah nenarušilo.

19. Je odlišná výchova Vašeho dítěte po odchodu druhé dospělé osoby?

Výchova není odlišná, držím se stejných zásad, a ex do toho před tím moc nemluvil, nechával to na mně, spíš jen, když jsem udělala něco podle něj blbě, tak mi to vyčetl.

20. Můžete mi říci, v čem je nyní výchova jiná, hlavní rozdíl?

21. Jakou výchovnou metodu jste používala při výchově svého dítěte před rozvodem?

Byla to taková směs, ale nejmíc asi se blížíme k té liberální výchově.

22. Jakou výchovnou metodu používáte při výchově po rozvodu?

I po odchodu mužského je ta výchova stále stejná, stále stejný přístup. To se nemění samotou, nechali to v nás naši rodiče, a my to předáváme dál, jak jsme naučení, takže, když odešel, nebyla jsem na dceru o to víc nebo míň přísnější, pořád nastejno, jo.

A proč je vztah otce s dcerou takový, jaký jste zmínila dříve?

To, že se vrací od otce s pláčem, neberu jako svůj neúspěch, spíš jako jeho, jak bych to řekla (přemýšlení) manipulaci víte, asi je to silné slovo, ale tak asi nějak to je.

23. Stýká-li se Vaše dítě s druhým partnerem a jste na výchově dohodnuti, komunikujete spolu s druhým rodičem o výchově a o denním režimu?

Jako, kdy si dceru bude brávat, máme stanovený, to oba dodržíme, ale bavíme se spolu spíš přes právníky, protože mezi náma to stále vážne, a kvůli dceři, aby nebyla ve stresu, raději mlčíme. Ale hlavně s ním nejde komunikovat prostě. Nějak to neskouzl, že to takhle dopadlo, chtěl ze mě mít asi matku v domácnosti, která mu udělá, co mu na očích vidí, a sám si bude užívat, ale takhle já teda žít odmítla, což ho překvapilo a dost se to mezi námi vyostřilo.

24. V jakém duchu tato komunikace s expartnerem probíhá?

No, hm (přemýšlení) v klidné atmosféře určitě ne, protože on je dominantnější a má pocit, že, é, má lepší výchovu, podmínky než já, takže určitě ne v klidu. Ale v přítomnosti dítěte rozhodně ne, snažíme se tomu už vyvarovat.

V situaci, kdy například byl večer, dítě spalo a Vy jste neměla vedle sebe oporu - partnera, se kterým byste si mohla popovídat, jste se cítila jak?

Samozřejmě jsem se asi cítila ze začátku osaměle, ale to vyrovnal ten klid, to bylo asi silnější nebo lepší víte.

Myslíte si, že jako rodič jste porozvodovou situaci zvládla?

No, vzhledem k tomu, jak je to teď, tak si myslím, že ano, i když mě pořád trápí dcera, když se vrátí od ex, brečí, a nevím proč, to bych chtěla nějak urovnat, už se před ní nehádáme, ale přesto to v ní je, asi strach, ale nechci ji brát po doktorech, to by ji mohlo stresovat ještě víc jako.

PŘÍLOHA X: ROZHOVOR S KP 9

1. Jaké byly hlavní důvody Vašeho rozvodu?

Tak hlavní byla nevěra, alkohol manžela, s tím pak taky souvisely finance, a asi to poslední byl nezáměr o mě i o syna, ten se stupňoval.

2. Podíváte-li se na rozvod zpětně, udělala byste něco jinak?

Nevdala bych se.

3. Přišly Vám tyto důvody (co jste vyjmenovala) „dostačující“ k rozvodu?

Ano, důvody pro mě byly silné, nedalo se to už ke konci vydržet, byla to chyba mládí, lituju toho, že jsem tomu syna vystavila (povzdych).

4. Jaké emoce jste prožívala po rozvodu?

Hm (pohrdání v hlase) znechucení, vztek, nespravedlnost.

5. Po jak dlouhé době „negativní“ emoce, které jste vnímala po rozvodu, odezněly?

Ještě ne.

6. Vnímala jste nějaké změny v prožívání svého dítěte, nebo jste na ně byla upozorněna jinou osobou z okolí dítěte?

Do rozvodu ano.

7. O jaké změny se jednalo?

Strach z manžela měl syn, bál se ho. Můžu se zeptat proč se ho syn bál? No, protože viděl, když manžel přišel opíjet dom, tak jak na nás křičí, a to jako bezdůvodně, shazoval mě, že jsem na nic (smutek). Víc bych to nerozváděla. Chápu. Děkuji, že se mnou mluvíte, není to lehké, když se Vám vybavuje, co jste si musela prožít v tom vztahu. Pokud Vám nějaká otázka je nepříjemná, řekněte mi a vynecháme ji, ano. Dobře, děkuji, můžeme pokračovat.

8. Jak dlouho po rozvodu Vám trvalo adaptovat se na neúplnou rodinu?

Půl roku, že jako fungujeme normálně se synem, už sami.

9. Co Vám ztěžovalo porozvodovou adaptaci?

Finance a užívání se, že to takhle dopadlo.

10. Obrátila jste se o pomoc na své širší okolí v době porozvodové adaptace?

Ano. Na rodiče a kamarády.

11. V čem spočívala tato pomoc?

Finance, s tím mi pomáhali rodiče. No a ti kamarádi, že mi věnovali čas na pokec, ale jsou mladí, takže se s nimi nedalo povídat o tom, co prožívám, protože tomu prostě nerozuměli. Ale chvíli jsem mohla myslet na jiné myšlenky, i když někde vzadu to pořád užíralo.

12. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vás v době porozvodové adaptace?

Ne, nikoho jsem nevyhledala.

13. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vaše dítě v době porozvodové adaptace?

Ano, bohužel.

14. Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc?

Se synem jsem navštívila dětského psychologa, protože měl ten strach z toho manžela (smutek). Chodíme tam stále.

15. Můžete nyní říci, že jste s rozvodem vyrovnaná a proč?

Jo, jsem už jinde. Ale na druhou stranu, dokud se s tím nevyrovná syn, tak to ve mně bude pořád.

16. Jakými pocity byste Váš současný stav popsala?

U sebe vyrovnanost, odolnost, sebevědomí, který jsem před tím kvůli shazování manžela neměla vůbec.

17. Cítila jste nějaké změny ve Vašem chování k Vašemu dítěti?

Ano.

18. O jaké změny se jednalo?

Ze začátku jsem bojovala se všemi těmi pocity, a synovi jsem se úplně, no, nevěnovala, jsem se mu tolik, co by potřeboval.

19. Je odlišná výchova Vašeho dítěte po odchodu druhé dospělé osoby?

Ne.

20. Můžete mi říci, v čem je nyní výchova jiná, hlavní rozdíl?

Není.

21. Jakou výchovnou metodu jste používala při výchově svého dítěte před rozvodem?

Používala jsem spíš shovívavou výchovu.

22. Jakou výchovnou metodu používáte při výchově po rozvodu?

Nyní shovívavou s liberální, nechávám syna si dělat co chce, ničím ho neusurpovat, aby zapomněl na to, co bylo.

23. Stýká-li se Vaše dítě s druhým partnerem a jste na výchově dohodnuti, komunikujete spolu s druhým rodičem o výchově?

Ne, nechce ho.

24. V jakém duchu tato komunikace s expartnerem probíhá?

Napjatá.

S čím jste se tedy nejvíc potýkala po rozvodu?

Finance.

V situaci, kdy například byl večer, dítě spalo a Vy jste neměla vedle sebe oporu - partnera, se kterým byste si mohla popovídat, jste se cítila jak?

Vyčerpaná.

Myslíte si, že jako rodič jste porozvodovou situaci zvládla?

Úplně ne, protože je to pro mě neznámá situace.

PŘÍLOHA XI: ROZHOVOR S KP 10

1. Jaké byly hlavní důvody Vašeho rozvodu?

He, nevěra, z mé strany, nejsem na to hrdý (provinilý úsměv). S tím ale souvisel rozdílný pohled na život, pak taky na výchovu syna a v poslední řadě ztráta komunikace mezi námi.

2. Podíváte-li se na rozvod zpětně, udělal byste něco jinak? Co?

Neudělal bych jinak nic, ani by to nemělo smysl.

3. Přišly Vám tyto důvody (co jste vyjmenoval) „dostačující“ k rozvodu?

Jak se to vezme, ale asi jo, život už šel dál.

4. Jaké emoce jste prožíval po rozvodu?

Po rozvodu převládala úleva, ulevilo se mi. Ale občas cítím zlost, hlavně, když exmanželku vidím (úsměv).

5. Po jak dlouhé době „negativní“ emoce, které jste vnímal po rozvodu, odezněly?

Ta zlost stále trvá, ale postupně cítím, že slábne.

6. Vnímali jste nějaké změny v prožívání svého dítěte, nebo jste na ně byl upozorněn jinou osobou z okolí dítěte?

Vzhledem k tomu, že syn bydlí stále ve stejném prostředí jako před rozvodem, a že se stýká se svými prarodiči pravidelně, jak byl zvyklý, tak u něj neprobíhaly žádné, aspoň viditelné změny, maximálně si samozřejmě vzpomněl na maminku.

7. O jaké změny se jednalo?

No viditelné žádné, jak jsem řekl, jen že si sem tam vzpomněl na maminku, což je normální.

8. Jak dlouho po rozvodu Vám trvalo adaptovat se na neúplnou rodinu?

No asi přibližně půl roku, dýl ne.

9. Co Vám ztěžovalo porozvodovou adaptaci?

Málo času, jako v tom smyslu, že bylo hodně práce, syn, domácnost... vlastně než se nastavil systém pomoci ze strany rodičů, oni též chodí ještě do práce.

10. Obrátil jste se o pomoc na své širší okolí v době porozvodové adaptace?

Jasně že, sám bych to nedal.

11. V čem spočívala tato pomoc?

O největší pomoc jsem požádal právě své rodiče. Pomáhali mi kamarádi, které jsem kontaktoval dle potřeby na pivo nebo na sportovní aktivity, kde jsme probírali hlavně rozvod a tak jako. (Zamyšlení) s kamarády jsem probíral hodně rozvod a rodiče mi hlídali syna, tak.

12. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vás v době porozvodové adaptace?

Ne, ne (úsměv).

13. Byla nutná podpora ze strany odborníků pro Vaše dítě v době porozvodové adaptace?

Ne, nemyslím si, že by ji potřeboval.

14. Kým a v čem konkrétně spočívala tato pomoc?

15. Můžete nyní říci, že jste s rozvodem vyrovnaný a proč?

Jsem s rozvodem vyrovnaný, protože péčí o syna a zaměstnáním jsem docela vytížen, přesto mám čas na své koníčky jako sport. A mám klid. Nemusím se s nikým hádat.

16. Jakými pocity byste Váš současný stav popsal?

Jsem uklidněný. Sice jsem dost vytížen, ale s péčí o syna pomáhají rodiče, bydlíme s nimi ve vícegeneračním domě. Bývalá manželka sice prudí, ale v mezích normálu, a to směrem k výchově syna.

17. Cítil jste nějaké změny ve Vašem chování k Vašemu dítěti?

No, jo, no.

18. O jaké změny se jednalo?

No, já jsem se se synem více sblížil, trávíme spolu více času, snažím se ho přivést více do kolektivu dětí, vést ke sportu. To manželka nedělala právě, držela ho hodně doma (zamračení). Aha.

19. Je odlišná výchova Vašeho dítěte po odchodu druhé dospělé osoby?

Je odlišná v tom, že mi do toho bývalá manželka nekecá.

20. Můžete mi říci, v čem je nyní výchova jiná, hlavní rozdíl?

Že tam není ta ženská, která s ním trávila víc času, než já před rozvodem, já jsem vydělával.

21. Jakou výchovnou metodu jste používal při výchově svého dítěte před rozvodem?

Hm, já asi žádnou, přišel jsem z práce, pohlál jsem si se synem, pak šel spát, o víkendy jsme jezdili na výlety, asi tak nějak, no.

22. Jakou výchovnou metodu používáte při výchově po rozvodu?

(Přemýšlení) no, jediný problém vidím v tom, že syn na rozdíl od doby před rozvodem se více věnuje hraní na počítači, a tím jeho výchova musí být směřována víc k ostatním aktivitám a kroužkům.

Výchovné metody se posunuly víc směrem ke kamarádskému přístupu z mé strany a ke shovívavému tedy ze strany rodičů.

23. Stýká-li se Vaše dítě s matkou a jste na výchově dohodnuti, komunikujete spolu o výchově?

Syn se stýká s mojí bývalou partnerkou pravidelně, dle stávající dohody, jednou za čtrnáct dní. O výchovu se stará minimálně. Nenechám si do toho mluvit.

24. V jakém duchu tato komunikace s expartnerkou probíhá?

Komunikace s partnerkou probíhá převážně bez přítomnosti syna. To se sem tam chytáme. Není to však pravidlem. Ale před synem se snažím udržet v klidu (úsměv).